

De Drie Goddelijke Deugden

Ravels ■ Weelde ■ Poppel

TIJDSCHRIFT VAN DE HEEMKUNDEKRING

NICOLAUS POPPELIUS VZW

Jaargang 14, nr. 56: juni 2010

Heemkundekring Nicolaus Poppelius Ravels-Weelde-Poppel V.Z.W.

Adres: Dorpsstraat 64, 2382 Poppel

Bankrekening: 733-3522204-67

Lidmaatschap: inclusief abonnement op "De Drie Goddelijke Deugden": 17 euro

BESTUUR:

Voorzitter:	Laurent Woestenburg,	Beatrijs van Nazarethlaan 2,	2382 Poppel	014/656993
Ondervoorzitter:	Marc Van Gorp,	Grote Baan 97 bus 7,	2380 Ravels	014/656905
Secretaris:	Ria Verheyen,	Welvaartstraat 14,	2300 Turnhout	014/421839
Penningmeester:	Agnes Luyten,	Berkenlaan 91,	2380 Ravels	014/658346
Leden:	Stan De Kinderen,	Hogevoortstraat 1,	2380 Ravels	014/655030
	Hans Jansen,	Tilburgseweg 9,	2382 Poppel	014/657370
	Jos Nooyens,	Overbroek 15B,	2382 Poppel	014/658636
	Frans Slegers,	Steenweg op Weelde 60,	2382 Poppel	014/655751
	Mieke Van Hauteghem	Schatrijt 2	2382 Poppel	014/687332
	Jos Verhoeven,	Koning Albertstraat 87,	2381 Weelde	014/656198
	Gaston Verhoeven,	Steenweg op Weelde 94,	2382 Poppel	014/655554
	Marc Vermeeren,	De Meerkens 10,	2382 Poppel	014/658838
	Magda Vloemans,	Turnhoutseweg 2,	2381 Weelde	014/655156
	Marinus Willems,	Weeldestraat 154,	2381 Weelde	014/655728

REDACTIEADRES:

Marc Vermeeren	De Meerkens 10,	2382 Poppel	014/658838
----------------	-----------------	-------------	------------

Voor informatie in verband met de inhoud, vormgeving of verschenen teksten kan u steeds terecht op het redactieadres (marc.vermeeren@pandora.be). Wenst u een tekst of een idee voor publicatie aan te bieden, dan kan u dat ook steeds doen bij een van de bestuursleden.

VOORRADIGE PUBLICATIES:

Boek "De Drie van het Noorden"	5 euro
De Drie Goddelijke Deugden, jaargangen 1 t/m 5 + "De Drie van het Noorden"	25 euro
De Drie Goddelijke Deugden, jaargangen 1 t/m 5: per jaargang	6 euro
De Drie Goddelijke Deugden, jaargangen 1 t/m 5: per los nummer	1,75 euro
De Drie Goddelijke Deugden, jaargangen 6 en 7: per los nummer	3euro
De Drie Goddelijke Deugden, jaargangen 8 t/m 13: per los nummer	5 euro
Verjaardagskalender	6 euro

ARCHIEF/MUSEUM:

Raadpleging van het archief kan slechts na afspraak met Marc Vermeeren (014-658838). Voor groepsbezoeken kan men afspreken met Laurent Woestenburg (014-656993), Jos Verhoeven (014-656198) of Marinus Willems (014-655728). Het museum (Dorpsstraat 64 te 2382 Poppel) is open elke tweede en vierde zondag van de maand van 14 tot 17 uur.

WEBSITE:

<http://users.skynet.be/Ravels-Weelde-Poppel>

De plaatsnamen van Weelde

door Laurent Woestenburg

Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling. Leuven, 1957-1958, 542 blz.

Voorwoord

Bij het kiezen van een onderwerp voor onze verhandeling werden wij geleid door de stijgende belangstelling van onze dorpsgenoten voor de plaatselijke geschiedenis. Deze belangstelling werd vooral gewekt door de plaatselijke studiekering "Sinte Lutgardis" waarvan de leden naast de algemene kulturele werking ook de opvoedende rol, die zulke vereniging toegewezen krijgt, niet terzijde laten. Een tweede faktor was wel de groeiende belangstelling voor het bodemonderzoek, dat uiteindelijk resultaten kreeg door de opgravingen van de Belgische Dienst voor Opgravingen. Wij hebben daarom hier de grote plicht Prof.Dr.Mertens dank te zeggen om de bereidwilligheid, waarmee hij die opgravingen heeft geleid. Ter aanvulling van deze opzoekingen meenden wij dat het noodzakelijk was een toponymische studie te maken over Weelde, want ook de oppervlakte van Weelde ligt rijk bezaaid met interessant materiaal aan namen. Aangezien de plaatselijke geschiedenis een ruim aandeel van haar stof moet zoeken in de namen en vermits de buitenmens meestal meer heeft aan de geschiedenis van "zijn" akkers, dan aan lijvige boekdelen over vaderlandse en oudere geschiedenis, hebben wij gemeend met dit bescheiden werkje enigszins te kunnen voldoen aan de behoefte van de mensen, die bovenal toch Kempenaars zijn en een taaie gehechtheid hebben aan hun klein, maar niettemin zeer mooi dorpje. Langs deze weg wensen wij onze dank te betuigen aan de vele bereidwillige geesten, die ons werk mogelijk maakten. Wij danken in de eerste plaats het Gemeentebestuur van Weelde voor zijn daadwerkelijke steun en de gulle sympathie waarmee het ons voorstel aanvaardde. Wij danken Dr. Laurent van Baelen om zijn raadgevingen en inlichtingen, de Heer Jan Goris die, als vurig toponymist, ons vele goede wenken heeft gegeven, de Heer Raymond Peeters, die het

stadsarchief, zijn ervaring en zijn kennis, na jarenlange opzoekingen opgedaan, voor ons heeft opengesteld. Wij danken ten slotte Edmond Swaan, die ons steeds ter hulp stond wanneer wij moeilijkheden hadden. Doch, voor alles gaat onze dank naar Prof. Dr. H. Draye om de goedheid en bezorgheid, waarmee hij onze verhandeling heeft geleid en voor de bereidwilligheid waarmee hij onze kopij nalas. Laten wij hopen dat eenmaal deze studie moge uitgroeien tot een volledig werk over de Vrijheid Weelde, waarvoor ons de Muze voortdurend het hart warm maakt.

Inleiding

I. Geografische Schets

A. De gemeente en haar ligging

Weelde is een gemeente uit de Noorderkempen. Ze behoort tot de provincie Antwerpen, het arrondissement Turnhout, het kanton Arendonk. Samen met Poppel vult Weelde de meest oostelijk gelegen van de drie uitlopende bochten, die de grenslijn van België in het noorden beschrijft. Op geestelijk gebied behoort Weelde tot het bisdom Mechelen, de dekenij Turnhout. Ten noorden wordt Weelde begrensd door Poppel (afstand: 7,9 km); ten oosten door Nederland (2,6 km); ten zuiden door Arendonk, Ravels (8,7 km) en Turnhout (3,6 km) en ten westen door Nederland (Baarle-Nassau) en Baarle-Hertog, het Belgisch enclavegebied in Nederland (7,1 km). Weelde strekt zich uit over een oppervlakte van 3724 ha. 26 a. Op 31 december 1955 bedroeg het bevolkingscijfer 2638 inwoners.

B. Plaatselijke indelingen

Gewoonlijk maakt men in Weelde een onderscheid tussen drie gebieden, die samenvallen met de drie parochiën. Het grootste gedeelte ligt centraal en groepeerd zich rond de Sint-Michielskerk. Men noemt het "Kerkeinde". Deze parochie is de grootste en is in de geschiedenis het kernbestanddeel van Weelde. Latere bevolkingsaangroei aan de uitkanten gaf het

ontstaan aan de kapelanieën van Weelde-Straat en Weelde-Statie. Weelde-Straat ligt oostelijk ten opzichte van het centrum en werd een afzonderlijke agglomeratie na 1928, wanneer hier de parochie werd gesticht. Weelde-Statie is gegroeid rond het plaatselijk station en een kapel. Deze parochie ligt op 5 km. van het centrum en wordt van Weelde gescheiden door het vliegveld en de uitgestrekte gemeentedomeinen ten zuid-westen van het centrum. Naast deze driedelige indeling onderscheidt men gewoonlijk nog de volgende gehuchten: de Hegge, het Schoot, de Overheide, het Moleneinde, de Zuid-heikant, de Noord-heikant, de Leemputten, de Brein, de Singel, het Geeneinde, de Statie, de Dijk, het Hummelshoek, de Meir, de Heibraak, de Prinsenlaan, de Straat, de Dreef, de Elsestraat, het Molenheike, de Brusselsestraat, de Heibraak, het Laar, het Vliegveld en de Bakstraat. Deze agglomeraties duiden zekere groepen huizen aan die van 5 tot 75 woningen tellen, met daarrond een zekere oppervlakte bouwland. Het kadaster verdeelt de gemeente in vier secties: sectie A: West-Welsche Straat; B: De Hegge en het Schoot; C: Molenheike; D: De Kerk. Kerkelijk heeft Weelde dus drie parochies, die sinds een paar jaren ieder hun eigen school hebben. De Sint-Michielskerk is gesticht in 1251 (?) en was parochiekerk voor heel het dorp, tot in 1932 te Weelde-Statie de kapel, toegewijd aan O.L.Vrouw, parochiale kapel werd voor dat gedeelte van het dorp, terwijl reeds in 1928 de kapel van Sint Jan de Doper de parochiekerk werd voor het noordelijk deel van het dorp. Terwijl drie gehuchten hun wijkkermis hebben, nl. de Hegge, de Leemputten en de Prinsenlaan, heeft iedere parochie haar feestelijkheden en processies.

C. De bodemverhevenheid

De bodemverhevenheid van Weelde schommelt tussen 26 en 36 meter. Het centrum van het dorp ligt hoger dan de buitenkanten, vooral aan de oosten westkant. Terwijl de afvloeiing langs het oostelijk gedeelte naar de Aa geschiedt en verder naar het Maasbekken, neemt de Leiloop het water op van de noordwestzijde en voert het eveneens naar het Maasbekken. Het water van het zuidwestelijk gedeelte vloeit af langs Weelde-Statie naar het Scheldebekken. De afvloeiing geschiedt langs plaatselijk aangelegde grachten, die op hun

beurt het water aan de Mark afstaan op het gebied van Merksplas. De scheiding tussen deze twee gebieden loopt dus van noordwest naar zuid. De Aa vloeit door een gebied met lage beemden, waarvan de hoogte schommelt tussen 30 m. (bij de oorsprong van de rivier) en 26 m. (bij het verlaten van Weelde). Ten oosten van de Aa ligt een hellend vlak, waarvan de oostelijke grenslijn een hoogte vertoont van 31 tot 33 meter, terwijl de beemden langs de Aa op 26 (N.) tot 28 (Z.) meter liggen. Ten westen van deze rivier ligt een gelijkaardig vlak dat reikt tot de Baan Turnhout-Tilburg (30 tot 33 meter) en zacht afhelt naar de Aa (26 tot 30 meter). De westelijke helft van het dorp vertoont een meer gevarieerd uitzicht. Terwijl het Centrum van Weelde op 31 en 32 meter hoogte ligt, nemen wij naar het noorden toe een helling waar van 30 tot 27 meter (naar de Leiloop). Van het Centrum naar het westen toe loopt een hoge rug (28 tot 29 m.) Een gelijkaardige rug loopt van uit het Centrum naar het zuiden toe (31 tot 33 m.), terwijl de zuidwestelijke hoek naar Baarle toe helt met 28 meter hoogte.

D. De waters.

Op de zuidergrens, nabij het grondgebied van Ravels, ontspringt de Aa, die verder door de lage beemden van Weelde in noordelijke richting naar Poppel vloeit en verder het water opvangt voor de Maas. In het zuidwesten scheidt deze rivier Weelde van Ravels en draait dan in noordelijke richting naar Poppel toe, waar zij over een zekere afstand eveneens de grens uitmaakt. De richting van de Aa wordt vooral natuurlijk bepaald door het reliëf, nl. van 30 m. bij haar oorsprong naar 25-26 m. op de plaats waar de beek Weelde verlaat. De Moleneindse Loop, die het Straatsloopke opvangt, en de Heesdijkse Loop, die op haar beurt de Hogedriesloop opvangt, lopen eveneens in noordelijke richting en monden uit in de Aa op de grens met Poppel. Deze beken komen uit het centraal gedeelte van het dorp. In de noordoostelijke hoek van Weelde vloeit de Leiloop, die uit Baarle-Nassau komt, en verder langs de Nederlandse grens voortvloeit naar Poppel. Onderweg vangt ze, nog juist op het grondgebied van Weelde, het water op van de Ossenvennenrivier, die met een draaiende beweging uit het Centrum komt. De Geeneindse

Loop brengt eveneens water uit de kom van het dorp mede en vloeit in de Ossenvennenrivier, terwijl tussen de Aa en de Ossenvennenrivier, parallel met deze laatste, nog het Vensloopke door velden van 28 tot 30 meter hoogte loopt. Het aantal vennen in Weelde is tamelijk groot. Zij liggen verspreid over de zuidelijke, oostelijke en westelijke uitkanten van het dorp. Noemen wij enkel: in het zuiden het Speeksel, de Paardsdrank, de Horstvennen, het Huzenblek, enz; in het westen o.a. het Lang Ven, het Einde-Goorven, het Breukels Goor, het Rouwven, het Kievitven, de Vlasroot, enz. Onder het groot aantal waterpoelen in het oosten treffen wij o.m. aan: de Drie Vennen, het Krombusseltje, Krombusseltje's zuster en het Bed. In het centrum ligt de "Borch", rond de pastorie, die gebouwd werd op de "Motte", een hoogte waar vroeger het kasteel heeft gestaan.

E. De hoogten.

Opmerkelijke hoogten heeft Weelde niet. Nochtans wijzen de volgende plaatsnamen op meer verheven plaatsen: het hoogste punt van Weelde ligt op de Hoogeindse Berg (36 m.). Deze heuvel ligt op het Hoogeinde, dat het uiteinde vormt van de rug, die vanuit het Centrum vertrekt en in westelijke richting loopt. Rond deze rug liggen bossen, moerassen en vennen. De Vossenbergh ligt zuidelijk van het Centrum op een hoogte van 32 m. De Witte Bergen vormen over een zekere afstand de grens tussen Weelde en Poppel en lopen loodrecht uit op het Aabekken. Hun hoogte bedraagt nauwelijks 31 meter terwijl de omliggende bossen en beemden 26 tot 28 meter hoog gelegen zijn. Centraal ligt er ten slotte nog een kleine verhevenheid, nl. het "Hof Ten Bergen" of de "Motte", de heuvel, waarop vroeger het kasteel stond. Deze heuvel is ingesloten door een brede gracht, die de Borch heet.

F. Verdeling van bos- en bouwland

Hier spelen verschillende factoren een rol, nl. eerst en vooral de ligging, vervolgens de bodemverhevenheid, de waterverdeling, de grondsamenstelling en zelfs de eigenaars, die in de loop der tijden elkaar opvolgden. Men maakt in het dorp gewoonlijk een onderscheid tussen "de binnen" en "de heide". Met de eerste benaming duidt men de gronden aan, die liggen binnen het

bewoonde gebied, terwijl "de heide" alles is wat er rond ligt. En inderdaad kan men een duidelijke grens trekken rond de bebouwde velden in de centra. In het noorden, op het midden van de kaart, ligt de agglomeratie "Weelde-Straat". Deze gaat zuidwestwaarts tot "het Kerkeinde". In de westhoek ligt Weelde-Statie. In en bij deze drie plaatsen liggen de akkers, dicht bij hun respektieve boerderijen. Ietwat apart ligt de strook beemden op de beide kanten van de Aa. Ten oosten van deze beemden ligt het uitgestrekte domein van de Heer Van Havre, dat tot voor een paar jaren uitsluitend bos-, heide- en moerasgebied was. Nu nog zijn de dennenbossen er talrijk, terwijl vele vennen en poelen er hun primair uitzicht behielden. De laatste jaren is men er echter toe gekomen een honderdtal hektaren te ontginnen, vooral op de hoogste plaatsen. Deze vormen nu grijsachtige zandgronden, waarop graan geteeld wordt, terwijl de laagste van de ontgonnen delen in weiden omgeschapen werden. Helemaal westelijk liggen de uitgestrekte gemeentedomains met dennenbossen beplant. Daarin vindt men nog de vennen en moerassen, de "goren". Maar ook hier werden reeds enkele akkers aangelegd. In het zuiden, tussen de Aa-beemden en de baan Weelde-Merksplas, werd een van de talrijke militaire bases in de Kempen opgericht. De meeste bebouwde akkers liggen dus gegroepeerd rond de bewoonde centra, terwijl in de jongste tijd ook op reeds meer afgelegen plaatsen, de ontginning hektaren huurland heeft doen ontstaan. De loop van de Aa tekent een lange strook beemden door het dorp, terwijl de Leiloo in het noorden ook een aantal lage weiden besproeit. Ook de samenstelling van de grond is belangrijk voor de verhouding bouwland:bos. Opmerkelijk is dat in het centrale gedeelte van het dorp de grond een zwartere kleur heeft en dat de zandlaag er dikker is dan elders. In de heivelden heeft men af te rekenen met een dunne laag grijs "vliegzaam", met onmiddellijk eronder een harde laag bruinachtige zavel, die het water moeilijk of niet laat doorsijpelen. Typisch is dat praktisch iedere boerderij haar aanstede heeft, een zekere oppervlakte grond, die gewoonlijk allerlei soorten van gewassen, een moestuin en een "kalver- of paardenweitje" omvat. Dit komt er op neer in de onmiddellijke nabijheid zekere vruchten ter beschikking te hebben. Een van de vroegere

Grensovergang Weelde-Station-Baarle Nassau (1930).

kenmerken van de Kempische landbouwstreek is verdwenen, de houtkanten. Zij dienden als scheiding tussen de verschillende velden. Zij werden sinds een tiental jaren vervangen door grachten of scheidpalen. Op een drietal plaatsen in het dorp werden nog oorspronkelijke natuuruitzichten bewaard. Tegen de Aa, op de Boomgaard treft men plaatsen aan die doen denken aan een natuurreservaat. Dennenbossen, oude berken en zware eiken staan er rond moerassige laagten, die meestal begroeid zijn met heidekruid en kreupelhout. Op de horsten leven meeuwen in kluchten en patrijzen en fazanten houden er huis. Langs de Grote Baan, tegen Poppel ligt het Schrieken.

Vijvers zijn er omgeven met dennenbossen en berken. Midden in dit artistiek geheel staat het kasteel van Juffrouw Misonne, thans buitenverblijf voor mensen met een zwakke gezondheid. Ten slotte vernoemen wij het Hoogeinde, dat op een paar plaatsen doet denken aan de Kempische duinen, zoals men die te Kalmthout aantreft, en dat omgeven is door dennenbossen, goren en

moeren, die hun oorspronkelijk karakter nog behouden hebben.

G. De grondsamenstelling

Omtrent de samenstelling van Weelde's bodem bezitten wij geen wetenschappelijke gegevens. Vander Maelen leert ons over de bodem: "*Sol: Très inégal sur divers points, coupé de coteaux sablonneux. Un sable gris-jaunâtre compose la plupart des terres labourables, les parties les plus productives ont jusqu'à quatorze pouces de couche végétale*". In 't algemeen mogen we spreken van zandgrond. Terwijl we een merkkelijk verschil in kleur zien tussen de grond van "de Binnen" en deze van de buitenkanten van de gemeente, stellen wij ook een groot verschil vast wat betreft de dikte van de cultuurlaag. Het centrale gedeelte van Weelde heeft zwaardere grond met een dikkere cultuurlaag dan het grijze zand (vliegzaam) van de heide, waar de ontginningen nog jonger zijn. De gele zavel komt in de Overheide, het Voorheide, de Weeldse Heide, het Lit, veel dicht bij de oppervlakte en bemoeilijkt soms het doorsijpelen

van het water door de aanwezigheid van harde schijven roestachtige zavel. Jourdain beschrijft de samenstelling van de bodem zeer oppervlakkig "*Sol: inégal, coupé de coteaux, sablonneux*". De volksmond beweert dat de grond in Weelde-Straat beter is dan aan het Kerkeinde. Iemand die in Weelde-Straat stond en naar het Centrum wees, zou gezegd hebben: "Daar ligt Weelde, maar hier is Weelde". Dit is karakteristiek en wij krijgen de proef op de som als wij zien hoeveel boeren van de Meir en het Centrum gronden hebben in de Hegge. Daarentegen heeft geen enkele landbouwer uit de Hegge grond op de andere zijde van het dorp.

H. Verkeerswegen

De toevoer van nijverheidsprodukten wordt in hoofdzaak verzekerd langs de Kempische vaart, met haar losplaatsen te Ravels en te Turnhout. Zij is een hulpvaart, die te Schoten in het Albertkanaal uitmondt en langs Arendonk, Ravels en Turnhout loopt. Daarnaast is een belangrijke weg voor toevoer de spoorlijn Herentals-Breda, met een station te Weelde. Sinds enkele jaren wordt zij vanaf Turnhout, over Weelde en Baarle-Hertog, nog uitsluitend gebruikt voor goederenvervoer. Als verkeerswegen treffen wij te Weelde vooral drie grote banen aan: de Grote Baan van Turnhout naar 's Hertogenbosch, waarlangs zich de agglomeratie van Weelde-Straat heeft gevormd; de Baan van Turnhout over Breda, over Weelde-Statie en de verbindingsweg tussen deze twee, nl. de Koning Albertstraat, die vanuit Weelde Straat vertrekt en dwars door Weelde-Centrum gaat naar Weelde-Statie, en daar verdere verbinding geeft met Merksplas. Een degelijke verbinding wordt verzekerd met Arendonk en verder met Postel, Retie en Turnhout door de baan die uit het Moleneinde vertrekt van de baan Turnhout- 's Hertogenbosch, een 500tal meter oostwaarts van de Koning Albertstraat. Verdere banen lopen van de gehuchten naar de omliggende dorpen. Wij vermelden: de Heggestraat, die langs het gehucht "De Hegge" Weelde-Straat met Poppel verbindt; de Lage- en Hooge-Mierdeweg die eveneens vertrekt vanuit Weelde-Straat en langs het Schoot naar Lage- en Hooge-Mierde loopt; de Leemputse weg snijdt een grote hoek af van het gebied dat ligt tussen de Koning Albertstraat en de Grote Baan; de Meirsestraat loopt langs de Meir en de

Groes en verbindt deze twee banen, maar langs de westkant van de Koning Albertstraat en heeft ook een vertakking naar Baarle-Hertog; de Heikantstraat doorsnijdt de Zuid-Heikant en loopt door de bossen naar Baarle-Hertog. Aldus is Weelde geen kernagglomeratie, maar deze gemeente valt in drie centra uiteen. De onderscheiden wegen vormen te Weelde merkwaardig veel driehoeken. De aangehaalde hoofd- en gehuchtbanen alleen vormen er een achttal op de verschillende gehuchten. Zij zijn reeds duidelijk afgetekend op de Ferrariskaart.

I. De boerderijen

Het merendeel der bevolking is werkzaam in het boerenbedrijf, zodat wij terecht mogen spreken van een landbouwgemeente. Daarom is het ook interessant even na te gaan hoe de hoeven gebouwd zijn, hoe zij opgevat zijn en waar zij liggen. Behoudens de reeds talrijke arbeiders- en handelswoningen langs de Grote Baan en de Koning Albertstraat, heeft Weelde overal het uitzicht bewaard van een echte Kempische landbouwgemeente, behalve dus langs de Grote Baan en de Koning Albertstraat waar reeds huizenrijen naast elkaar gebouwd staan, met hier en daar nog een boerderij, omringd door haar aanstede. Op de gehuchten staan de hoeven los van elkaar, praktisch alle langs de baan gebouwd. Op zes plaatsen staan kleine groepjes van twee tot vijf huizen in het veld. Alle hebben een bloementuintje voor en een weide naast het huis. Achter het huis ligt de aanstede met een moestuin en vroege vruchten. Terwijl er hier en daar nog een klein hoeveke weggedoken zit met een strooien dak en soms nog een lemen wand, zijn de meeste van onze hoeven van jongere datum en uiteraard gemoderniseerd. Het bouwtype hangt af van de ouderdom. De hoeven die dagtekenen uit de jaren 1925 tot 1940, zijn nog gebouwd volgens het klassieke "langgeveltype" met woonhuis, stal, schuur, en zelfs nog varkenshokken naast elkaar onder één dak verenigd. De oudste stenen hoeven vertonen het gesloten systeem, waarbij doorgaans een drietal gebouwen rond een binnenplaats (het erf) gegroepeerd staan: het woonhuis en de stal staan onder één dak langs de straat, de schuur iets dichter bij of iets verder van de straat dan het huis. De stallingen voor de varkens ofwel de bergplaats

voor het landbouwgerij staan ofwel parallel met het huis achter het erf ofwel eveneens haaks tegenover het huis aan de zijde van het erf. In enkele gevallen werd de stal reeds gemoderniseerd terwijl de andere gebouwen nog op de oude plaats staan, waarschijnlijk ten gevolge van het feit dat de stal doorgaans eerder vervallen is geraakt. De allernieuwste boerderijen hebben een totaal modern uitzicht, vertonen een tweevoudig karakter en ondergingen meestal de invloed van de hoevenbouw uit Nederland. Sommige werden opgetrokken in één vierkante blok met één enkel dak. In dat geval staat het woonhuis vooraan en daarachter aan de ene zijde de schuur, aan de andere zijde de stallen. Andere boerderijen hebben een alleenstaand woonhuis met het uitzicht van een burgerswoning. De stal staat er haaks achter met de schuur onder één dak verenigd; ofwel staat de schuur naast het huis, maar weer met de stal samen onder één dak. Deze laatste opvatting werd ingegeven door redenen van zindelijkheid. Het langgeveltype en de gesloten hoeve beantwoorden in hoofdzaak aan de kenmerken die voor Zuid-Nederland kenschetsend zijn. Een telling op het gehucht "de Hegge" leverde ons de volgende getallen op. Op de 27 boerderijen noteerden wij er tien van het langgeveltype, vijftien van het gesloten type en twee "moderne". Deze gegevens wijzen wel op een overwicht van het gesloten type, alhoewel wij uit deze statistiek geen algemene besluiten mogen trekken.

J. Bevolking en haar economische toestand

Het bevolkingscijfer bedroeg bij de laatste telling 2638, meestal behorend tot de landbouwersstand, zodat de dichtheid van de bevolking ongeveer 71 mensen per km² bedraagt. Terwijl men bij het begin der twintigste eeuw een veel kleiner aantal boerderijen telde dan nu, is over het algemeen de welstand gestegen. Gedurende de eerste decennia van deze eeuw leefden de landbouwers nog in zeer primitieve voorwaarden en hebben zij gezwoegd op de heivelden om deze in goede landbouwgronden te herscheppen. Nu zijn deze mensen meestal welstellende boeren en hun kinderen hebben zich reeds de modernste middelen aangeschaft om hun bedrijf op een gemakkelijke en vlugge manier zoveel mogelijk te doen renderen. Nochtans moeten wij bij de studie van de bevolking te Weelde een onderscheid maken tussen drie

groepen. Het merendeel der inwoners is sterk moderniserend en heeft beschaafde levensvormen aangenomen. Een kleiner aantal landbouwers, vooral diegene die op de oudste bedrijven wonen, zijn de verouderde methodes blijven aankleven, spreken nog het zware dialect en zijn stugger in de omgang. Een afzonderlijke groep vormen de enkele landbouwers, die volgens de nieuwste methodes, technisch volledig uitgerust, naar het voorbeeld van Nederland een oppervlakte van circa 100 Ha. huurgronden bebouwen, en er zich op toeleggen de grote domeinen die vroeger uitsluitend heide- en bosgebieden waren, gedeeltelijk te cultiveren. Nochtans stelt men in de laatste jaren een wijziging vast in de samenleving. Waar vele boerderijen reeds verregaand gemekaniseerd werden, ontbraken voor velen de oppervlakte en de geldmiddelen om de kinderen nog van een boerderij te voorzien. De versnippering van het landbouwareaal bij de erflating moest een einde nemen, en daarom hebben vele mensen uit de jongere generatie elders werkgelegenheid gezocht. Zijn namen hun intrek in de burgerwoningen in het Centrum: begonnen een handel, of gingen als werklieden hun brood verdienen in Nederlandse fabrieken, in de Kempische steen- en pannenfabrieken, of in de grote Philips-fabriek te Turnhout. De landbouw vertoont dus in onze streek een zeer eclecticisch karakter. Behoudens een paar grote bedrijven, leveren de boerderijen praktisch uitsluitend op wat er nodig is voor het onderhoud en de voeding van het gezin en het vee. Toch heeft de laatste jaren de veeteelt, en wel in het bijzonder de pluimveeteelt uitbreiding gekregen. Bijna ieder bedrijf houdt er een groot aantal varkens of pluimdieren op na. Ook begint men zich thans op de groententeelt, vooral op peulvruchtenkweek, toe te leggen en door de samenwerking met de veilingen der Noorderkempen, hebben kleinere bedrijven aldus een gelukkige wending genomen.

II. Merkwaardigheden

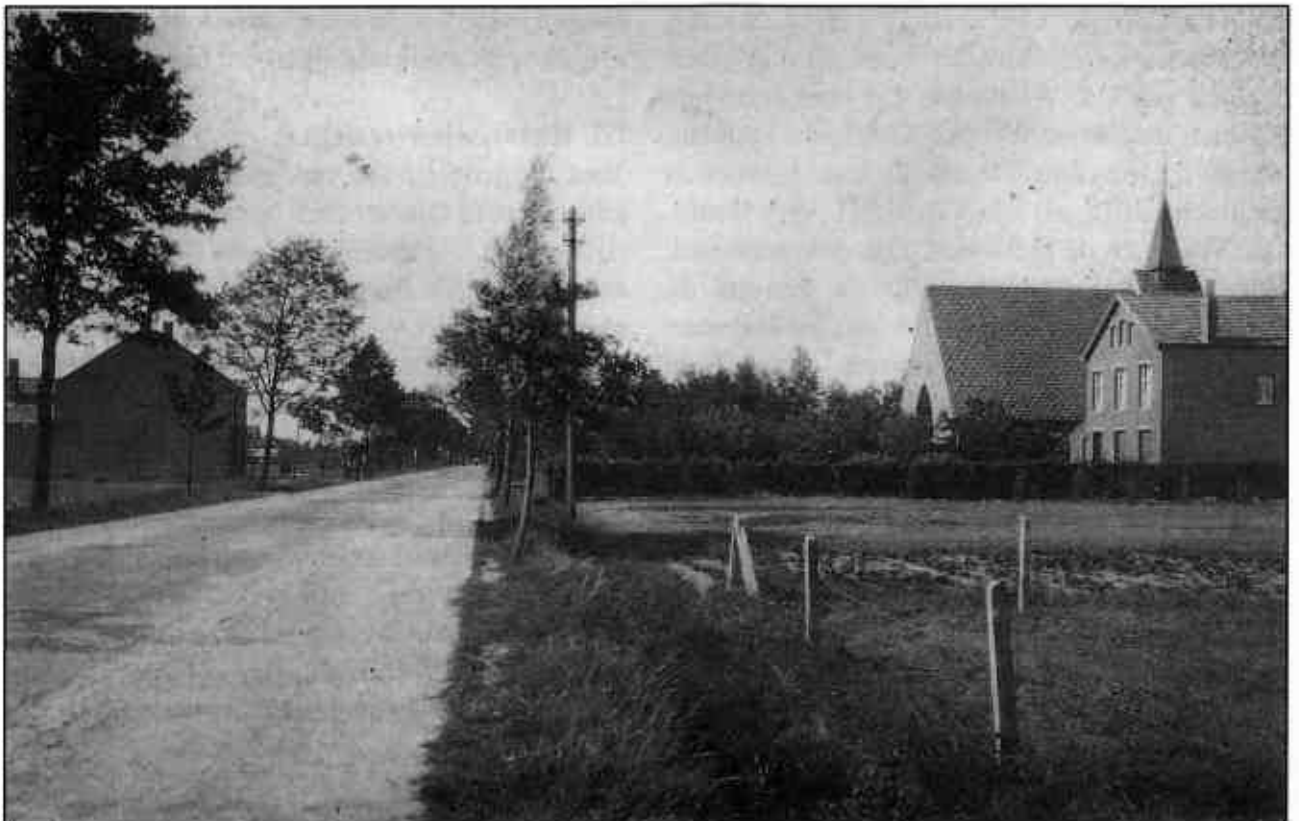
Hoewel Weelde niet rijk is aan monumenten en merkwaardige gebouwen, toch zijn er enkele het vernoemen waard: in de eerste plaats de Sint-Michielskerk. Wanneer ze gebouwd werd is onbekend maar Gramaye vermeldt dat de voorouders van Arnoldus Steencop en Henricus

Werthusen, eerste gekende heren van Weelde, de Kerk stichtten, en ze aan Sint Michiel toewijdden, daar zij zelf afkomstig waren van Brussel. Aan de hand van een origineel dokument konden wij vaststellen dat Henricus de Werthusen reeds in 1261 te Weelde gevestigd was. Floris Prims gewaagt in zijn "Album Pastorum" van 1251 als stichtingsdatum van de kerk terwijl volgens Gramaye de bouw van de huidige kerk reeds zou aangevat zijn in 1529. De zware toren is opgetrokken in baksteen afgewisseld met hoek- en witte zandsteen. De ramen en de spitsbogen in de gewelven verraden de gotiek. In 1841 werd de kerk door brand geteisterd, waarbij de torenspits vernield werd. De later opgebouwde spits bereikt niet meer de hoogte van de vroegere. In de kerk bewaart men een kostbare monstrans, die te 's Hertogenbosch werd vervaardigd door Schmidt in 1728. In Weelde-Straat staat de kapel toegewijd aan Sint-Jan de Doper. Deze dateert waarschijnlijk van voor 1200. In 1928 werd de vergroting ervan voltooid en ontstond er een zelfstandige Kapelanie. In 1729 werd boven het Sint-Jansaltaar een schilderij geplaatst, vervaardigd door de Brusselse schilder Grange voor de som van 50 gulden. Ze stelt het doopsel van Jezus voor. Deze kapel is vooral gekend om haar oude beelden. Een prachtig in hout gesneden beeld van de boetgezand, daterend uit de 15e eeuw, heeft jarenlang bedevaarders aangelokt. Er staan nu nog eiken beelden van O.L.Vrouw met het kind Jezus, de H. Anna, de schotel met het hoofd van Sint Jan, alle uit de 15e eeuw. De drie kleinere beelden in gothische stijl, nl. die van de H. Appollonia, O.L.Vrouw en de H. Brigitta, zijn ook vermaard. Een gans bijzondere verering genoot de H. Christophorus. Verschillende dokumenten vermelden speciale gunsten, aan hem toegeschreven, aldus in een akte van 3 december 1681, de genezing van Adriaen Franssen van Wechelderzande. Hij legt voor schout en schepenen onder eed de verklaring af van zijn wonderbare genezing van kreupelheid door Sint Kristoffel, na de belofte van een bedevaart naar Weelde. Op 16 augustus 1657 genas Michiel Verdonck van Geel (wonende te Beerse) van kreupelheid. Om dit te bewijzen klom hij op de toren. Op 12 augustus 1691 werd een kind uit Retie genezen van kreupelheid. Een attest van genezing door Sint

Kristoffel vinden wij van 12 september 1667 op naam van Cathelijne Goedelen, vrouw van Dierck Vastelavont, uit Retie. Een mooie kommuniëbank van 1684 vult deze schat aan. De brandglasramen werden gemaakt door Eugène Joors. Op het gehucht "de Hegge" staat een kapelletje toegewijd aan de H. Nicolaus Poppelius, een martelaar van Gorcum. Een jaarlijkse huldeprocessie, waaraan gans het dorp meedoet, wordt te zijner ere gehouden. Waar thans de pastorie staat, stond vroeger het kasteel van de heren van Weelde. De borch, die er rond lag, is nog onaangeroerd gebleven en de heuvel, waarop het kasteel stond, is nog duidelijk zichtbaar. Op twee plaatsen werden te Weelde begraafplaatsen ontdekt. Reeds voor 1910 werden nabij het Lang Ven vier tumuli "onderzocht" door Louis Stroobant, die de verkregen resultaten in een paar artikels heeft beschreven. In 1955 werd door een liefhebber een grafheuvel opengemaakt tegen het Speeksel met een positief resultaat. Onmiddellijk daarna hebben wij Prof. Dr. J. Mertens hiervan op de hoogte gesteld, waardoor vier prehistorische grafheuvels wetenschappelijk werden onderzocht onder de leiding van Prof. J. Mertens, Dr. H. Roosens en Gerrit Beex. De resultaten zullen worden vastgelegd in een brochure. Wij koesteren tevens het vooruitzicht in 1958 over te kunnen gaan tot nieuwe onderzoekingen op het Hoogetinde, waar een aantal heuvels onaangeroerd bleven.

III. Historisch overzicht

Voor dit gedeelte van ons overzicht hebben wij alleen beroep kunnen doen op twee artikels in het tijdschrift "Taxandria", en op kleinere aantekeningen in algemene werken. Een historische monografie over Weelde is nog niet verschenen; een bondig overzicht van de hand van E. P. Henri Maas, is beperkt tot een samenbrengen van de enkele algemene gegevens uit Gramaye en uit een paar archiefstukken. Wij hebben getracht dit overzicht te confronteren met de dokumenten, in zoverre deze voorhanden zijn, en het aan te vullen met de excerpten die wij betreffende de geschiedenis van Weelde bij onze toponymische studie hebben verzameld. Het ligt voor de hand dat het onderhavig overzicht niet volledig is.

Alle foto's bij dit artikel werden genomen te Weelde-Station

A. Wereldlijke Geschiedenis

De wereldlijke geschiedenis van Weelde staat nauw in verband met deze van de omliggende dorpen en vooral met die van Nederland, gezien haar ligging op de landsgrens. Tot in de zeventiende eeuw immers omvatte Weelde als vrijheid de dorpen Weelde, Poppel en Ravels en werden de bestuurlijke, rechterlijke en administratieve zaken grotendeels gezamenlijk geregeld. Daarnaast behoorde Weelde in de vijftiende eeuw administratief tot het "Kwartier Oosterwijk" en de "Meierij 's Hertogenbosch". In de zeventiende eeuw valt Weelde in handen van Amalia van Solms, weduwe van prins Frederik Hendrik van Oranje, en kort daarna in deze van de familie De Knuyt, eveneens een Nederlandse familie.

1. Voorgeschiedenis en Romeins Tijdvak

Uit de archeologische vondsten blijkt dat bepaalde plaatsen te Weelde reeds vroeg een bewoning hebben gekend. Bij de Hoogeindse Bergen ontdekte men een groot aantal voorwerpen in gehouwen silex. De vinder ervan, de Heer Jan Stroobant beschrijft deze punten, mesjes en wiggetjes uitvoerig in een artikel. Verleden jaar

hebben wij er nog een 16-tal gevonden, waarvan een groot aantal de klassieke vormen vertonen. Volgens J. Stroobant zouden het Tardenoisien voorwerpen zijn. Hierboven reeds werd gewezen op het recente onderzoek van enkele grafheuvels. Wat betreft een bewoning in de Romeinse tijd, kunnen wij nog geen beroep doen op werkelijke bewijzen. Hoewel tot nog toe de Romeinse kaart voor de Kempen nog grotendeels blanco bleef, mogen wij toch zeggen dat reeds op enkele plaatsen in de Kempen vonden pleiten voor Romeinse bezetting.

2. De Hertogen van Brabant (1190-1404)

In de twaalfde eeuw behoorde Turnhout toe aan de Berthouts, die echter nog in dezelfde eeuw overwonnen werden door de hertogen van Brabant, die zich Turnhout persoonlijk toeëigenden. Het stoffelijk welzijn van het hertogdom Brabant was grotendeels aan de hertogen te danken. Weelde behoorde eveneens tot het hertogdom Brabant, maar over de regering der eerste Hertogen, de Hendrikken, is ons niets precies bekend.

a) Jan I (1261-1294)

In het jaar 1262 gingen de burgers van Turnhout met die van Antwerpen een onderling verbond aan. Zij werden broeders en medeburgers. Hetzelfde jaar nog herhaalden ze dit met die van Brussel, Leuven en Lier. In dit jaar 1261 volgde Jan I van Brabant Hendrik III op, en wel een jaar nadat voor Weelde de dokumenten aanvangen. Op dat ogenblik moeten Weelde, Poppel en Ravels één geheel gevormd hebben. Om die reden behandelt Gramaye ze in één adem. Terwijl zij in wereldlijk opzicht samenhoorden, zijn zij echter van ouds gescheiden geweest wat het geestelijk bestuur aangaat.

1. De eerste heren van Weelde (± 1200)

De oudst bekende heren van Weelde zijn Arnoldus Steencop en Henricus Werthusen. Zoals blijkt uit een oorkonde van 29 maart 1260 bezat Arnoldus of ridder Aernout het jus patronatus over de Kerk van Sint Michiel, die door zijn voorouders was gesticht. Dezes dochter, Margaretha, huwde met Henricus Werthusen, die hem opvolgde. Wij lezen dat hij het patronaat gedeeltelijk erfde en kocht; op 29 maart 1260 stond hij het af aan de abdij van Averbode. Arnoldus Steencop was afkomstig van Brussel en plaatste de kerk van Weelde onder de bescherming van de patroon van Brussel, Sint Michiel. In het huidige centrum, vlak bij de Sint-Michielskerk ligt nog het hof ten Bergen omgeven door de Borch. Daar stond eertijds het kasteel, waar de eerste heren zich hebben gevestigd. Fl. Prims meent zelfs dat: *“De patroonschap van Sint Michiel doet denken aan een stichting van de aanvang van de 10e. eeuw, en aan een vrije kerk”*.

2. Een tweede kasteel te Weelde?

Wanneer wij Gramaye mogen geloven, zouden er te Weelde twee kastelen gestaan hebben niet ver van elkaar. Ze zouden behoord hebben aan twee heren van dezelfde familie, nl. de broeders Werix en Gerardus. “De dubbele gracht bestaat nog” zegt hij “en ouderlingen hebben de grondvesten zien opgraven”. In zijn tijd bestonden ze echter niet meer en hadden alle voorrechten verloren, toen de twisten tussen de Hoeks en de Kabeljauwen zich ook bij de Brabanders begonnen uit te breiden. Van dit tweede kasteel hebben wij geen enkel spoor ontdekt.

3. Geschil tussen Averbode en Henricus Van Weelde in 1292.

In het jaar 1292 ontstond er een twist omtrent de tienden van Weelde tussen de abdij van Averbode en Henricus de Prelaer of de Werthusen. Averbode wenste zich de tienden van Weelde toe te eigenen, doch de heer van Weelde had blijkbaar geen lust deze af te staan. Als scheidsrechter werd de abt van de abdij van Sint-Michiël van Antwerpen aanvaard. Deze besliste dat Henricus en Margareta twee derden zouden hebben terwijl Averbode de rest zou krijgen samen met de novale tienden.

4. Joannes De Bie, Heer van Weelde? (1296)

Na Hendrik van Werthusen vinden wij voor het eerst de familie De Bie vermeld als heren van Weelde. L. Galesloot vermeldt ze immers voor de veertiende eeuw. Vermits wij in een oprichtingsakte van de molens te Poppel en Weelde, Joannes de Bie vermeld vinden als pachters van deze molens, kunnen wij veronderstellen dat deze laatste ook heer van Weelde was in 1296. Deze Joannes de Bie had een dochter Katharina, die later in 1365 haar tienden overmaakte aan Tongerlo.

5. De oprichting van twee molens in de Vrijheid voor 1296.

Tijdens Jan I van Brabant werden te Poppel een watermolen en te Weelde een windmolen opgericht. *“Tot bewijs van dat Cornelis Antonissen is ongefondeert in syn versuck van octroye om tot Poppel te mogen stellen ende erigeren eenen wintmoelen boven de twee delen wint ende d'ander water meulen gelegen tot Rovoort onder Poppel (ende) d'ander tot Weelde, soo dient genoteert dat in den Jaere 1296 by hoogloff gedagter Hertog Jan van Brabant van wylen Joannes de Bye en syns naercommelinggen erffelyck is gegeven in beternisse van syn leen het gemaal van eenigger vanwelde alsoo dat alle seggens selve eenigger van Weelde soude sculdig syn altyt te malen ...”* Joannes de Bie had het gemaal voor heel Weelde op twee molens, de ene te Weelde, de andere op Rovoort. Dat betekent dat de inwoners van Weelde, Poppel en Ravels naar die twee molens moeten komen om hun graan te laten malen. In de vijftiende eeuw was het gemaal in handen van Laurent Back, en later van zijn zoon (vanaf 1472). Daarna ging de molen van Rovoort achtereenvolgens naar Jan

Sledden, Jacob Peters van Wijflijt, meester Peter Jacobs soone van Wijflijt, meester Bartholomeus, Valentijn en Johanna van Wijflijt, Jan Van Tuldel en Jan, Maria van Tuldel (1560). De windmolen van Weelde ging naar Gijsbrecht Back (1498), Laurent Back (1513), Jan Back (1531) en dan naar verschillende leden van de familie Back tot in 1560 wanneer Sebastiaan Hermans het gemaal verkreeg. Het gemaal werd dan verdeeld onder de twee. Een deel van Poppel ging naar Rovers, de rest moest naar Weelde komen. Overblijfselen van de oude watermolen bestaan nog op Rovers. De molen van Weelde stond op het Moleneinde, waar hij nog naleeft in talrijke toponiemen, doch zelf geen resten heeft nagelaten. Joannes de Bie, en later zijn dochter Katharina en haar man Ghiselbertus Back, hadden tussen 1296 en 1365 deze wind- en watermolen in pacht, alsmede tienden en grond. Vermelden wij terloops dat deze Ghiselbertus, een van de voorouders was van Geertrui Back, de grootmoeder van Constantijn Huygens, langs moeders kant. In 1365 maakte Katharina de Bie de tienden, die ze te Weelde bezat over aan Tongerlo. Deze tienden rusten op gronden op de Leemputten, het Gulde, het Schijn en de Hegge. De windmolen van Weelde was een banmolen. De ingezetenen van Poppel, Weelde en Ravels waren verplicht er graan te laten malen. De familie Back (Bacq, Bacx), aan wie de molen in de vijftiende eeuw toebehoorde, hief er op iedere zak een "molsterrecht". Het gebeurde echter wel eens dat de dorpelingen van Ravels en Poppel met hun koren naar andere molens reden. Jonker Laureys Back deed zijn beklag daarover te Brussel, en hertogin Johanna, bij plakkaat van 1403 beval aan Gielis Back, schout van Turnhout, deze mensen te straffen. Deze echter verweerden zich zo goed dat het de schout niet mogelijk was de overtreders van het gebod op te sporen. Daarom werd besloten de inwoners van Poppel en Ravels gezamenlijk te laten betalen "40 cronen vransse", te weten die van Poppel 20 en die van Ravels 20.

b) Hertog Jan II (1294-1312)

De regering van hertog Jan II van Brabant was gekenmerkt door een sterke stadspolitiek. Hij wilde hiermede het gezag van de burgerij vestigen ten overstaan van het overal opkomende gemeen. Daarom ontvingen in die tijd Antwerpen, Leuven,

Tienen, en vele andere gemeenten hun vrijheidsbrieven. Hetzelfde deed hij met Weelde.

1. De Vrijheid Weelde

In het raam van zijn politiek maakte Jan II van Weelde een vrijheid (municipium) en schonk hij Weelde zijn eerste vrijheidsbrief. De vrijheid Weelde omvatte de huidige dorpen Weelde, Poppel en Ravels. In het kader van het hertogdom Brabant was Weelde dus een vrijheid, behorende, volgens Gramaye, tot het kwartier van Oosterwijk en het distrikt 's Hertogenbosch. Vanaf 1477 kwam Weelde echter onder het kwartier Turnhout, distrikt Antwerpen. Volgens J.E.Jansen zou dit reeds in 1347 gebeurd zijn samen met negen omliggende dorpen die tot het gebied van Turnhout behoorden. Ook de Laet geeft deze datum op. Hier rijzen wel vraagtekens op omtrent de verhouding van Weelde tot Vlaanderen en Brabant en omtrent de indeling van Weelde bij Turnhout. Wij komen hier verder op terug.

2. De schepenbank van Weelde.

De Schepenen of schepenrechters zijn de opvolgers der Ratchimburi of Raadsburgers van vroegere eeuwen: alle vrije mannen vergaderden onder 't voorzitterschap van vorst, graaf, of honderdman om op de placita (d.i. maalstede, gerechtsplaats) hun uitspraken te doen. In de 8e eeuw begonnen Pepijn de Korte en Karel de Grote schepenbanken in te richten, d.i. een gesloten college van een bepaald getal rechters, die banken stonden onder de oude grafelijke vierscharen. De verbrokkeling van het rechtsgebied volgde op de verbrokkeling van de macht der koningen. Reeds in de 13e eeuw konden de grootste steden zich van 't grafelijk gouwgeding vrijkopen. Langzamerhand kreeg elke stad, elke vrijheid, elke verzameling van volk een eigen schependom. Bestuurd en geoordeeld te worden door een eigen magistraat werd beschouwd als een recht, ja, als de grondslag van elke nieuwe gemeente en elke burgerlijke vrijheid. In de 15e en 16e eeuw kreeg schier elke plaats haar eigen schepenbank. Weelde, Poppel en Ravels vormen van ouds één enkele schepenbank. In 1296 gaf Jan I, hertog van Brabant en Limburg de eerste vrijheden aan al de mannen van Weelde, Poppel en Ravels, die "*...more solito ad placitum apud Welde confluentes ...*" als bepaling kregen. Weelde zal

dus haar schepenbank reeds vanaf haar begiftiging door Jan II officieel gehad hebben. Wij lezen immers nog in het dokument van 1307 “... *dat is dat voortaan gelijk van oude tijde die van Weelde, zoo wel die binne de vrijheyd wonen als in de gebuete van Ravels en Poppel die gewoon zijn tot Weelde te raed en te recht te komen ...*”

3. Keuze en macht der schepenen

Zolang Weelde en Poppel verenigd bleven, verkoos de officier van de grondheer één schepene te Weelde, en één te Poppel; elk dezer twee schepenen koos in zijn dorp de andere schepenen, die van Weelde drie, die van Poppel twee, onder toezicht van de officier. Dat werd de vaste regel voor het samenstellen van de zeven schepenen van de gemeentebank. Hoe nauw de vereniging van Weelde, Poppel en Ravels was, hing af van de macht der schepenen in het algemeen en van de plaatselijke vrijheden en gebruiken in het bijzonder. De macht van de schepenen verschilde immers van plaats tot plaats. In het begin waren zij enkel belast met een rechterlijke functie in de samenleving, terwijl zij vanaf de twaalfde eeuw eveneens het bestuur in handen kregen. Zij maakten verordeningen op over orde, tucht, handel en nijverheid, hielden het oog op de gilden, zorgden voor de openbare veiligheid en zedelijkheid, verdedigden hun vrijheid tegen vreemde inval, beheerden de gilden van de gemeente, hielpen de armen en wezen ondersteunen en de kinderen onderwijzen, bewaarden de handvesten en deden dienst als notaris: “huurcedullen”, verkoopakten en testamenten werden door hen opgemaakt. Dit alles nochtans geschiedde onder toezicht van de grondheer of zijn officier. In oude schepenbrieven, welke de giften vermelden voor de kerk of aan de armen van Poppel, vinden wij steeds de schepenen van Weelde terug: b.v. in 1384 een schepenbrief van Godevaert die Wolff en Jan Coppens, in 1403 een van Willem Maes en Wouter van Trier, in 1429, een van Jan Claes en Jan die Wolff, enz... Daarnaast bezitten wij in ons archief drie schepenregisters, waarin akten voor Poppel en Weelde door elkaar staan en die opgemaakt werden door de schepenen van de Vrijheid Weelde. Uit dit alles kunnen wij besluiten dat de schepenbank van Weelde, naast de rechterlijke ook de bestuurlijke macht had voor Weelde en Poppel. Wat betreft de verhoudingen

met Ravels, blijkt de toestand ingewikkelder te zijn dan voor Poppel. Wij komen verder uitvoerig terug op de juridische en administratieve banden. De schepenen hielden om de veertien dagen rechtszitting. Immers, in 1528 fundeerde kapelaan Henricus Swanen samen met de gemeenteraad een mis, om de veertien dagen in de kapel van Sint Jan te lezen en waarin de schepenen moesten aanwezig zijn. In een akte van 12 september 1572 anderzijds beveelt bisschop Sonnius dat van de drie missen per week in de Sint-Janskapel, er om de veertien dagen één moet gecelebreerd worden in het bijzijn van de schepenen voor hun rechtszitting.

4. Ravels en zijn betrekkingen met Tongerlo en Weelde

Het is een twistpunt hoever de greep van de Weeldse Schepenbank reikte op het gebied van Ravels. Immers, hier was de prelaat van Tongerlo grootgrondbezitter en daardoor kreeg hij vanzelfsprekend een groot aandeel in de jurisdictie. Daarnaast was het even onduidelijk sinds wanneer Tongerlo betrekkingen had met de noordelijke grensgebieden. Dr. Milo Koyen onderzocht dit probleem in een grondige studie, die wij in haar grote lijnen samenvatten. Reeds zeer vroeg had de abdij in onze gebieden goederen en bezittingen verkregen. In 1165 werden door de deken Gerardus van het kapittel van St.Servaas van Maastricht vier hoeven te Ravels en een hoeve op Eel aan de abdij overgedragen. De abt ontving dus de investituur over de vijf hoeven. Zij vormen een erfleen, waarvoor hij bepaalde voorwaarden moest volbrengen, ten opzichte van het kapittel van Sint-Servaas. Wanneer Tongerlo in het bezit is gekomen van de vroente en de grondheerlijkheid van Ravels staat niet vast. Er schijnt wel een verandering gekomen te zijn op het einde van de dertiende eeuw, of het begin van de 14e eeuw. In 1298 neemt Hertog Jan II van Brabant de bezittingen van de abdij onder zijn bescherming. Uit deze brief blijkt dat de hertog onder zijn bescherming neemt al de goederen, bezittingen en vrijheden der abdij, alsook de lagere rechtspraak of jurisdictie, die door de schepenen, laten en rechters in de allodiale goederen van de abdij worden beoefend. Mag men uit dit charter besluiten dat de termen “super allodiis” en “super minoribus justiciis mansionarios habitis” toepasselijk zijn op de grondheerlijke

rechten van Tongerlo te Ravels-Eel? Waarschijnlijk wel, gezien uit de aartbrief van Weelde-Poppel, die door Jan II op 23 juni 1331 werd gegeven, blijkt dat toentertijd de aart en de vroente van Ravels reeds aan de abdij toebehoorden. In deze aartbrief wordt vermeld, dat de hertog verkoopt of in cijnsgoed uitgeeft, de vroenten en wildernissen gelegen binnen de aangeduide palen, uitgezonderd de allodiale goederen van Tongerlo. Wat bewijst dit? Volgens de opvattingen van de rechtsgeleerde die in 1752 de “Naerderen inscriptis” opstelde, kunnen de “bonis allodialibus de Tongerlo”, niet de betekenis hebben van eniger erven, vermits de erven nooit kunnen vallen in enige transport van vroente en wildernisse, en vermits de erven nooit zijn uitgezonderd of uitgenomen in een dusdanige aartbrief. Bijgevolg moet de term “bona allodialia” noodzakelijk hier verstaan worden in de zin van vroente of wildernisse. En vermits de grens van Tongerlo's goederen, tussen de twee palen van Mierdermeer en 't Gehulte (nu: Gelse Hoek) gelegen, zich ver noordwaarts uitstrekt, als een wig in de vroente van Weelde-Poppel, moest in de aartbrief van Weelde-Poppel gezegd worden: “bonis allodialibus infra dictos palos jacentibus exemptis”. Dit moest de hertog trouwens ook zeggen, omdat hij niet wilde en ook niet mocht beschikken over de aart van Ravels, die toebehoorde aan de abdij. Indien we nu de traditie in de abdij nagaan, komen wij eveneens tot de vaststelling dat zij in het begin der veertiende eeuw de vroente bezat en grondheer was te Ravels. Jonker Joris Werner Van Ranst stelde de paalsteden vast tussen Schoot-Weelde en Ravels op 14 mei 1209. De proost van Sint-Servaas was in de dertiende eeuw nog steeds grondheer van Ravels en eigenaar van de vroente of de Aart. De proost bezit dus nog steeds het generale dominium en de bijbehorende jurisdictie.

5. Hoever strekten de grenzen van deze grondheerlijkheid zich uit?

In de veertiende eeuw waren er waarschijnlijk reeds moeilijkheden gerezen in verband met de grensscheiding tussen de vrijheid Turnhout en Ravels. Daarom zal Maria Van Brabant, hertogin van Gelder en Zutphen, in 1367 de begrenzing tussen Turnhout en Ravels vastleggen. De paalscheiding strekte zich uit van de paal van

Mierdermeer tot op de Houtsberg; vandaar trokken de lijn tot aan het Wit Keesvenne, verder tussen Wirics Dijck en Stapelvoort door naar die Grondeloze Meer. Van hieruit lijnde men verder af tot bij Michaëls hovele aan de Put, vandaar tot Hillekens Putte, geheten die Zeikenbosch en van hieruit ging dan de grensscheiding verder tot aan het vertrekpunt van Mierdermeer.

6. Welke waren de rechten van de abt van Tongerlo en Weelde?

De rechten die de abt van Tongerlo in deze grondheerlijkheid genoot, waren deze van een grondheer, of zoals het in latere documenten wordt uitgedrukt, bezat hij hier de fonciere jurisdictie. In 1420 schrijft hertog Jan IV, dat voordien reeds de abt van Tongerlo in de functie van grondheer van Ravels zijn rechten had en uitoefende door een meier en laten aan te stellen. Ravels was bijgevolg een laathof met latenbank, die tot taak had de heerlijkheid en de rechten van de prelaat te bewaren en te handhaven, en die in naam van de prelaat het geding moest houden en boeten heffen tot drie schellingen toe. Deze toestand klimt waarschijnlijk op tot het begin van de veertiende eeuw. De latenbank heeft alleen maar jurisdictie voor hetgeen de lagere rechtsspraak aangaat: het laatrecht op erven en onterven van laatgoederen en cijnsgoederen. Voor de andere gevallen gingen de inwoners van Ravels naar Weelde naar de bank, zoals hertog Jan II schrijft in 1307. Omdat dus de meier en de latenbank over geen voldoende macht beschikken om recht te laten geschieden, zal de prelaat in 1420 stappen aanwenden bij hertog Jan IV van Brabant om te Ravels-Eel een meier en zeven schepenen te mogen aanstellen. Dit wordt hem toegestaan. De abt mag als schepenen en meier nemen “die hen nutste en oirbelickste duncken selen” en hij mag deze “hersetten alsoo dicken als hem genoeg sal”. Indien er personen zijn die zonder wettige reden het aangeboden ambt weigeren te aanvaarden, zal de schout van Turnhout hen hiertoe moeten dwingen. Maar ook de schepenbank is niet bevoegd om in alle zaken recht te spreken, “daar zij voor alle zaken niet vroet zijn”. Daarom zal de abt van Tongerlo een verzoek richten tot de schepenbank van Antwerpen, opdat die van Ravels zouden mogen komen naar Antwerpen als hun hoofdbank, daar zij elders geen

hoofd hebben en omdat de meier en de schepenen dikwijls zware zaken te behandelen hebben, waarvoor zij niet ervaren genoeg zijn. De burgemeester en de schepenen en raadslieden van de stad Antwerpen hebben dit verzoek dadelijk ingewilligd en hun toestemming dadelijk gegeven op 8 oktober 1438. Als grondheer van Ravels heeft de abt de lage jurisdictie. Dit wil zeggen dat hij o.m. rechter is in alle reële zaken met de meier en de schepenen. Onder deze reële zaken vallen, de grond aangaan, het oordelen over deze gronden, het behandelen van scheidingen en delingen van erfgronden, nalatenschappen, enz. Aangaande de hoge heerlijkheid van keuren en breuken, lijf en let, vechtpartijen enz. staan de ingezetenen van Ravels onder de bank van Weelde. De lage jurisdictie zal de abt steeds blijven behouden omdat hij de grondheer is, de vrije warande bezit alsmede vrijheid van houtschat, en in solidum al de cijnsen van Ravels heeft. Dit volgens een attestatie van de schepenen van Ravels van 27 januari 1559. Gedurende een korte tijdspanne genoot de prelaat van Tongerlo ook de hoge en middele jurisdictie te Ravels-Eel, nl. van 1559 tot 1616. In 1558 heeft de prelaat Arnoldus Streysters van de hertog van Brabant, de eigenlijke rechthebbende voor de

heerlijkheid van Ravels, de hoge en middele jurisdictie beleend voor een vol leen, met de vorsterije, bastaarden goederen, confiscatiën, remisiën, enz. met de houtschat en al hetgeen de hertog competeerde te Ravels. Hij verkreeg die leen voor de som van 441 gulden. Indien het leen later zou worden afgelost, zal de prelaat echter in het bezit blijven van: de lage jurisdictie, grond en bodem met de cijnsen, de vrije warande, de vrije houtschat, het behoud van keuren en breuken, enz. Ook zal hij steeds meier en de schepenen mogen blijven aanstellen om recht te spreken. In 1615 eindigde de hoge en de middele jurisdictie. Door de plaatselijke schepenen, met consentement van de prelaat, wordt de prins van Oranje in 1616 voorlopig als heer van Ravels erkend, met dien verstande dat de prelaat zijn rechten als grondheer zal blijven uitoefenen. Er is aanvankelijk sprake geweest om de hoge jurisdictie bij onder de bank van Weelde te brengen, maar op verzoek van de bank van Ravels zelfstandig. Daar echter de prelaat grondheer is, blijft hij het recht behouden om een meier en zeven schepenen aan te stellen. Door de gecommiteerde van de prins wordt dan voorgesteld dat deze zeven schepenen voor hun beider belangen zouden optreden: in de reële zaken onder het gezag

van de meier in naam van de prelaat; in personele zaken onder de schout van de prins. Deze regeling werd door de schepenen aanvaard. De zelfstandigheid van de bank van Ravels, indien deze bestaan heeft, heeft voorzeker niet lang geduurd, want enkele jaren later stond zij voor wat de hoge en middele jurisdictie aanging onder de bank van Weelde. Dit blijkt uit een paar brieven van Franciscus a novo domo of van den Nieuwenhuizen. In het jaar 1619 schrijft hij dat hij vreesde zijn secretarisschap te verliezen door de regeling die getroffen was met de prins van Oranje. Hij verzoekt zijn ambt toch te mogen voortzetten voor wat de grondheerlijkheid aangaat. Mijn werk is wel verminderd, getuigt hij, omdat de hoge en middele jurisdictie onder Weelde zijn gesteld. De verdeeldheid tussen de abdijs en de bezitter der hoge en middele jurisdictie, wat betreft het gezag, was meermalen oorzaak van wrijvingen en misverstanden. Hierover bestaan verschillende getuigenissen (o.a. cart. G. blz.96). Het zal nog een hele tijd aanlopen vooraleer de onderlinge rechtsverhoudingen worden geregeld.

7. Het latere verloop.

Wanneer na de vrede van Munster de Hoge Heerlijkheid van Ravels in het bezit komt van Amalia van Solms, wordt er naar gestreefd goed af te lijnen welke bevoegdheid de beide partijen bezitten. Door de raad van de prins van Oranje wordt gevraagd om schriftelijk aan te duiden welke rechten de meier van de prelaat toekomen. Om hierop met kennis van zaken te kunnen antwoorden werd beroep gedaan op het advies van rechtsgeleerden. Advokaat Mallants van Turnhout geeft zijn advies op het volgend "Quaerituur". Welke zijn de rechten die aan elkeen toekomen in die dorpen waar de jurisdictie verdeeld is onder verscheidene heren. In zijn antwoord van 5 september 1663 zegt Mallants dat reeds in 1572 op een soortgelijk quaerituur was geantwoord te Brussel. Hij betoogt dan dat de juristen en de costumiers uiteenlopende oplossingen geven over de verdeling van de jurisdictie. Uit verschillende auteurs besluit hij dat de gewoonten van een plaats moeten gevolgd worden, alsook de plaatselijke interpretatie van de gebruiken. Na de algemene besluiten geeft Mallants zijn advies op de verschillende punten die hem werden voorgelegd

en die waarschijnlijk betwist werden door de twee partijen. Uit het oordeel van Mallants blijkt dat al hetgeen de grond raakt, toekomt aan de officier van de lage jurisdictie, op voorwaarde dat het niet gebeurt ten gevolge van een gerechtelijke uitspraak, of dat de reële zaken niet verwant zijn met personele zoals bv. de belangen van wezen. Nog andere adviezen werden gevraagd, maar de antwoorden waren zeer vaag. Er moest klaarheid komen. Zo ontstond dan eindelijk in 1669 een onderling akkoord tussen Amalia van Solms, douarière van Oranje en barones van Turnhout enerzijds en de prelaat Hroznata Crils van Tongerlo anderzijds. In een eerste kapittel wordt de staat van schout, meier, schepenen en secretaris behandeld. De permanente officieren: schout, meier en secretaris behouden hun ambt. Na de dood van deze nu in functie zijnde ambtenaren, zullen de nieuwe officieren beurtelings worden benoemd door de douarière en door de abt. De zeven schepenen zullen aangesteld worden door de beide partijen. De eerste maal zullen er vier door de douarière en drie door de prelaat worden aangesteld; het volgend jaar vier door de abt en drie door de douarière. En zo telken jare opnieuw. De zeven schepenen moeten de belangen van de beide partijen behartigen. Het ambt van vorster moet ook alternatim toegekend worden door een van de twee partijen, met goedkeuring van de andere officieren. De aangelegenheden die vallen onder de hoge en middele jurisdictie van hare hoogheid de douarière worden behandeld in het tweede kapittel. Zij zijn samengebracht in acht nummers, nl. confiscatie van goederen, de zaken "daar lijf en let aan hangen", alle keuren en breuken, die de grond niet aangaan, enz. In het derde kapittel volgen dan de punten die afhangen van de grondjurisdictie van de prelaat en van zijn middele jurisdictie, nl. het erven en ont erven, enz. Tenslotte worden nog enkele punten vernoemd die door de beide partijen moeten afgehandeld worden, nl. het bewaren van de sleutels, enz.

8. Weelde vrij van kosten en lasten (1307).

Van 1298 tot 1314 werden te Antwerpen de wallen uitgezet en de stad vergroot. Hiertoe moesten alle onderhorige vrijheden bijdragen. Hoewel het een vraagstuk blijft in hoeverre Weelde afhing van Antwerpen, toch zien we dat Weelde normaal ook

had moeten bijdragen. Tevens moest er opgebracht worden voor het onderhoud van de dijken te 's Hertogenbosch. Tegen deze dubbele verplichting opperden de Weeldenaren bezwaren, aangezien zij zware onderhoudskosten hadden aan de brug van Rovers, die toen lag op de belangrijke verbindingsweg tussen Turnhout en 's Hertogenbosch. Wij laten hier de akte integraal volgen gezien het groot belang ervan. *“Wij johan by der Gratie Godts Hertogh van Lotteringen ende van Brabant, doen cont ende laten weten, dat ende al soo veele ende menighvuldighe twist ende geschil is geweest tusschen onse goede lieden van Antwerpen, 's Hertogen Bosch, Turnhout ende Weelde, door dien dat die van Weelde seggen wilden dat sije in de Brabantsche schouden niet te gelden en hadden metter ongelt hunder prinse van Vlanderen behorden te betalen, ende wilden oock seggen dat sij met onse steden van Antwerpen ende 's Hertogen Bosch ende de vrijheit van Turnhout, nocte de marrije van dien niet te doen en hadden nocte metten gelden in die deuyckinge ende moeringhe ofte vestinge. Soo ist dat wij met Ripen Rade van onsen lieven en getrouwen jan Contenbucht om gemijnen oirboir ende vrede hebben voor ons geroepen die geseijde, goede luijden van Antwerpen en den Bosch, Tuurnhout ende Weelde, die hun hebben gesteld in ons seggen, dat is dat vortaen gelyck van oude theyden die van Weelde soo wel die binnen die vrijheit woonen als die geburte van Ravels ende Poppel die gewonnelijck hun tot Weelde te Rade ende te Recht te comen, sullen ende moeten blijven onder den Hertogh als Lants Heere, ende den standaert van Brabant volghen. Ende alsoo sije van outs onderhouden de Rovaertse brugge ende en sijn niet schuldigh aen de Decijckinge van de marrije van 's Hertogen Bosch nocte vestinge van de grachte van Antwerpen te gelden, is oock ons seggen dat de vrijdommen ende privilegien, geocorieert ende gegunt aen die van Turnhout, niet machtigh sijn tot achter deel van die van Weelde, die hure vrijdomme ten vollen sullen genieten”*. In 1824 zal er omtrent het onderhoud van deze brug opnieuw een twist oprijzen en wel tussen Poppel en Weelde.

9. Behoorde Weelde onder Vlaanderen of Brabant?

Een ander probleem is, of Weelde voor 1307 behoorde tot Vlaanderen ofwel tot Brabant. In de akte van 1307 immers lezen wij dat er van Weelde uit een protest is gestuurd aan Jan III aangaande het feit dat zij hun lasten te betalen hadden aan de graaf van Vlaanderen en bijgevolg zich niet verplicht zagen aan Brabant op te brengen: “... dat ende al soo veele ende menighvuldighe twist ende geschil is geweest tusschen onse goede lieden van Antwerpen, 's Hertogen Bosch, Turnhout ende Weelde, door dien dat die van Weelde seggen wilden dat sije in de Brabantsche schouden niet te gelden en hadden metter ongelt kinder prinse van Vlanderen behorden te betalen...” Bij dit verzoek hakt Jan III van Brabant de knoop door en bevestigt dat de inwoners van Weelde: “... sullen en moeten blijven onder den hertog als lants heere en ofte het opname datter Krijge ofte velt geset worden tergen Vlanderen, moeten voor den lants Heere staan en den standaert van Brabant volghen”. Wij vermoeden echter wel dat, vermits tot hiertoe alle zaken beslecht werden door de hertogen van Brabant, de vrijheid Weelde administratief tot het hertogdom Brabant behoorde, hoewel een grondigere studie hier nodig blijkt.

C. Hertog Jan III (1312-1346)

Tijdens de regering van Jan III traden grote veranderingen op te Weelde. Grote partijen grond werden verkocht, de tienden van Weelde kwamen in handen van Tongerlo en de bevolking kon voorgoed de vlas- en wolproductie doorzetten. Anderzijds werd Weelde, evenals de gehele Kempen, geteisterd door de grote rampen. Dezelfde Jan III kocht het land en de heerlijkheid Turnhout samen met de omliggende dorpen: “Le duc Jean III père de Marie mariée à Raymond duc de Geldres (1347), donna quatre vingt milles escus, pour laquelle somme on lui assigna la terre et la Seigneurie de Turnhout avec les villages de ...Weelde, etc.”

1. Jan III verkoopt braakland aan Weelde (1331).

In 1331 ging Jan III over tot een belangrijke beslissing. Ten gevolge van zijn talrijke oorlogen geraakte hij in geldnood. Als compensatie daarvoor zag hij zich genooddaakt over te gaan tot de verkoop van grote oppervlakten heide en woeste

gronden aan Weelde. Het is met dit feit dat de geschiedenis begint van de vele hektaren gemeene gronden op de randen van de dorpen Weelde en Poppel. Inderdaad, deze gronden, de aarden of vroenten, hebben een bewogen geschiedenis. Ook te Turnhout en te Arendonk verkocht de hertog in hetzelfde jaar uitgestrekte heivelden aan de beide gemeenten. Al deze gronden dienden tot gemeen gebruik en lieten in de toponymie vele littekens na door de gebruiken en gewoonten die er mede verbonden waren.

2. De tienden van Weelde en Tongerlo

Wij vermeldden reeds dat aanvankelijk de voornaamste tienden van Weelde in handen waren van de familie de Bie, tot in 1365 Katharina de Bie deze overmaakte aan de abdij van Tongerlo. In een schepenbrief van Weelde getuigen de schepenen op 29 november 1365 inderdaad de inbezitneming daarvan. Deze tienden, gelegen in de Hegge, de Leemputten, 't Gulde en 't Schijn, waren reeds een twistappel geweest tussen de heren van Weelde en de abdij van Tongerlo. Aldus werd op 16 februari 1356 door de hertog van Brabant aan de abdij beloofd dat deze goederen onder hun tienderecht

zouden vallen. Men beschouwde deze tienden dan vanaf 1365 voort als vrij goed, zoals uit een akte van 28 november 1365 blijkt.

3. Stortregens en pest (1315)

Zoals blijkt uit het werk van Kan. Heylen begon op 1 mei 1315 in onze streken een verschrikkelijke regen te vallen, die slechts na 10 maanden ophield. Daaruit is een pestepidemie ontstaan. Vermits men dergelijke rampen slechts lijdzaam kon aanzien, eiste deze epidemie duizenden slachtoffers in de Kempen. Het gevolg van dit ongunstige weder deed zich ook voelen op de vruchten in de velden: een hongersnood, die nog vele slachtoffers eiste was onvermijdelijk.

4. Uitzicht van Weelde in de late Middeleeuwen

Wij vonden in het gemeentearchief een documentje dat ongedateerd en anoniem is en dat een curiosum betekent voor ons dorp. Het beschrijft het oorspronkelijk uitzicht van het dorp in de middeleeuwen en maakt gewag van historische feiten, die met de werkelijkheid kloppen. Wij laten het dan ook volgen:

1. *te reflecteren dat Welde ende de omliggende dorpen in de heyde liggen ende dat alle de ackerlanden van de heyde voortcomen.*
2. *dat het waarschijnlijk is dat ten jaere 1260 ende 1261 wijnigen ackerlanden waren.*
3. *soodat de 12 sisters gecoght door averbode de rendagie waeren van een groot deel der thiende der gelaboureerde landen*
4. *dat de heyden daer naer opgebrocken ende tot culturen gebracht, voor twee derde syn gecomen aen de abdije van tongerlo ende voor een derde aen den pastoor*
5. *dat de heyden die sedert 1618 gebracht syn tot culturen toegewesen syn aen den pastoor*
6. *hebbende den heer pastoor geen nieuwe erven dan sedert het jaar 1618.*

agt de reflectie soo Stio schynt dan volgen dat men het ius patronatus seer wynig temporese gegeven is aan den abdye van averbode" De grootste inkomstbronnen van Weelde waren blijkbaar wel de wolproductie, de vlaseelt en de markten. Grote kudden schapen liepen te weiden op de gemene vroenten en leverden wol, die zijn afzetgebied vond in Turnhout. Uit het vlasreglement en de toponymie blijkt dat de vlaseelt ook bloeide te Weelde. Daarnaast blijkt uit de akte van heroprichting van de markten te Weelde in 1612 dat reeds vroeg een weekmarkt en twee jaarmarkten moeten bestaan hebben.

D. Maria Van Brabant (1346-1399)

In 1347 trad Maria, dochter van hertog Jan III, in het huwelijk met Reinhold III, hertog van Gelderland en graaf van Zutphen. Zij kwam in het bezit van de stad en vrijheid Turnhout, alsook van het land en de Heerlijkheid van Turnhout. Tot het land van Turnhout behoorden Wechelen (Wechelter-Zande), Gierle, Lille, Beerse, Vosselaar, Merksplas, Arendonk, Weelde, Poppel en Ravels.

Betwistingen omtrent de Maatse Laagte (1367)

In de loop van de 14e eeuw rezen geschillen tussen Weelde en Ravels omtrent het vruchtgebruik van de vroenten tussen Ravels en Weelde. Het was zowat de gewoonte geworden dat de inwoners van Ravels en tegelijkertijd die van Weelde naar de Maatse Laagte togen om er turf te steken en heide te maaien. Wanneer het nu zover kwam dat men

zich niet meer tevreden stelde met de turf die men zelf stak, maar men zich ook reeds gestoken turf van anderen toeëigende ontstonden er twisten. Deze twisten ontaardden spoedig tot onenigheid tussen de twee dorpen. Men heeft daarom vele getuigen onderhoord om na te speuren op wiens domein die gemene gronden lagen. In een cartularium van Tongerlo staan al de getuigenissen opgetekend. Het perkament van 1367 brengt geen bescheid. Iedereen getuigde dat sinds ouds deze gebieden aan Weelde behoorden en aan Weelde tiendeplchtig waren. Doch daarbij legde men zich niet neer en de herrie duurde voort tot in 1568 Keizer Karel de beslissing bracht dat de Maatse Laagte werkelijk Ravels gebied was en hij daarbij de grenzen aanduidde. Nu echter behoort deze streek aan Weelde. Hoe deze verandering is gekomen weten wij niet.

3. Boergondisch Tijdvak (1405-1482)

A. Antoon Van Bourgondië (1405-1415)

Antoon had zijn studiën gedeeltelijk aan de Priorij van Korsendonk gedaan te Turnhout. Hij was hertog van Bourgondië en Brabant en heer van Turnhout als neef en erfgenaam van Joanna van Brabant. Tijdens zijn regering werd een belangrijke beslissing genomen: Dendermonde werd geruild tegen Weelde met toebehoren.

1. De ruilingsakte van 2 mei 1407.

Jan Zonder Vrees, graaf van Vlaanderen, ruilt met Antoon van Bourgondië, hertog van Brabant, Dendermonde tegen Weelde, en rescoort van den tweeden mei lestleden bij mangeling tegen Dermonden hebben verkregen de heerschappije van Weelde met syne toebehoorten ende resorten welke dus lange aen den graefschappe van vlaenderen heeft toebehoort, ende wy aengesien die groote diensten, die onse goede Lieden, ende ondersaeten van Weelde alijt hebben bewezen aen onse voorderen, ende voorsaeten Hertogen ende hertoginnen van Brabant, soo ist dat wy te weten doen alle diegene die desen brief sullen sien, lesen ofte hooren lesen dat wy uyt goeden gonsten, ende vrinschappe die wy tot hun draeghen ende hebben gegeven ende geconsenteert ende bevestight ende alsulcke privilegien poincten ende vryheden als sy van onse geseyde voorderen ende voorsaeten van

saligen gedachtenisse ofte ook van de graven van vlaenderen vercregen hebben die selve te houden, te hebben ende te gebruyken dewelke wy hun voor ons, onse oirs ende naercomelingen geloven ende sweiren tehouden ende doen houden vast ende sonder breecken tot eeuwigen daghe ende des oirconde hebben wij onsen segen aen desen brief doen hangen gegeven tot Brussel op den vijftden dagh van Juli int jaer ons Heere 1407.” Men kan zich de zaak als volgt voorstellen. Na de dood van Jan III van Brabant (1355), die opgevolgd werd door zijn dochter Joanna en Wenceslaus van Luxemburg, ontketende de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male, een opvolgingsoorlog, waarin Brabant verslagen werd. Door de vrede van Aat (4 juni 1357) gingen de heerlijkheid Mechelen en de stad Antwerpen met afhankelijkheid over aan Vlaanderen Wellicht is Weelde mede overgegaan met Antwerpen. Slechts in het begin der 15e eeuw kon Brabant, onder de Boergondiërs, opstaan uit zijn verval van na 1350. En in 1407 ontstond er dan een overeenkomst tussen de gebroeders (verdrag te Quesnois), waardoor Jan Zonder Vrees zijn rechten op Brabant, Limburg en de stad Antwerpen afstond aan zijn broeder Antoon. Wellicht houdt de ruiling van Weelde met Dendermonde daarmee verband. Ze valt immers voor in ‘t zelfde jaar en tussen dezelfde Heren, die er beiden slechts baat konden bij hebben dat Weelde en Dendermonde elk tot hun natuurlijke landsheer behoorden en niet tot het gebied van een verafwonende heer. Aldus moet Weelde, steunend op deze gegevens, van 1357 tot 1407 van Vlaanderen afgehangen hebben.

2. Behoud van privileges en vrijheden.

Uit dezelfde akte blijkt dat bij deze gelegenheid de overheden er aan houden, Weelde te bevestigen in de “...*previlegien, poincten en vrijheden als sij van onse geseyde voorderen ende voorsaeten van saliger gedaghtenisse, ofte ook van de graven van Vlaenderen verkregen hebben.*” Zij beloven van hun kant al de vrijheden “ten eeuwigen daghe” na te komen.

B. De opvolgers van Antoon Van Boergondië (1415-1482)

Uit deze periode beschikken wij over weinig gegevens. Wij stippen hier slechts aan hoe Gramaye

ons meldt dat Weelde in 1479, dat tot nu behoorde tot de meierij ‘s Hertogenbosch, kwartier Oosterwijk, overging naar het kwartier Turnhout distrikt Antwerpen.

Toelating voor het planten van bomen op de gemeentegronden (1453)

Op 22 oktober 1453 geeft Filips de Goede de toelating om bomen te planten in de vroente en gemeentegronden: “... *dat elck van onse goede luyden, binnen den palen van hunne vroente en gemeynten geseten, binne heure vroente ende gemeynten tachentich voeten verre ter elver gemeyntewaerts inne sal mogen setten ende poten alderhande boomen; eicken ende andere, en de andere en die aldaer houden staende ende wassende af te bouwen, vertimmeren, breecken, vercoopen ofte andersints in sijnen oirboir besteden, ende andere wederom setten ende poten, also dicwijls ende menich werve als hun dat sal gelieven ende goet duncken...*” Dit is weer een van de maatregelen, die in de loop der tijden werden uitgevaardigd betreffende de gemene gronden en hun gebruik.

4. Oostenrijks-Spaans Tijdvak (1482-1555)

Maximiliaan (1482-1493) van Oostenrijk nam tijdens de minderjarigheid van Filips de Schone, zoon van Maria van Boergondië, het bestuur van ons land in handen. Aldus begint de Oostenrijkse Periode.

Het gasthuis van Weelde (1490)

In 1490 werd het gast- of vreemdelingenhuis van Weelde bisschoppelijk goedgekeurd, aldus Gramaye. Wij bezitten echter geen akten die ons verder inlichten over de stichting in de vijftiende eeuw. Later, in de 17e. eeuw, zijn er wel belangrijke feiten te noteren. In het testament van Jacob Huybregts Keteleers van juni 1668 staat een belangrijke gift vermeld tot stichting van het gasthuis. Wij vermoeden dat het vroegere gasthuis ofwel niet meer bestond, ofwel bij gebrek aan onderhoud zijn belang had verloren. Wij zijn ingelicht over alle formaliteiten die voor de stichting dienden vervuld te worden. Wij beschikken verder over de uittreksels uit het bevolkingsregister, de kopies van het testament, de stamboom van de familie Keteleers, enz. Toch

scheen niet iedereen in te stemmen met deze beslissing, vermits wij ook een aantal protesten vernemen tegen het stichten van het hospitaal. Doch het gasthuis werd gesticht en het bleef bestaan tot op het eind van de achttiende eeuw. De rekeningen lopen tot 1784 en in de toponymie treffen wij nog sporen aan van deze stichting.

A. Filips De Schone (1493-1506) en de schepenbank van Weelde (1504)

Nadat Weelde in 1479 was overgegaan van het kwartier van Oisterwijk naar dat van Turnhout, gebeurde het soms dat de Turnhoutenaren meenden zich te mogen mengen in de aangelegenheden van Weelde. Daarom bevestigt Filips de Schone, vader van Keizer Karel, in 1504 het recht van de Weeldenaren zich tot hun eigen schepenbank te wenden, die dienst deed als dingbank onder voorzitterschap van de schout.

B. Keizer Karel (1506-1555)

Bij de dood van Filips de Schone ontstond grote wanorde. Gelderland lag in vijandschap met Brabant. In 1506 kwam de hertog van Gelderland, Karel van Egmont met een leger van 2400 man Turnhout belegeren; alle mannen namen de wijk, behalve enkele schutters die op het kasteel bleven. Turnhout werd ingenomen en geplunderd. Na enkele jaren rust vielen de Geldersen onder leiding van Maarten van Rossum, in 1542 de Kempen binnen. Langs Baarle Nassau, over Weelde trok hij naar Turnhout en verwoestte en plunderde alles wat hem onder de handen viel.

1. Afschaffing van de tollén en lasten (1515)

In de zestiende eeuw ontstond er ontevredenheid omtrent de op te brengen tollén, belastingen en ongelden. Tienen, Oisterwijk, Rode, Oosterhout, Os, Avenne en Weelde verzochten om afschaffing van alle lasten. Op 5 juli 1515 kwam het antwoord vanuit Brugge. Hierin ging men in op de vraag van deze "Ingesetenen van den geseyden Steden vryheden ..." en werden de volgende schikkingen getroffen:

1. Vrijstelling van alle tollén en lasten in Vlaanderen en Brabant, zowel op het water als op het land: "... dat sy lieden vry bennen van allen thol, commer en opset of lastinge, soo voor haer goet als waer, cattel oft coopmanscappe in het landt van

Vlaanderen, soo wel als in Brabant te stroom en te lande".

2. Vrije toegang tot de markten, zonder de toegangs- of verkopingsgelden te betalen: "Item dat sy lieden in vry marckten geleyde gedurick ende mogen voor des lants schulden niet opgehouden worden..."

3. Recht op een "vrybank": "Item dat sy lieden vrybank ende alsaet hebben ende natie in onse Stede ende moeten naer costuyme ende Stadtrecht gewesen worden ..."

Deze verordening werd opgemaakt in 1515 te Brugge, doch niet onmiddellijk verleend. Ze verscheen in een vidimis van de kastelein, meier en schepenen van Avesnes en werd verleend op 20 juni 1618.

2. Studiebeurzen in de 16e eeuw

Gramaye verhaalt ons dat reeds in zijn tijd er studiebeurzen gesticht waren te Weelde. Hij noemt een stichting van een zekere Godeskalk, proost van het Kapittel te Diest. Daarnaast had ook Bartholomeus van Nieuwenhuysen, rector van het gesticht Bruntruit, een stichting op zijn actief. Deze twee "zeer geleerde mannen" (Gramaye) waren waarschijnlijk geboortig van Weelde. Een zeer belangrijke stichting was die van Joannes van Lummen, pastoor te Weelde, later "archidiaken te Famenne". Hij stichtte een beurs voor de leden van zijn familie en de inwoners van Weelde. Al de beurzen zijn gesticht voor studies te Leuven in de pedagogie het "Verken" en het huis van Standonck, alsmede voor meisjes van 10 jaar in het begijnhof te Leuven. Ten jare 1529 werden de beurzen zeer hoog geschat, aldus Gramaye.

C. Filips II (1555-1598)

Na de tussenperiode van Maria van Hongarije (1545-1558) kwam Filips II, koning van Spanje aan het roer. De tijd werd er niet rustiger door. Reeds in 1560 meldt men het rondtrekken van roversbenden in de Noorderkempen. Ze plunderden kerken en huizen, begingen diefstallen en moorden. Enkele jaren later begon voorgoed het Geuzenspel, dat met de hagepreken en verder met de beeldstormerij alles in rep en roer bracht. De bloedraad deed haar werk, maar voortdurend

laaide het geuzenvuur op. Dit duurde tot Albrecht en Isabella.

1. De weerslag van de troebele tijden op ons dorp (1590)

Wij bezitten geen bepaalde documenten omtrent de gebeurtenissen te Weelde, maar wij mogen wel veronderstellen dat ons grensdorp er hachelijk moet aan toe geweest zijn. Gramaye, de geschiedschrijver van Albrecht en Isabella, getuigt het immers: “Weelde ...aedificia habebat plurima, sed injuria belli fere medietas concidit, maxime post incendium et spoliationem Anni 90 per Bergenses milites curatam”. Wellicht werden ook van Weelde zware offers en grote verliezen gevergd, zoals dit te Baarle-Nassau, Vught, Turnhout en zovele andere plaatsen het geval was. Voor 1573 worden enkele Weeldenaren door Gramaye vernoemd. Zij stierven voor hun geloof, zo getuigt hij. Bartholomeus Verhoeven, schout van Weelde, en Joannes Mathijs van Eersel, sekretaris, samen met dertien anderen vielen door de handen van de geloofsvijanden. De belangrijkste onder onze geloofshelden is voorzeker wel de H.Nicolaus Poppelius, een Weeldenaar, die gemarteld werd in de Briel in 1572.

De H.Nicolaus Poppelius

De H.Nicolaus Poppelius is een van de negentien martelaren van Gorcum. Over deze helden, en over de H.Nicolaus in het bijzonder, bestaat reeds een hele literatuur, die wij aan het einde van ons overzicht mededelen. De H.Nicolaus werd waarschijnlijk geboren te Weelde rond 1532. Hij studeerde er de grammatica, waarna hij op 28 augustus 1553 te Leuven zijn studies voortzette in de wijsbegeerte en de godgeleerdheid. Hij was niet bemiddeld en belandde dus in het “Porcus”. De 26e maart 1556 promoveerde hij tot licentiaat in de kunsten. Als priester werd hij in 1558 door E.H.Leeanaert Vechel, pastoor te Gorcum, als helper gevraagd. Hier bleef hij veertien jaar lang, eerst als kapelaan, later als tweede pastoor. Bij het volk heette hij “het slaefke”, maar hij antwoordde dan steeds: “Hij slaeft wel, die in God slaeft”. Wanneer op 26 Juni 1572 de Geuzen Gorcum belegerden, trokken de kristenen en priesters zich terug op de burcht of het kasteel, om er zich onder de bescherming te stellen van de katholieke

goeverneur Gaspar de Turck. Nadat Marinus Brandt, aanvoerder van de oproerlingen tot driemaal toe gezworen had, dat geen enkele katholiek, zo geestelijke als wereldlijke, zou gehinderd worden, tekende de goeverneur de overgave van het kasteel op 27 juni 1572. Doch onmiddellijk werden de priesters gevangen genomen. Wanneer Nicolaus op zekere avond in het gevang om zijn geloof getergd werd, aarzelde hij niet te zeggen: “Gaarne sterf ik voor het katholiek geloof, en vooral voor de leer dat Jezus Christus in het hoogwaardig Sacrament tegenwoordig is onder de gedaante van brood en wijn”. Daarop snoerde men hem de koord van een Minderbroeder om de hals, slingerde die over een balk en snokte men ermee tot Nicolaus bewusteloos bleef liggen. Toen hij weer bijkwam, bleef om zijn hals een bloedrode spoor achter. Elke dag kwam men de gevangenen beschimpen. Zekere avond werden zij van hun bovenklederen ontdaan en werden ze in een mosselschip naar den Briel overgebracht. Daar werden ze half ontkleed voor geld ten toon gesteld aan de driftige menigte. In de nacht van 9 juni, na de braspartijen, beval Willem van Lummen aan zijn geuzen aanstonds de gevangenen te halen. Te 11 uur werden de gevangenen twee aan twee gebonden en voortgestuwd naar de plaats “ter Rugghe” gevolgd door een luidruchtige menigte. In een schuur werden ze ontkleed. Op het laatste ogenblik poogde men hen nog afvallig te maken, maar het baatte niet. Slechts twee van de 21 werden afvallig. De negentien overigen beklommen moedig de ladder en ondergingen de marteldood door verhangings. Het waren elf minderbroeders, vier sekuliere priesters, twee Norbertijnen, een Dominikaan en een Augustijner monnik. Na hun dood werden de lijken nog deerlijk verminkt, en aan de spot der menigte overgeleverd. Eindelijk werden ze begraven in twee putten, door de soldaten gegraven. Kort daarop verschenen de negentien martelaren aan Mathias van Thorn en aan Mathias van Elst en diens vrouw, inwoners van Gorcum. Op 29 juni 1867 werd de H.Nicolaus heilig verklaard. Elk jaar op 9 juli wordt te Weelde op het gehucht “Hegge” het octaaf gevierd en op een van de acht dagen trekt er een processie naar het kapelleke in de Hegge. Hieraan neemt heel het dorp deel.

2. De scheiding van Ravels (1559).

Wij hebben reeds hoger gewag gemaakt van het feit dat Ravels niet zo nauw verbonden was met Weelde als Poppel. Ravelshof, thans met weglating van het tweede bestanddeel Ravels, hing voor geestelijke zaken af van de abdij van Tongerlo bij gift van de bisschop en, bij vergunning van de koning, ook voor wereldlijke zaken (tienden), sinds de band van haar vereniging gebroken is. Reeds in 1559 had die scheiding plaats. Nochtans was de scheiding slechts definitief in 1630, zoals H. Maas getuigt. In 1822 kwam de landmeter van het kadaster de grenzen tussen Weelde en Ravels vastleggen met "palen en opgeworpen hoopen ..."

3. Het vondrecht van Turnhout (1559).

Tijdens Jan II van Brabant, omstreeks 1300, werd te Turnhout een hospitaal opgericht voor arme "passanten" of reizigers, bedelaars en leeglopers. In het onderhoud werd voorzien door de verkoop van verloren dieren, die binnen een omtrek van 3 uur werden opgevangen. Deze begiftiging stamt van Jan II uit het jaar 1311. In de 17e eeuw werd het een geestelijk gasthuis. Het vondrecht werd verpacht. Gezien de vele misbruiken werd in 1559 op 2 april de verpachting opnieuw gepubliceerd,

waarvan wij voor Weelde een afschrift bezitten. Hierin wordt bepaald dat alle verloren en dwalende dieren moeten opgevangen worden en drie dagen bij de schutter of voster in een "schot" moeten worden opgesloten. Indien na drie dagen de eigenaar zich niet heeft aangemeld, worden de dieren eigendom van 't gasthuis te Turnhout. Dit beschikkingsrecht geldt voor drie mijlen in de omtrek. Wanneer de eigenaar komt opdagen binnen de voorziene tijd, is hij verplicht de kosten van schutting en voeder te betalen. Wellicht duurt deze bepaling verder tot in de zeventiende eeuw, bij de overgang naar het geestelijk gasthuis.

D. Albrecht en Isabella (1598-1633).

Met de regering van Albrecht en Isabella braken betere tijden aan. Nochtans werd het begin van hun regering nog gekenmerkt door troebelen. Maurits van Nassau en Frederik van Oranje wilden nog steeds het Zuiden veroveren. In 1602 en 1603 ontstond er onder de huurtroepen van Albrecht een zware muiterij, zij plunderden de Kempen en sloten zich aan bij de Prins van Oranje. Daarna trad een kalmte in. Over deze tijd beschikken wij voor Weelde over niet veel bijzonderheden, behalve het feit dat op 15 oktober 1605 de Aartshertogen op

verzoek van de Bisschop van Antwerpen, bevalen de landen die belast zijn met de “pieuse renten” opnieuw af te bakenen en de renten opnieuw te betalen, is het herstel van de markten te Weelde een belangrijk feit. Immers, deze rustigere tijd bracht een noodzakelijke hervorming mee van vroegere gewoonten. In 1603 brak er te Weelde opnieuw een pest uit, die duurde tot 1607 en zware offers eisten van de bevolking. Wat later, in 1622, begonnen de moeilijkheden tussen Weelde, Poppel en de inwoners van Bedaf (Nederland) over het gebruik van de vroente inzake weide en turf steken.

1. Herstel van de markten te Weelde (1612).

In een brief, gericht tot de aartshertogen, gaven de schepenen hun wens te kennen de markten van Weelde te herstellen. Het was immers een der noodzakelijke bronnen voor het levensonderhoud voor de bevolking. Zoals Gramaye verhaalt bestonden er eertijds, tijdens de hertogen van Brabant, twee jaarmarkten en een vrijdagse weekmarkt. Doch, ten gevolge van de troebelen en verwoestingen zijn deze teloor gegaan. In een akte vermelden Albert en Isabella ook de aantekeningen van hun geschiedschrijver en leggen zij er de nadruk op dat zij volgaarne voldoen aan de wens van het gemeentebestuur. Aldus wordt de vrijdagse markt terug in ere hersteld en worden de twee jaarmarkten hernieuwd, namelijk een op de eerste dinsdag van april en één op de dinsdag voor Sint-Michielsdag. Iedereen mag er kopen of verkopen. Tevens wordt de toelating verleend aan vreemde kooplui om bij elke jaarmarkt 6 dagen vrij in Weelde te vertoeven en met het recht op onaantastbaarheid. Om eventuele misbruiken te voorkomen wordt bepaald dat voortvluchtigen van deze voorrechten geen gebruik mogen maken om gebeurlijk asiel te krijgen. Met dat doel ook moet de officiële akte van Albrecht en Isabella bij elke markt afgelezen worden. In 1757 werd een afschrift gemaakt van het dokument en hierop staan de data vermeld samen met de namen van de aflezers. Hieruit blijkt dat de voster hiermede belast was, en, bij ontstentenis daarvan, een schepen.

2. De vroenten tussen Weelde, Poppel en Hilvarenbeek.

Sinds 200 jaren heerst er geschil tussen de inwoners van Hilvarenbeek, Poppel en Weelde, zo begint een

akte uit 1631. Hier volgt dan een gemeenschappelijke overeenkomst in dezelfde akte. De notaris en schepenen van Hilvarenbeek en deze van Weelde en Poppel komen bijeen. Opdracht werd gegeven aan “Mr. Adriaen Coomans, licentiaat in beide rechten, ende schout der vrijheid ende der kwartier van Oisterwyk ende van ...R.Lemmens, licentiaet in de selve rechten en rentmeester van de baronie van Boxtel” van ieder een “minnelijke determinatie ende uitspraek te doen waarinne de meeste stemmen sullen verhangen de minste ende sal in de voors. uitspraak gevolgt worden met magte dat deselve hunne arbitere tot het onderhouden van hun uitsprake ende verdrag mogen stellen eene pene van twee honderd guldens bij de partijen te verbeuren die daartegen bij maniere van reditie of andersinds in eeniger maniere souden willen oponeeren ...” Zij namen dan enkele getuigenissen af over de limietscheiding tussen Weelde, Poppel en Hilvarenbeek.

1. Adriaan Tielman Lemmen, landbouwer op Tuldele (62 j.) verklaarde 52 jaar te hebben gewoond op de hoeven van Tuldel. Hij had Mr. Jan Lemmens, vorige bewoner, dikwijls horen zeggen dat de langs Weelde gelegen zijde van de hoeve Weelds was en de andere Hilvarenbeeks.

2. Wouter Joos, landbouwer te Ravels op de hoeve van Tongerlo, geboren te Overbroek onder Poppel (nu 73 jaar), beweerde dat de aard van H.Beek, Poppel en Weelde scheidde op de Haalboom van Tuldele en “wateruden” van Rovers. Hij beweerde dat er puttekens gegraven waren vgs. zijn ouders:

a) “een ierst cuyltken leecht ...”
b) “en het ander in eenen berck naer Paepenschuer naer Rovaert”.

c) “het derde putteken was gelegen int Sant naer Tuldel...”

3. Hans Hestels, oud-voster van Poppel, (70 jaar) verklaarde dat er tegenover Coolhouwers huis te Rovers een “Blauwe Key” stond waar de vroenten scheidten en dat de grens dan lag vandaar in rechte lijn naar de Haalboom op Tuldel.

4. Jan Cornelis van Poppel geboren in H.Beek, (70 jaar), getuigt dat de scheiding lag op ‘t huis van Rovers en vandaar naar de haalboom van Tuldel. De inwoners van H.Beek mochten niet komen over de zandweg om heide te snijden of turf te steken.

5. Willem Stoops uit Poppel (72 jaar) zegde dat de scheiding lag op de hoek van Tuldell naar Esbeek, behalve 2 à 3 roeden, in rechte lijn naar Rovert tegen Coolhouwers. Overeengekomen werd in de scheiding als volgt: "Te weten van de sluijse van Roovaers linie recht, tot op den hoeck van den walle ... van Thulder naer Weelde uijtgelegen, ende van daer voors continueerende de selve rechtlinie recht uijt toten Beeckschen Aert ende heijde en naer Miertwaerts aan op sekeren pael ofte paelput uiter acte deser uitspraek. Nieuwt te stellen een en twintig roeyen twelf voeten van deselve gracht van de Thuldersche hoef strekkende naer Miert toe aen dat denselven reen sal continueeren linie recht van de sluise tot op ten ... te stellen pael, wel verstaende dat de voors: sluijse sal blijven Poppelschen ende welke grond ende dit sonder presidiere van gerechtigheid van de heren ter wedsijden ende sullen de costen ter saeke van dese geresen bij partijen half ende half betaelt ende gedragen worden, hebbende de partijen die welke dieselve uyt ofte wedsydsche ..." In 1637 verschenen er reeds nieuwe onderrichtingen betreffende het vroentgebruik. De kwestie scheen er nog niet mede opgelost en reeds in 1650 worden opnieuw getuigenissen ingewonnen. Jan Mertens (50 j.) en Nicolaes Horevoirts (44 j.), inwoners van Hilvarenbeek (gehucht Rovert) verklaarden dat de sluis en molen van Rovert stonden op grond van Poppel, dat daar de scheiding lag en dat de gronden langs de baan naar Poppel wel degelijk Poppel waren. Zij getuigden dat tot daar het klooster van Averbode grote domeinen hooibeemden had, gelegen tussen landerijen en heiden van Poppel en Weelde in. Deze laatste aarden waren nog niet gescheiden tussen Weelde en Poppel, vermits Poppel tot 1655 aan Weelde behoorde. De herrie duurde voort en het blijkt dat nieuwe getuigenissen noodzakelijk waren: "... ende die getuygen naergenaemt die eersaeme Jan Wouter de Wit out vier ende tzeventich jaeren, Peeter Timmers out omtrent tweeevntich, Jan Martens out ontrent vijftich, Nicolaes Horevoorts out ontrent vier ende viertich jaeren ..." In 1661 op 14 juni verschenen dan gemeenschappelijke reglementen betreffende het gebruik van de gemene gronden. Hierbij werd bepaald dat iedereen die uit buitendorpse vroenten nut haalde gestraft werd voor 25 gulden, te verdelen onder de aanklager, de H.Geest, de Armen

en de gemeente. Daarnaast stonden er nog een hele reeks bepalingen in betreffende het turf steken, enz... Om de overheid in geruststelling te brengen zwoeren de schepenen van Weelde gezamenlijk te zullen waken op de vroente en heide. Zij beloofden dat zij, "... wel ende rechtveerdichlyck suullen, gaede slaen, alle neersticheyt ende diligentie doen: om de voorschreven Vrunten ende gemeeynte te bewaeren ende conserveren" Later wordt er nog getwist en af en toe verschijnen er nieuwe akten met de afbakening van de grenzen voor alle aangrenzenden dorpen, o.m. op 11 juni 1702.

E. Filips IV (1633-1647).

Het herstel van de orde ging nog voort tot het midden van de 17e eeuw. De bevolking kwam er stilaan boven op en de zaken gingen weer goed. Het geboortecijfer steeg: in 1610 waren er dertig doopakten en in 1665 twee meer. Intussen brandde rond 1623 de kerk van Poppel gedeeltelijk uit. De schepenenbank van Weelde vroeg dan toelating aan Filip IV om te Poppel grond te verkopen ten voordele van de kerk. Deze gaf de toelating om 60 bunder vroente verkopen. In de akte ervan wordt er ook gewag gemaakt van de troebelen, de pest en plunderingen: *"...In ons verthoont ende te kennen gegeven, hoe dat sy hun grootelijckx vinden beswaert met verscheijde schulden, aen diversche crediteuren die sij hebben moeten maecken alnoch op interest Loopende duerende dese Troubelen door swaren lasten, uuijt teringhen, ende beschaedicheijdt van Tochten ruytteren, ende knechten te peerde, ende te voet, daer toe sij supplianten. In den jaere seshien hondert ende vierentwintigh hebben moeten leijden den brandt in den thooren van hunne parochie kercke door den blixem daer inne ghevalen die daer ..."* Op 19 mei 1625 wordt het vondrecht opnieuw verpacht aan Weelde, Poppel en Ravels voor 6 gulden.

De pest te Weelde in 1637.

Een van de meest tragische feiten uit de geschiedenis van de Kempische bevolking is het herhaald uitbreken van de pest. De levenswijze van de landbouwbevolking leende er zich toe en anderzijds waren er geen bestrijdingsmiddelen. In de geschiedenis van Turnhout lezen wij hoe reeds in 1568 een pest uitbrak die 1400 mensenlevens

roofde. Opnieuw kwam deze “haestighe sieckte” Turnhout teisteren in 1625. In 1637 schijnt zij gewoed te hebben te Weelde en op 24 juli verschijnen dan ook de onderrichtingen van de schepenen om deze ziekte te bestrijden. Niemand die besmet is mag onder het volk verschijnen binnen de veertien dagen op straf van 21 gulden. Niemand mag, wanneer zijn huis besmet is, de schrobbers nog buiten laten of laten werken op het veld. Tevens is iedereen gehouden de overheid te verwittigen, wanneer er besmetting is in zijn huis, opdat het huis binnen een vastgestelde tijd zou kunnen ontruimd worden. Het dokument is gedeeltelijk vernield en daarom ontbreken ons de verdere voorschriften. Op 21 november 1637 worden de maatregelen veralgemeend en uitgebreid op de dieren. Het is ten strengste verboden nog dieren buiten te brengen op straf van boete. Wanneer men bij dag deze regel overtreedt wordt een boete gevraagd van 10 stuivers voor een paard, koe, vaars, rund of veulen, een van 4 stuivers voor een kalf of varken, een van twee stuivers voor een schaap, ooi of lam. Bij nacht verdubbelt de boete. De aangetaste mensen werden in een zaal bijeengebracht op het gemeentehuis. Daar werden ze gezamenlijk verzorgd. De lijken werden

aanstonds begraven. Maar de ziekte had haar slachtoffers geeist. In 1637 vielen er 101 sterfgevallen te betreuren. Er bleven nog slechts 11 huizen ongedeerd over.

5. De Oranjes (1648-1753)

Bij de vrede van Munster werden de Verenigde Provinciën onafhankelijk verklaard. De Oranjes begonnen over ons gebied te regeren.

A. Weelde in handen van Nederlandse families

In 1649 ging Weelde over aan Emilie van Solms, weduwe van prins Frederik Hendrik van Oranje en kort daarna aan de familie De Knuyt. Een gekend lid van deze familie is Johan de Knuyt, “Ridder, Heer van oud en nieuw Vosmaer, en representerende den eersten Edele van Zeeland”, die Nederland vertegenwoordigde op het verdrag van Westfalen (1648).

B. Algemene toestand van Weelde.

Intussen waren de moeilijkheden tussen de pastoor en Tongerlo enerzijds, en de pastoor met de gemeente anderzijds veelvuldig. Wij komen hier uitvoerig op terug in ons kerkelijk overzicht. Om wille van de grote misbruiken verscheen er op 22

juli 1668 een verordening vanwege Nicolaus Mutsaert, prelaat van Tongerlo, waarbij het verboden wordt voor zonsopgang en na zonsondergang de vruchten der tienden weg te halen. Intussen wordt op 30 januari 1684 door de schepenen de vergoeding beloofd van de “vacatien” voor vrijdom van de brandschatten. Men neemt zich voor alles te zullen volbrengen. Op 18 september 1733 werd de heer Norbertus Franciscus Bols, Heer van Arendonk, ingezetene van Weelde, tot de adelstand verheven. Deze familie Bols leeft nog steeds voort te Weelde en heeft op dit ogenblik grote vertakkingen. Van de XVIIe eeuw af worden in de archiefstukken studenten aan de Universiteit te Leuven vermeld; hier volgt de lijst:

In een lijst van de Kempische studenten van de universiteit te Leuven, en aangesloten bij de Turnhoutsche studentenvereniging, komen de volgende studenten voor uit Weelde.

- 1679 Antonis Kelders
- 1692 Joannes Dens
- 1692 Cornelis Dickens
- Jacobus Van Endhoven
- Joannes Kelders
- 1712 Norbertus Bols
- 1716 Henricus de Roy
- Joannes Baptista Dickens
- 1726 Joannes Claessens
- 1734 Jacobus Verheyen
- 1740 Antonius Verhijde
- 1749 Dominus Joannes Baptista Dielse,
- secretaris de Poppel et Weelde (uit Turnhout),
- Dominus Joannes Franciscus van Dael, pastoor te
- Weelde (uit Turnhout)
- 1770 Dominus Henricus Huygens
- 1776 Dominus Aegidius Vermeiren

Praktisch al deze studenten studeerden voor priester aan het “Porcus”.

C. Proces van Weelde en Poppel tegen Bedaf.

Omstreeks 1660 begonnen ook de inwoners van Bedaf en Baarle op de gemeentegronden van Weelde en Poppel turf te steken, heide te maaien en de kudden te laten grazen. Na herhaaldelijk vruchteloos te hebben geprotesteerd zagen Poppel en Weelde zich genoodzaakt beroep te doen op de Raad van Brabant. In 1663 begon het proces.

Verschillende getuigenissen werden afgenomen en steeds klonk het protest: “...Datter veele van d’andere omliggende plaetsen uyt de Meyerye van t Shertogenbosse, Bedaff, Mierde, Baerle ende andere hun daghelycks verboorderden te commen torff stecken, plaggen, graeven ende hunne beesten pastureren op ...” In 1667 werden de inwoners van Bedaf schriftelijk verwittigd. In 1671 kwam de zaak opnieuw voor de Raad van Brabant. Deze deed nu de uitspraak en veroordeelde al de overtreders met een straf van 2 gulden en al de onkosten te betalen. Doch, even als het geval was met Hilvarenbeek, raakte dit geschil niet opgelost en duurde het proces voort tot een heel eind in de achttiende eeuw.

D. De scheiding tussen Weelde en Poppel in 1655.

Weelde en Poppel waren van ouds verenigd in de Vrijheid Weelde. In 1649 stond Filip IV, Koning van Spanje, het grondgebied van Turnhout af aan Amalia van Solms, weduwe van Frederik Hendrik, prins van Oranje. Zij was dus “vrouwe van Turnhout” en meteen van al de onderhorige dorpen, o.a. Weelde, Poppel en Ravels. De 29e oktober 1649 gaf Amalia van Solms de vrijheid Weelde gedeeltelijk aan Jan de Knuyt, samen met Ravels. Poppel bleef echter haar bezit. Nu is het duidelijk dat in deze omstandigheden Poppel hierin het doorslaande argument vond om een aparte schepenbank op te eisen. De ingezetenen van Poppel begonnen aan te dringen bij hun meesteres en brachten verscheidene argumenten naar voor. Het meest bezwarende argument betrof de nalatigheid van de secretaris. Immers, de voormalige sekretaris, Mr. Lemmens, had de gewoonte om de veertien dagen of elke week naar Poppel te komen, om daar alles in orde te brengen: rekeningen, akten, verkopen, enz... De opvolger echter kwam niet meer over, zodat de ingezetenen van Poppel voortdurend naar Weelde moesten gaan om alles te regelen. Daarbij, Poppel en Weelde droegen toch twee afzonderlijke namen, hadden hun respektieve parochiekerken en Heilige Geesttafels, hun schepenen (Weelde 4, Poppel 3), hun burgemeester en vorsters. Zij werden ook afzonderlijk belast. De gemene schepenbank kon gescheiden worden evenals het te Merksplas en Ravels gebeurd was. De ene dingbank kon moeilijk blijven voortbestaan voor twee dorpen, staande

onder verschillende heren. De moeilijkheden van de “gemene aarden” en de gemene vrijheden was geen beletsel om de wettelijke macht te splitsen. Dit zijn de vele argumenten die de Poppelaars indienden. De prinses van Oranje willigde hun verzoek in en op 3 september 1652 werd de scheiding voltrokken. Doch, met de sekretaris aan het hoofd protesteerde Weelde en aanstonds stuurden de Burgemeester en “Eedslui” afgevaardigden naar de schepenen van Poppel om daar te protesteren. Nadat Poppel nogmaals bij de prinses was gaan aankloppen wendde Weelde zich tot Brussel, waar zij betoogden dat de prinses het recht niet had een bank te verdelen, vermits dit een daad van soevereiniteit was. Daarop werd de scheiding voorlopig opgeschord. De prinses en de onwillige Poppelaars zouden gedaagd worden voor de “Cancellier en die Luyden” van de Raad van Brabant, indien ze onwillig bleven. Op 15 januari 1653 heeft de prinses “aggreatie en separatie” van den Raad van Brabant gevraagd, “separatie bij haer gedaen, den 3 september 1652”. Op advies van de souverainen hove is die “aenvraeg gecommuniceerd op 1 Febr. 1653 aen die Regeerders en gemeyne ingesetenen van Weelde”. Daartegen protesteerde Weelde echter opnieuw, tot de zaak voor het Leenhof verscheen. De prinses trachtte nog het proces te vermijden, maar gelukte er niet in. Zij meende dat de Raad van Brabant alleen het recht toekwam zich uit te spreken en stuurde een nota aan Weelde. Maar in Weelde antwoordde men weer met dezelfde argumenten. Poppel bezat geen “appaerte regeerders; appaarte taxen en appaarte vorster” was enkel “pro commiditate”; er is geen verschil tussen Poppel en de andere gehuchten van Weelde. Op die manier bleef men schrijven en procederen tot in 1655 de 18e februari het vonnis gevelde werd. Poppel mocht de toegestane schepenbank behouden, want Weelde had niet bewezen dat het een blijvend recht bezat over Poppel, en noch koning, noch burgerij zouden door de scheiding gestoord worden, zo min als vroeger door de scheiding van Ravels.

E. Zware hagelslag te Weelde (1737).

De bevolking van Weelde was voor een groot deel bedrijvig in de landbouw. Daarom is het geen wonder dat men een ramp als de hagelslag van 5 juni 1737 speciaal optekende: “... eenen grooten

hagelslagh ontrent den middagh beginnende in den gehuchte de hoenstraet ende neffens den gehuchte den winckel alsoo den gehuchte de heeghe ...” Deze hagelslag vernielde volgens de akte een oppervlakte van 16.425 roeden gewassen, wat voorwaar rampzalig moet geweest zijn voor de landbouwers van de Meir en de Hegge.

F. Lening van 200 gulden bij de kapelanie (1750).

In een akte van 22 januari 1750 wordt een lening vermeld van het gemeentebestuur bij de kapelanie. De lening werd afgesloten met E.H. Van Lummen, gewezen kapelaan van Weelde. Het moet zijn dat de kapelanie, er toen tamelijk goed voor zat. De Franse contributie woog zwaar op de gemeente. Daarom besloten de schout en schepenen van Weelde een lening van 200 gulden aan te gaan bij de kapelanie. Het kontrakt werd getekend tegen een intrest van 3%. De contributie moest dienen voor de grote magazijnen om te voorzien in de bevoorrading, die geschiedde door de leveringen van de koninklijke troepen en de geallieerden.

6. Het Oostenrijks Tijdvak (1753-1794).

De regering van Maria-Theresia (1753-1780) luidt voor ons land een nieuwe periode in. Haar regering is gekenmerkt door een opbouwende politiek op velerlei gebied.

A. Juliaan de Pester, graaf van Turnhout (1768-1774).

Op de eerste werkdag na driekoningen werden jaarlijks door de zeven dienstdoende schepenen zeven andere gekozen te Turnhout. Deze legden de gewone eed af en traden dan in dienst met de oude schepenen tot Lichtmis daarop. Op die dag werden de oude schepenen van wege de Hoofdschout bedankt voor hun bewezen diensten. De hoofdschout bleef voor zijn leven in functie. Tijdens Juliaan de Pester nu werden een nieuwe hoofdschout, nieuwe schepenen, gezworenen, burgemeesters, armmeesters en kerkmeesters aangesteld voor al de dorpen binnen het rechtsgebied van Turnhout. Turnhout was toen een van de zeven kwartieren van Antwerpen en had als onderhorige dorpen Arendonk, Poppel, Weelde, Ravels, Baarle-Hertog, Zondereigen, Beerse, Vosselaar, Merksplas, Gierle, Lille, Wechelderzande, Vlimmeren, Rumst, Boom,

Wilmarsdonk, Stabroek en Oorderen - (gedeeltelijk). Deze maatregel betrof dus ook Weelde.

B. De tienden op het einde van de achttiende eeuw (1772).

De tienden leefden nog steeds voort in de achttiende eeuw, en bij verordeningen werd er steeds rekening mede gehouden. Zelfs in de laatste decennia van deze eeuw werden er bij de verkoop van de uitgestrekte braaklanden speciale maatregelen getroffen voor tiendeplichtige stukken. In de dertiende en veertiende eeuw werden zij ingewonnen door de Heren van Weelde. In de vijftiende eeuw staat de familie de Bie ze af aan Tongerlo. Deze hebben zeer lange tijd de tienden in handen gehad. Op 18 augustus 1755 werd er door Maria-Theresia de machtiging verleend aan de kerkmeesters en Heilige-Geestmeesters om de cijnsen, pachten en tienden op te halen. In 1772 ontstonden er moeilijkheden omtrent het opnemen van nieuwe tienden. Gezien de verordening van 1772 van Maria Theresia tot het ontginnen van braakgronden moest er rekening gehouden worden met twee belangrijke feiten. Eerst en vooral moesten er schikkingen getroffen worden omtrent de gronden die tiendeplchtig waren en nu verkocht werden. Ten tweede stelde zich het probleem wat er moest gedaan worden met gronden die voortkwamen uit gerooide kanten en "ge vulde grachten", en die behoorden bij reeds ontgonnen tiendeplichtige stukken. Hierover werd het advies gevraagd van advocaten. Op 10 oktober 1772 verschijnt de uitslag van het onderzoek. De bevoegden ter zake maken uit dat inderdaad ook deze "nieuwe erven" tiendeplchtig zijn en onder dezelfde voorschriften vallen als de bijhorende "oude erven".

C. Hernieuwing van de grensafbakeningen (1723).

In 1723 moesten de stenen en limieten opnieuw bevestigd worden. Dit gebeurde in samenwerking van Weelde, Poppel en Baarle-Nassau: "Wij ondergeteekenden schepenen der vrijheid Weelde verklaren bij ende mits de committeeren ende te autauriseerende de heer J.B.Bols, schoutet deser vriheid, om te gaen ende te compareeren voor ende ten huize Floris van Gils officier van Baarle-Nassau ende aan voors: heer officier uit den naem

ende van onsen twegen vrindelijck te versoecken ten einde sijn edele benefens de heeren schepene ende regenten van Baerle Nassau eene dag gelieve te stellen om met ons ondergeschreven regenten benefens die regenten van Poppel als wesende van den selven aert ende vroente gesamenderhand te begaen en te vernieuwen onsen steen ofte limietscheidingen scheidende U Ed. jurisdictie ende den genen van onse gemeine en die van Poppel ter andere sijde door dien nog van tijd tot tijd worden gepresseert door de heren hoofd officieren van haere majesteit incomende ende uitgaende rechten ten comtoire tot Turnhout ter oirsaeke dat door de gardes van haere Majesteit onlangs groote abusen zijn voorgevallen wegens de scheidinge mits deselve seer duister sijn". Op 1 september werden de keien opnieuw gemeenschappelijk geplaatst. Dit was belangrijk, want het gebeurde nog dat inwoners van andere dorpen turf kwamen steken en heide maaïen buiten hun grensgebied. Immers, op 12 mei 1723 was er een verordening gepubliceerd waarin uitdrukkelijk werd verboden aan buitendorpsen (buiten Poppel en Weelde) om daar in de aard turf te steken of heide te maaïen. Dit alles stelde echter geen einde aan de misbruiken, want twintig jaar later verzocht het gemeentebestuur van Weelde de Raad van Brabant om de toelating voor het opmaken van een politiereglement om de misbruiken op aard en vroente te keer te gaan en de overtreders uit Turnhout en Poppel te mogen arresteren.

D. Aanvang der ontginning van braakland (1772).

Wanneer wij de kaart van Ferraris (1777) even overschouwen dan blijkt hoe uitgestrekt de braakliggende gronden toen nog waren in onze gemeente. Rond het centrum en op een vijftal gehuchten werden reeds enkele blokken zaai- en weideland aangelegd, terwijl op de Aa een strook beemden lagen. Verder lag alles nog als eigendom van de gemeente braak. Wij hebben gezien hoe die verloren gebieden het voorwerp werden van twisten, gevolg van de onbekommerde besturen. Nu echter voelde men de nood naar verdere ontginning. De bevolking groeide gestadig aan en er diende expansie gezocht op de vrij geworden hoeven. Doch het is pas wanneer de overheid zelf opmerkt hoe voordelig de ontginning zou zijn, dat men door middel van een nieuwe wet het werk zal

bespoedigen. Aldus verscheen op 25 juni 1772 een “Ordonnantie”, van Maria-Theresia, die voor de Kempen het probleem regelde. Zij maakte gewag van een verslag van de “Staeten van Brabant” dat luidde: “ *De Staeten van onze Provincie van Brabant ons hebbende vertooght dat zich soude bevinden binnen de selve Provincie, ende naemtnlich in de Kempen, eene merckelycke quantiteyt van Heyden, Gemeyntens ende andere inculte gronden, ende dat het aen 't goedt van de gemeyne saecke oneyndelyck aengelegen is die te doen opbreken, vergunnende ten dien eynde sekere vreydammen aen die de welcke daer van de opbrekinge soudon willen ondernemen, ende hun gemackelyck maeckende den middel om die te vercrygen*”. Sindsdien is men te Weelde begonnen een groot gedeelte gemeentegronden te ontginnen. Wij kunnen er thans de mooie dennenbossen bewonderen die er sindsdien voortdurend zijn geplant, vooral op het Geeneinde tot aan Weelde-Statie.

E. De gemene waterlopen en de verplichtingen der bevolking.

Sommige waterlopen zijn “gemeen” en staan onder toezicht van het gemeentebestuur. Dit feit, dat nu nog bestaat, wortelt reeds in een oude traditie. In oude dokumenten komen voorschriften voor die inderdaad de overheid belasten met het onderhoud van de waterlopen en die verbieden in bepaalde rivieren (o.m. de Aa) het vlas te roten. Daarvoor bestonden er vlaskuilen (b.v. de Vlasroot). Speciale vennen en kuilen waren voorbehouden voor de kweek van vis (b.v. de Savor, de visvennen, enz ...) Karakteristiek voor de Kempen is het menigvuldig voorkomen van “echelputten”. Het zijn kuilen, waarin de typische bloedzuigertjes werden gekweekt (te Weelde in de Echelkolk). De landbouw vereiste een goede afvloeiing van het water en ook daarvoor werden voorschriften voorzien. De landbouwers moesten de “gemene” waterlopen reinigen, ieder voor het deel dat langs zijn grondgebied vloeide. Het gemeentebestuur ging op inspectie uit. Een uitvoerig verslag van dergelijke inspectietocht vinden wij in een dokument van 30 februari 1717. Hierin worden een aantal van de nu nog bestaande waterlopen en de Aa vermeld. Daarbij staan de eigenaars der randgronden vermeld met de bepaling of zij hun

plichten vervuld hebben of niet. Op 24 juli 1801 geschiedde een “schouwing” met dezelfde doeleinden.

F. Ook veeziekten in de 18e eeuw?

In het archief van Weelde bevindt zich een gezondheidsgetuigenschrift van vee, door schepenen van Ravels opgemaakt voor een dier dat verkocht werd aan een Weeldenaar. Het schijnt te zinspelen op een reeds voorbijgezwane veeziekte in de streek. “...is door onsen experten gevisiteert ende verklaerden se gesont ende wij hebben se doen branden met de letteren R.S. ende met den noemer 80 ende wij schepenen verklaeren verder als dat se koomt uyt eenen gesonden stal en dorp daer godt lof nu sedert meer als twee jaeren geleden geene besmettelijcke siekten en heeft geregeert onder het hoorene vee oock geente inde twee ueren in de ronde ende poet passeeren de rechte baen naer Weelde ...”

7. Jozef II (1780-1790)

De laatste jaren van het Oostenrijks bestuur, vooral onder de keizer-koster Jozef II (1780-1790) verliepen eerder woelig. De patriottenpartij, die zijn willekeur bestreed, was sterk in de Kempen. De kapelaan van St.Janskapel, Stahl, trok mee op als aalmoezenier. Te Hoogstraten werd op 24 oktober 1789 het manifest van het Brabantse volk afgekondigd en het patriottenleger, hoewel slechts bestaande uit benden ongeoeffende soldaten, verdreef voor een tijdje de Oostenrijkers door de slag van Turnhout (1789).

8. De Franse Republiek (1794-1830)

A. Hervormingen en dwingelandij der Fransen

De Fransen voerden allerlei hervormingen in: zij gaven nieuw geld uit, de Nederlandse taal werd onderdrukt, zij persten kloosters en kerken uit, legden nieuwe belastingen op, brachten een nieuwe tijdrekening in voege, enz. Daarnaast werden ook grote administratieve veranderingen ingevoerd. Het land werd ingedeeld in departementen: Turnhout behoorde tot het département des deux Nèthes en werd zelf een arrondissement. Het bevatte Arendonk, Baarle-Hertog, Beerse, Boom, Gierle, Lille, Merksplas, Poppel, Ravels, Rumst, Stabroek, Turnhout, Vlimmeren, Vorselaar,

Wechelderzande, Weelde en Wilmarsdonk. Het zijn in 't algemeen de dorpen die vroeger deel uitmaakten van 't Land van Turnhout.

B. Boerenkrijg (1798).

In oktober 1798 werd de wet afgekondigd over de loting voor de jongelingen van twintig tot vijfentwintig jaar. Samen met de vele andere hatelijkheden van de Fransen, veroorzaakte dit misnoegdheid in de Kempen. De kerk had het reeds zwaar moeten ontgelden. Het kwam zo ver dat in 1797 op 5 februari Thierrot de kerken te Ravels en te Weelde deed sluiten. Sinds geruime tijd hing er een zware lucht boven Turnhout. De wetten werden niet meer nageleefd en men besloot tot een gewapende opstand. Doch de plannen lekten uit en het stadsbestuur van Turnhout kon de opstand tegenhouden tot half oktober. Op 21 oktober brak de opstand uit te Turnhout. Enkele dagen later kwam het leger der boeren en patriotten naar Turnhout. Pieter Corbeels, Meulemans en Van Dijck stonden aan het hoofd. Weldra moesten ze echter terugtrekken naar Herentals. "Voor Outer en Heerd" klonk het, maar de vrijheid kon niet heroverd worden.

1. Weelde's zonen dienen Napoleon

Wij bezitten de officiële doodsbberichten van vijf soldaten die stierven in het leger van Napoleon. Het zijn:

1. Jean Jacques Vanackerbroeck, soldat de la 4e. Comp. du 11e. Bataillon, fils d'Ambroise. Hij stierf in het hospitaal van Ebertsdorff (Oostenrijk) op 12/9/1809 ten gevolge van de koorts.
2. Mathieu Moonen, fuselier au regiment de Walcheren. Deze stierf op 16/10/1811 ten gevolge van "marasma tynhoïde" te Gent.
3. Wauthier (Wouter) Debont stierf op 24/9/1811 ten gevolge van koorts.
4. Vandermeiren, gestorven in het hospitaal Olot de 9 juni 1812, eveneens "par suite de fièvre".
5. Vanendom, stierf op 10 augustus 1807 te Stettin, eveneens van de koorts.

Ongetwijfeld moeten er vele Weeldenaren onder Napoleon gediend hebben, waarvan wij de namen niet kennen. Typisch is dat onderaan op de briefjes bijna steeds voorkomt "petite variole", d.i. "pokken", en tevens dat geen van deze soldaten sneuvelde, maar dat zij allen gestorven zijn in hospitalen.

2. Twist aangaande de Rovertse Brug (1824).

In 1307 werd de vrijheid Weelde vrijgesteld van het aandeel in de uitzetting van de wallen van Antwerpen en het onderhoud van de dijken van 's Hertogenbosch, vermits zij moest voorzien in het onderhoud van de Rovertse brug. Op 17 maart 1824, vijfhonderd jaar later, kwamen de gemeenteraden van Weelde en Ravels in buitengewone zitting bijeen naar aanleiding van een brief van Poppel, waarin geprotesteerd werd tegen de onwilligheid van beide voornoemde gemeenten nog bij te dragen in het herstel van de brug in kwestie. Na gemeenschappelijk overleg en het onderzoek in de archieven werd aan Poppel een antwoord overgemaakt. Men verklaarde dat sinds de scheiding van Weelde en Poppel er geen enkele verplichting meer woog om bij te dragen in dergelijke lasten te Poppel. Het verslag bevatte volgende punten:

“1. Dat deze brug legt te Rovaert onder Poppel op de rivier d'A, scheidende, de twee gemeenten van Poppel en Hilvaerenbeek. Zijnde eenen afstand twee ueren van Weelde en drie van Ravels.

2. Dat de gemeente van Weelde met haere gehugten in de oude tijden waeren onder het kwartier van Osterwijck, Meijerij van 's Bosch, zijnde de groote baen waerop deze brug legt.

3. De privilegie en octroi vergund bij Hertog Jan hoogergedachtenis gegeven in de stad Brussel in de maend oochst 1307 hieraen bij copie geannexeert, bevind men dat de gemeenten Ravels en Poppel waeren gehuchten van Weelde dewelke nu teenemael van malkanderen zijn afgeschijden en ider zijnen last op zig zelve draegt.

4. Bij de voorschreven octroi genieten de gemeente van Weelde met de gehuchten van Ravels en Poppel den vrijdom in de gelding van de dijckaesie ende bewerkinge van de meijereij van 's Bosch alsmede van de vestinge ende dijckaesie van de borgt van Antwerpen, mits onderhoudend de Rovaertsche brug. Hetgene nu teenemael is afgeschaft, vermits wij benevens andere gemeente zijn gevraegt en hebben moeten werken aen de vesting van Antwerpen in het jaer 1810 en 1811, en nu wederom zijn aengeslaegen in de bestraeting van Antwerpen op Turnhout zoo dat voormeld octroi en privilegie teenemael te niet is.

5. In 1822 zij de gemeente van Weelde met die van Poppel door de landmeter van het kadaster

afgeschijden met differente paelen en opgeworpen hopen en rechte linien om daer door ider in het zijne te gedraegen ende alle onderhoudingen van wat natuur die zouden mogen wezen ider voor het zijne te gedraegen”.

3. Laatste regelingen inzake de vroenten

Na de lange geschiedenis van de gemene gronden van Weelde, Poppel, Ravels, Hilvarenbeek, Mierde en Baarle kwam er een einde aan de onderlinge geschillen in de negentiende eeuw. Op 5 december 1818 verscheen een gemeenschappelijke verklaring van Weelde, Poppel en twee Mierde's ten behoeve van notaris Hooseman. Hierin werd een overzicht gegeven van de scheiding, zoals deze werd vastgelegd in het schepenregister van 1644. Tegelijkertijd werd de “Aertbrief” van Jan II uit 1331 opnieuw onderzocht. Men kwam dan tot de definitieve afbakening door palen:

- de eerste paal bleef zoals hij door de hertog Jan werd aangeduid.

- de tweede paal kwam op Tuldel naast de weg.

- de derde paal stond in de archieven van Mierde opgetekend en heette daar de Katreyt.

- Vandaar ging het recht naar de Schatputte, zoals hij te Mierde in het archief stond opgetekend. Hij werd uitgediept op de plaats waar allen hem herkenden op 8 september 1633.

- ten slotte paalde men op het Mierdermeer, waar nog de 10 hopen zichtbaar waren. Deze hopen worden opnieuw opgeworpen. Tevens worden de twee palen vernieuwd.

Op 24 juli 1820 kwam eindelijk de landmeter van het kadaster van Arendonk naar Weelde om de schepenen het proces verbaal der afbakening te laten zegelen. Deze afbakening werd erkend in juli 1819. De officiële goedkeuring van de grenzen kwam in 1830. Deze officiële akt werd in vier exemplaren opgemaakt, doch het jaartal konden wij enkel vinden op het zegel.

4. Bedenkelijke toestand der gemeentekas

Op 21 juni 1825 kwam de gemeenteraad in algemene zitting bijeen. De toestand van de kas werd onderzocht en sloot af met een schuld van 22.312,11 gulden waarvoor een intrest moest opgebracht worden van 700,45 gulden. De inkomsten van de gemeente bedroegen in het

afgelopen jaar 2.275 gulden. Aangezien de granen zeer goedkoop waren, konden de inwoners niet meer opbrengen dan ze tot nu deden en was het voor de gemeente onmogelijk ooit de schulden af te lossen. Nochtans bezat de gemeente een grote oppervlakte heide die niets opbracht en waarvoor zij grondbelasting zou moeten opbrengen. Het werd dus noodzakelijk gronden te verkopen. Daarom stelde het gemeentebestuur voor in een verzoekschrift te vragen om 113 bunders 54 roeden grond te verkopen. Intussen werd het voorstel bekend gemaakt aan de bevolking. Niemand opperde bezwaren zodat bij toelating van de overheid verscheidene hektaren werden verkocht. Wij vinden dan ook verscheidene verkoopakten van grote stukken land tussen 1825-1828.

9. De Belgische Onafhankelijkheid (1830)

In september 1830 had België zich van Holland afgescheurd, om voortaan een onafhankelijk koninkrijk uit te maken. Weelde lag toen in de provincie Antwerpen, arrondissementeel, rechterlijk en bestuurlijk onder Turnhout, kanton Arendonk. Het Nationaal Congres nam het voorlopig bestuur in handen. Enige notabelen van de stad en het arrondissement Turnhout werden naar het Congres afgevaardigd. In 1831 werd prins Leopold van Saksen-Coburg in Duitsland tot Koning der Belgen uitgeroepen, onder de naam Leopold I. Doch, nauwelijks was hij 12 dagen ingehuldigd of de misnoegde Hollanders staken het hoofd op en grepen naar de wapens. Men wilde ons pasgeboren vaderland gewapenderhand heroveren. Op 4 augustus 1831 riep Leopold I zijn soldaten op, maar reeds twee dagen daarvoor waagden de Hollanders een inval in België. Aldus dacht hij de Belgen te verrassen en weldra onder de knie te krijgen, vermits het samengeraapte Belgisch leger nog niet slagvaardig was. Het Hollands leger, zo luidt de overlevering, viel binnen langs de baan die van Alphen naar de grens loopt en die ter hoogte van de Lei ongeveer de grens volgt naar Weelde Dorp toe. Een landbouwer, die werkzaam was in het veld op de Schrieken zag het leger afkomen en reed te paard in dolle vaart naar Weelde. Met de roep "De Hollanders, de Hollanders!!" werd de bevolking wakker geschud. Het nieuws belandde te Ravels, waar de boeren de

eerste posten van het Belgisch leger verwittigden, een 150-tal schutters o.l.v. generaal Niellon.

A. De slag te Ravels (1831)

Het Hollands leger is verder langs de grens voortgetrokken tot op de Kievit, waar het naar het Hoogetinde afzakte, om langs het Kanonnenstraatje naar het Ravels-Kamp op te rukken. Het kanonnenstraatje zou daar de oorsprong van zijn naam aan te danken hebben. In het Ravels-Kamp werden tijdens het Hollands bewind wapenoefeningen gehouden. Nu nog staan er acht stenen waterputten die daaraan herinneren. De paardsdrank en de Drank op Weelde herinneren nog aan die tijd. Ondertussen waren de mannen van Niellon op verkenning uitgetrokken naar Ravels, en konden er vuren op de eerste posten van het Hollands leger. Deze laatste trokken zich terug, waardoor Niellon de gelegenheid kreeg 850 jagers te voet te verzamelen. Doch Willem van Oranje, die dicht bij de grens opgesteld lag, voegde zich bij de Hertog van Saksen-Weimar. Zo werd het leger sterker, zodat amper 1000 Belgen tegenover duizenden Nederlanders stonden. Gedurende twee uur werd er hard gevochten te Ravels, tot generaal Niellon moest begeven en zich terugtrekken naar de Scheldetroepen.

B. Bevolking van Weelde in de negentiende eeuw.

Ter vergelijking geven wij hier enkele cijfers betreffende de bevolking van Weelde. In 1785 worden er 1019 inwoners opgegeven: 2 priesters, 356 mannen, 359 vrouwen, 177 jongelingen, 125 meisjes. In 1889 telde Weelde 1194 inwoners en in 1900 waren er 1189. In het eerste jaar werden 36 dopen genoteerd en 15 huwelijken ingezegend, terwijl in 1900 er 45 dopen waren en 5 huwelijken. Het aantal hoeven toen reeds bereikte in 1800 het getal 70, zodat de landbouw toen reeds een hoge bloei gekend moet hebben. In 1784 telde Weelde 158 families met 1019 mensen: "Communitas Weeldensis recensita anno 1784, sic tamen, ut famuli famulaeque et commensales non admodum stabiles aut permanentes numerentur in alia charta scorum, eorumque numeris erat 158". De bevolking groeide dus in een eeuw met ongeveer 170 eenheden aan, terwijl Weelde nu reeds 2638 inwoners telt. Dat betekent een aangroei van 1459 eenheden of meer dan verdubbeling. In het kader

Baarle-Nassau Grens

van de Kempische evolutie is dit relatief groot: de bevolking van de Antwerpse Kempen is de laatste 25 jaar aangegroeid met 150.000 eenheden, wat een toename is van 34% terwijl de aangroei van de Belgische bevolking in haar geheel 40% bedraagt.

C. Een nieuw politiereglement (1853).

Als gevolg van de gemeentewet van 30 maart 1836 werd een politiereglement uitgevaardigd aangaande:

- Art.1. Afspanningen, herbergen en andere openbare plaatsen.
- Art.2. Vreemdelingen.
- Art.3. Openbare verlustingen, danspartijen, schouwspelen en omreizende muzikanten.
- Art.4. Algemene gezondheid, zuiverheid der straten, voorzorgen ter voorkoming van besmettelijke ziekten, verkoop van drogerijen.
- Art.5. Veiligheid en gemak van doorgang der straten en openbare wegen.
- Art.6. Middelen om brand te voorkomen.
- Art.7. Verscheidene zaken.
- Art.8. Straffen wegens overtredingen.

Dit politiereglement werd uitgevaardigd op 29 september 1853 en regelde definitief de orde wat betreft de openbare zeden, de hygiëne en de openbare orde.

D. De botermarkt van Weelde (1860).

Bij koninklijk besluit van 10 augustus 1857, nr.3442/47972, werd de gemeente gemachtigd een wekelijkse botermarkt in te richten elke dinsdag 's namiddags te houden, en, ingeval deze met een feestdag samenviel, op de volgende dag. Op grond van de wet van 30 maart 1836 stelde de gemeenteraad in 1860 een reglement op. Hoelang deze markt bestaan heeft kunnen wij niet met zekerheid zeggen, maar alleszins is ze reeds voor 1900 verdwenen.

E. De eerste wereldoorlog (1914-1918)

Tijdens de eerste wereldoorlog gebeurde er te Weelde niets buitengewoons. De burgerwacht beschermde het dorp. Ook de eiken die langs de weg stonden werden omgehakt en dwars over de straten gelegd. Al wat de mensen aan kostbare stukken bezaten werd in de akkers begraven. Uit

Weelde vielen er in deze oorlog 28 soldaten. Toen de Duitsers binnenvielen in Turnhout werd het een stroom in noordelijke richting. Ongeveer 4000 Turnhouters kwamen naar Weelde, terwijl in Weelde de bevolking vluchtte naar Nederland. Wanneer de hertog van Saxon-Coburg Gotha zijn manschappen bezocht logeerde hij in de pastorie van de Sint-Michielskerk.

B. Kerkelijke Geschiedenis

Ook over dit deel van de geschiedenis van Weelde werd nog geen wetenschappelijke studie geschreven. Nochtans ligt in de oorkonden, behorend tot het parochieel archief van Sint-Michiël, heel wat materiaal verborgen. Wij zullen trachten aan de hand van onze excerpten en een paar gepubliceerde artikels een beknopt en onvolledig overzicht te geven. Wij hebben ook een beroep gedaan op twee betrouwbare opstellen, die gebaseerd zijn op oorkondenonderzoek. Het betreft hier een artikeltje van E.P.De Meyer, o.f.m.: "De Kapelanie van St.Jan Baptista te Weelde-Straat", verschenen in Tax.1950, 3-4, blz.149-166. Daarnaast gebruikten wij hiervoor het reeds vernoemde artikel van C.Ruts. Wij konden ook beschikken over de excerpten van E.H.Kolen, die een zeer groot deel van het Kerkarchief doorlas en vele aantekeningen maakte, maar waarvan slechts een klein deel tot ons gekomen is. Wij duiden deze uittreksels aan met "Exc.Kolen".

1. De Sint-Michielsparochie.

Deze parochie is de oudste en de Sint-Michielskerk was de parochiekerk voor alle Weeldenaren tot in 1928, wanneer de Sint-Jansparochie officieel erkend werd. In 1934 werd te Weelde-Statie een kleine parochie gesticht onder de bescherming van Onze Lieve Vrouw. De Sint-Jansparochie behandelen wij afzonderlijk.

A. Geestelijk bestuur in de Middeleeuwen

De H.Willebrordus heeft in de Noorderkempen het geloof gepredikt, en heeft te Poppel waarschijnlijk een kapel opgericht. Hieraan herinnert nog de huidige verering van die heilige te Poppel. De goederen, die hij in Poppel (Publo) van een zekere Henricus had gekregen, stond hij af aan de abdij van Echternach in Luxemburg rond 726. Hiermede

begint de geschiedenis van de parochie Poppel, die nauw samenhangt met de geschiedenis van Weelde. Het ontstaan van de kerk van Weelde ligt in het duister en men vermoedt dat zij gesticht werd rond 1200. Een bewijs daarvoor ligt voor de hand, vermits in 1260 Henricus van Weelde het patronaatschap, dat hij van zijn voorouders had geërfd en afgekocht, afstond aan Averbode. Floris Prims gewaagt van 1251 als stichtingsdatum. Anderzijds zien wij hoe in 1211 Henricus, proost van Sint Servaas te Maastricht, de kapellen van Publo (Poppel) en Ravenslo (Ravels) aan Winnemarus, zevende abt van Tongerlo, afstond. De parochie van Poppel-Ravels werd een lange tijd door één herder bediend. Rond 1550 kreeg Ravels een eigen pastoor, doch bleef afhankelijk van Poppel. Aldus zien wij dat de parochies van Weelde, Poppel en Ravels van ouds gescheiden waren, hoewel de dorpen aanvankelijk onder één wereldlijk bestuur hoorden.

B. Weelde onder het bisdom Luik (tot 1559).

1. Onder het bisdom Luik in de vroegste geschiedenis

Het oude bisdom Luik, dat onder het aartsbisdom van Keulen ressorteerde, telde acht aartsdiakonaten. Van deze acht was het eerste en meest uitgestrekte dat van de Kempen. Het was verdeeld in zeven dekenijen, waaronder Hilvarenbeek. Volgens een naamlijst van 1441 moet Weelde toen behoort hebben tot Hilvarenbeek. Wij lezen immers in een dokument van 1294 reeds: "...confirmatio beneficiorum capelle de Weeldt per Decanum Beckensem 1294".

2. Weelde aan Averbode.

De voorouders van Arnoldus Steencop en Henricus Werthusen, eerst gekende heren van Weelde, stichtten, zoals gezegd, de kerk, en wijdden deze toe aan Sint-Michiël, daar zijzelf afkomstig waren van Brussel. Het patronaat hoorde oorspronkelijk toe aan ridder Arnout van Weelde, en na hem aan zijn dochter Margaretha, die gehuwd was met Hendrik van Werthusen, alias Steencop. Dezelfde Henricus van Weelde en zijn echtgenote Margaretha, dochter van ridder Arnout van Weelde, schonken het patronaat, aan de abdij van Averbode op 29 maart 1260. Van dan af

fungeerden in Weelde dus meestal Witheren als pastoors en onderpastoors. Zij werden benoemd door de abt van Averbode.

3. De tiendenkwestie in 1292.

Hoewel de tiendenverdeling aanvankelijk goed geregeld scheen, toch ontstond er in 1292 een geschil tussen de abdij van Averbode en Hendrik van Prelaar en dezes echtgenote Margaretha. Hierbij gaven de abt van Sint-Michiels te Antwerpen, ridder Jan Bere en Everdus, schout te Antwerpen, hun scheidsrechterlijke uitspraak. Zij beslisten dat Henricus en Margaretha een derde zouden hebben, terwijl Averbode en de pastoor ook ieder een derde kregen. De novale tiende werd verdeeld door de deken van Hilvarenbeek die aan de pastoor van Weelde een derde hiervan toewijst. Daarnaast had de abdij van Tongerlo tiendeverpachtingen in Weelde op 4 plaatsen: nl. in de Hegge, de Leemputten, het Gulde en het Schijn. Uit de registers die wij bezitten blijkt dat zij zich over een lange tijdspanne uitstrekken. Wij kunnen met zekerheid de jaartallen 1365 en 1670 opgeven en wij weten ook dat de belangrijkste tienden van Weelde in handen waren van Catharina de Bie, die ze dan in 1365 verkocht aan de abdij van Tongerlo.

4. De verdeling der parochies in de dertiende eeuw.

In 1296 incorporeert de bisschop van Luik definitief de kerk bij Averbode. Van dan af is de benoeming helemaal afhankelijk van de abt van Averbode. Een moeilijkheid bestond wat het gehucht Hegge betreft, omdat het samen met de Eel (Ravels-Eel) en Poppel-Ravels een aaneengesloten parochie vormde. Hoewel de Hegge wereldlijk aan Weelde behoorde, zeker vanaf de vijftiende eeuw, toch werd ze als scheiding aangenomen tussen Ravels en Poppel, en werd ze bij de parochie Ravels geïncorporeerd. Het is evenwel niet onmogelijk dat de Hegge aanvankelijk bij Poppel behoorde. De eerstvernoemde pastoor van Weelde is Henricus de Longstede (1355). In de vijftiende en zestiende eeuw gebeurde het wel eens dat de abt van Averbode seculiere priesters aanstelde. Vanaf 1648 waren het echter steeds Norbertijnen tot in 1833.

5. Bezittingen van Korsendonk te Weelde.

Naast de abdijen van Averbode en Tongerlo, speelde de abdij van Korsendonk (Turnhout) een rol te Weelde. Dit bewijzen de menigvuldige giften aan deze abdij: een gift van de familie Leest in 1403, een gift van viertele rogs op 18 september van hetzelfde jaar, een gift in 1447 (vermeld door de schepenen van Weelde en de laten aan het hof van Laureys Bax), een gift van Frans Snellants (goederen) te Zondereygen, Baarle, Chaam en Weelde in 1445, een schenking van Willem Maas, enz...Anderzijds worden regelmatig bezittingen van Korsendonk vermeld in Weelde. Aldus in een schepenenbrief van 5 juli 1551, in een van 1452, in een andere van 1452 (aanzienlijke goederen, o.m. een hoeve in de Hegge), in een brief van 1470 over goederen van de procurator broeder Michaël van Peer (o.a. bezittingen aan de Hees).

6. De Hegge aan de parochie Weelde.

Het jaar 1559 bracht in onze streek heel wat verandering op kerkelijk gebied. Vooreerst richtte de paus nieuwe bisdommen op in de Nederlanden. Poppel werd aan het bisdom 's Hertogenbosch gehecht. Het gehucht Hegge werd bij Weelde gevoegd.

C. Onder het bisdom Antwerpen (1559 tot 1801).

1. Dekenij Breda

In 1559 werd te Antwerpen een bisschoppelijke zetel gevestigd. Het bisdom werd gevormd uit een deel van het bisdom Kamerijk en een deel van dat van Luik. De abdij van Sint Bernardus werd met de bisschopszetel verenigd en de O.L.Vrouwekerk werd tot Kathedrale kerk verheven. In dit bisdom werd in 1570 Sonnius als bisschop aangesteld. Hij verdeelde het bisdom in dekenijen en groepeerde Weelde onder de dekenij Breda.

2.Dekenij Hoogstraten

Wanneer Torrentius in 1601 aartsbisschop van Kamerijk werd, bezette Joannes Miraeus in 1603 op 26 juli de bisschoppelijke zetel van Antwerpen. Hij wijzigde de inrichting van het bisdom ter gelegenheid van het twaalfjarig bestand (1609-1621). De vervolgingen gingen zo ver dat alle betrekkingen van het bisdom met de inwoners van de Hollandse dorpen verboden waren. In die omstandigheden oordeelde de bisschop het

voorzichtig en nodig de omschrijving van de dekenijen van Breda en Bergen op Zoom te veranderen. Hij scheidde de dorpen af die onder de aartshertogen gebleven waren en richtte twee nieuwe dekenijen op, die van Antwerpen-Buiten en Hoogstraten. Aldus kwam Weelde onder de dekenij Hoogstraten. Deze verandering greep plaats in 1609 en men behield lange tijd dezelfde toestand. Tijdens het dekenaat van Hoogstraten werden nieuwe reglementen uitgeschreven betreffende het offeren. Het schijnt wel dat oude tradities aan het verdwijnen waren, vermits op 2 juni 1767, E.H.De Vos, landdeken van Hoogstraten en pastoor van Meer, verklaart dat, naar oud gebruik, de parochianen op allerzielendag hun offer op het altaar leggen en dat elke parochiaan in de paastijd een stuiver moest offeren.

3. Twisten tussen de pastoor en het wereldlijk gezag.

Naast de verwikkelingen van algemene aard met als laatste hoogtepunt de dertigjarige oorlog (1618-1648), deden zich ook interne moeilijkheden voor. Het blijkt wel dat een zeer moderne opvatting van godsdienst zich deed gevoelen en geleidelijk aan kwam het tot botsingen tussen de gemeente en de pastoor. Een van de belangrijkste betrof de traditionele panes praebentales (d.i. de giften in broden aan de kerk en pastoor). De gemeente had namelijk omstreeks 1627 een verbod uitgevaardigd tegen de panes. In een brief drong de provisor van Averbode aan op de schriftelijke verbreking van het verbod. De moeilijkheden werden niet opgelost, zodat rond 1661 de mensen zelf voortaan weigerden aan de panes praebentales te voldoen. De pastoor scheen er echter tijdelijk mede akkoord te gaan tot op 16 november 1685 de pastoor Severinus Otgeri een overeenkomst wenste met de gemeente. De gekozenen waren Ambrosius van den Bosch en Frans van der Schrieck. Daar er nog geen onmiddellijke overeenkomst bereikt werd, richtte de pastoor in 1686 een verzoekschrift tot de Raad van Brabant om het verbod van hogerhand te doen intrekken, waarop het in 1687 eindelijk werd ingetrokken. Op 1 juli 1687 immers maakte de gemeenteraad bekend dat het verbod werd ingetrokken, maar met behoud van ieders rechten. Nochtans was de weerstand nog niet geheel overwonnen. Cornelius Backx, behorende tot de

bekende adellijke familie, weigert echter nog te voldoen. Een aantal dokumenten bevestigen later dat iedereen, ook Cornelius Backx, voldeed aan de panes praebentales. In 1751 flakkerde de twist weer op tussen Cornelius Backx en de pastoor. Een geding werd op touw gezet en beslecht ten voordele van de pastoor, terwijl Cornelius Backx alle gerechtskosten moest betalen. De deurwaarder kreeg bovendien bevel de uitvoering van het vonnis te bewerken. Daar moest men immers een 30-tal jaren achterstand inlopen. Ondertussen rees een nieuwe kwestie met de schout en de schepenen. De pastoor brak in 1684 het H.Sakramentshuisje af op het koor. Dadelijk rees er protest bij het gemeentebestuur en in een brief van 7 juni klaagde men de houding van de pastoor aan. Zonder iemand te raadplegen, had hij dit zeer "curieuse" en schone sierstuk, dat door de voorouders van zijn parochianen werd betaald, weggenomen. Daarom vielen zelfs de naburen de schout lastig. Zij waren dus wel verplicht te protesteren en verboden de pastoor nog iets af te breken zonder hun toelating. Deze inmenging deed zich in verschillende voorvallen gevoelen. Zo kwam een protestbrief binnen op 31 maart 1716 tegen de pastoor. Hij had namelijk op de preekstoel afgeroepen wie tot kapel- en armemeesters gekozen waren. De schepenen herinnerden eraan dat die proklamatie voorheen steeds door de voster gedaan werd van op de vosterpui. Deze verandering deed afbreuk aan het gezag der magistraten. Het was niet de eerste maal dat hiertegen een protestmotie werd ingediend. Inderdaad, reeds op 4 mei 1667 en in 1684 waren er brieven binnen gebracht. De schepenen dreven de zaak zover dat zij de pastoor beschuldigden van minachting voor 't gezag van Henri Cornuval, heer van de gemeente. Een andere twist ontstond omtrent het vergroten en vernieuwen van de kerkvensters in 1759. Zelfs met het onderhoud van het torenuurwerk bemoeiden zich de schepenen. De pastoor had een aanklacht ingediend bij de bisschop van Antwerpen omdat zij het onderhoud van het uurwerk op de beneficiant mijnheer Stobbelaer wilden dringen. De sekretaris van de bisschop antwoordde op 9 februari 1733 dat hij de akten van de stichting moest nazien om te kunnen oordelen. Op 3 maart van hetzelfde jaar schreef De Quickelberge, sekretaris van het bisdom, opnieuw en zegde dat

de bisschop aan de schepenen geschreven had nopens het uurwerk. Hij vroeg aan de pastoor welke redenen de schepenen deden gelden en verzocht hem te zoeken in de boeken of daarin iets over het onderhoud te vinden was. De pastoor antwoordde dat in de boeken niets geschreven stond, maar dat mondelinge getuigenissen luiden dat de burgemeesters steeds aan 2 personen, de ene 14 gulden en de andere 15 gulden, betaald hadden voor het onderhoud van het uurwerk. De getuigen hadden dit gelezen in de Burgemeestersboeken en waren bereid het onder eed te verklaren. De schepenen echter beweerden dat dit vals was. Zij haalden daarvoor voorbeelden aan. Pastoor Waermans, de kapelaan en de koster deden de onkosten. De tegenwoordige koster had een kontrakt gesloten met de schepenen, waardoor hij zich verplicht had voor het uurwerk te zorgen. Doch dit werd weer beantwoord met het feit dat hier een list (dolo) gebruikt werd. De president zegde in 't bijzijn van getuigen "Wij hebben 't kosterken stillekens het net over het hoofd getrocken". Zij dreigden immers de koster het "koster koren" te ontnemen als hij niet wilde betalen. Het besluit was: "...vendant, vel cum suo horlogia ambulare vadant" (dat ze het uurwerk verkopen of er mede wandelen gaan). Regelmatig ook werd er beroep gedaan op het Hof van Brabant voor allerlei gevallen. Aldus kwam er protest van de schepenen van Weelde tegen pastoor Huysmans op 18 oktober 1793. Er bestond immers een put op het kerkhof. Daarnaast stonden de school en twee herbergen. Nu gebeurde het regelmatig dat dronkaards deze put afbraken of hem beschadigden. De pastoor echter wilde er een einde aan maken door hem te dempen. De schepenen verboden dit aan de pastoor, vermits hij ten dienste stond van de gemeenschap. Daarop werd weer een beroep gedaan op het Hof van Brabant. De tijden waren moeilijk en het is begrijpelijk dat zulke incidenten zich voordeden in de achttiende eeuw. Te Weelde had men ook af te rekenen met de politiek en meermaals blijkt uit dokumenten hoe partijdig de officiële instanties konden zijn. Wij lezen dit herhaaldelijk voor wat betreft de sekretaris van Weelde in de tweede helft der achttiende eeuw. Hij wordt voortdurend als een "paapenhater" bestempeld.

4. De beneficiën

In de 15e eeuw bezat de Sint-Michielskerk vier beneficiën of altaren, waarvan één in de Sint-Janskapel, nl. dat van Onze Lieve Vrouw. In de Sint-Michielskerk had men het beneficie van de H.Geest, de H.Antonius belijder, de H.Katharina en de H.Barbara. Deze beneficiën werden opgericht op 21 maart 1453 door Joannes, bisschop van Luik. Hieraan waren "zes muiden rogge" verbonden, mits twee missen per week te celebreren. Op 12 januari 1524 werd in dezelfde kerk een "geestelijk weirelijk" beneficie gesticht onder voorspraak van de H.Gregorius, martelaar, de aartsengel Michael, de H.Nicolaus van Mira en de H.Hubertus, door Erardus van Merken, bisschop van Luik. De inkomsten werden gepreleveerd op de goederen van zeven stichters. De beneficiant voldeed eraan door de vroegmis op zon- en feestdagen en een speciale mis elke week. In 1572 werden door bisschop Sonnius van Antwerpen, op verzoek van pastoor Jan Lawrijsen enige beneficiën verenigd, wellicht omdat het vervullen van ieder afzonderlijk niet altijd gemakkelijk was. Dat van Sint Gregorius, waaraan een vroegmis was verbonden op zon- en feestdagen werd verenigd met dat van Sint Jan (in de kapel), waaraan drie missen verbonden waren. Deze van de H.Geest, de H.Antonius en de H.H.Katharina en Barbara, waaraan drie missen naar belofte en een mis elke dinsdag verbonden waren, werden verenigd met dat van O.L.Vrouw in de kapel, dat één mis oplegde. Ter wille van deze vereniging wordt aan de pastoors de strenge plicht opgelegd op zon- en feestdagen de missen te celebreren en andere goddelijke diensten te verrichten. De pastoor moet daarenboven resideren in de parochie en die zelf besturen. In 1609 verenigt Miraeus, bisschop van Antwerpen de bovengenoemde beneficiën nog nauwer. Hij verenigt namelijk de altaren van de H.H.Antonius, Barbara en Gregorius in de Kerk met die van Sint Jan en O.L.Vrouw in de kapel. Daarvoor moet de kapelaan de vroegmis lezen op zon- en feestdagen en de bisschop annecteerde er ook de "zielerust" aan. Ondertussen had op 16 augustus 1581 een zekere Dominicus van den Nieuwenhuize een zeer belangrijk legaat afgedragen aan het Sint-Annaaltaar. Bij gebrek aan "witheren" of door onwil van de abt, gebeurt het later wel dat de bisschop seculiere priesters benoemt om de

beneficiën en zelfs de parochie te bedienen. Maar om, buiten de pastoor en de kapelaan, bestendig een derde priester te hebben, sticht de 74 jaar oude burgemeester Wouter van den Bergh op 12 november 1667 een “wit” beneficie. Dit voorziet missen te lezen in de Sint-Janskapel ter ere van de H.Norbertus en de H.Brigitta, en in de parochiekerk ter ere van O.L.Vrouw. Als beneficiant eist hij uitdrukkelijk altijd een kloosterling van Averbode, en die fondatie mag niet met het pastoors- of kapelaansambt verbonden worden. Daartoe schonk hij een eerste legaat van 1000 florijnen. De missen moeten opgedragen worden: een gelezen mis op maandag ter ere van Sint Norbertus, op woensdag ter ere van de H.Brigitta (beide in de kapel) en op zaterdag een gezongen mis ter ere van O.L.Vrouw in de parochiekerk. In 1668 voegde dezelfde schenker bij zijn eerste legaat nog een tweede van 1000 florijnen voor het “wit” beneficie, en Hubertus Keteleers 200 florijnen.

5. Het inkomen van de pastoor.

Wij kunnen hier niet ingaan op al de bezittingen, schenkingen en lasten die ten voordele van de parochiekerk en de pastoor vermeld worden in de

onderscheiden kerkrekeningen, Manuales en dokumenten. Toch lijkt het ons interessant even te zien wat b.v. in 1770 het inkomen was van de pastoor wat betreft het regulier beneficie. Wij vonden in een verslag desbetreffende de volgende gegevens:

Het regulier beneficie behoorde aan de abdij van Averbode. De voordelen waren:

1. De pastoor heeft een derde van de oude of grote tiende van heel het dorp Weelde. Opbrengst: 200 viertelen rogge per jaar.
2. Hij geniet de gehele novale tiende.
3. Een derde van de vlastiende was voor hem, indien het vlas gewonnen werd op oude erven. Op de nieuwe erven heeft hij de hele tiende.
4. Een derde van de Lammertiende kan hij ontvangen op oude erven, maar de gehele tiende op nieuwe erven.
5. De panes praebentales brachten hem steeds 14 pond brood op per 380 roeden zaailand. Diegenen die zoveel grond niet bezaten en zelfstandig woonden, gaven 7 pond. Nochtans, vermits de inwoners niet wilden voldoen aan de panes en de pastoor er mede akkoord ging, had dit in negen jaren niets meer opgebracht (sic.)
6. Daarbij bezat de kerk nog:

- a) een boerderij met hof en aanstede in het Laar: 1400 roeden oppervlakte.
 - b) de weideakker tegenover de hoeve: 300 roeden.
 - c) een drieske van 51 roeden.
 - d) de Poppelse Akker: 300 roeden.
7. Als bijkomende bezittingen geeft men in 1755 nog op:

- 1. De Ossenvennen: 150 roeden.
 - 2. Een heideveld: 200 roeden.
 - 3. Een perceel, genoemd de Borch, met weide en een klein hofke: 270 roeden.
- De huur daarvan mocht de pastoor ook innen.

Naast dit regulier beneficie waren er blijkbaar nog andere schenkingen, legaten, gunsten, gewoonten en beneficiën. Doch ook dit inkomen was niet standvastig en men kan er niet altijd even grote onkosten mede dekken. In de armoedige toestand bij het begin der zeventiende eeuw was er reeds een verzoek ingediend door de “regeerders” van Weelde bij de prelaat van Averbode. Zij opperden dat de bevolking erg “gedepaupereert” was door de “pestilentie”. De prelaat beloofde dan de pastoor te helpen en schreef hun dat die ziekte (pest) een genade was van de Heer almachtig. Nog kwam er echter geen werkelijke welstand. De bevolking was niet bij machte sterk te steunen en de inkomsten waren te klein om alles te onderhouden (kerk, pastorie, kerkelijke goederen, enz.). Hierover werden vele brieven geschreven om steun en hulp van de abt. Wij weiden er elders uitvoerig over uit. Op 21 februari 1686 deed de pastoor zijn beklag over de daling van de prijs van het graan. Hij vreesde niet te kunnen bijdragen in de onkosten, vermits hij ook de onderpastoor moest onderhouden. Deze laatste moest ter plaatse resideren, omdat er 500 communicantes waren en 100 scholieren. Op 19 mei 1800 kwam er echter een ordonnantie vanwege het Hof van Brabant. Van nu af moesten pastoors met minder dan 300 gulden inkomen geen 20e penning meer betalen. Diegene met een inkomen tussen 300 en 450 gulden betaalden 20e penning van hetgeen ze bezaten. Pastoor Otgeri betaalde 37 stuivers. Nochtans het leven werd duurder en in 1772 lezen wij in het Handboek van een pastoor welke zijn toestand was. Wij hebben reeds gezien welke inkomsten hij had in die tijd en stellen nu de uitgaven en onkosten daar tegenover. Hij klaagt

erover dat het bier zeer slecht is en hij gedwongen is steeds wijn te schenken aan de “hospites en de paters stationarissen en anderen van eenig cracteur”. Elders konden de pastoors meer doen met een gulden dan de pastoor te Weelde met 4 of 5 schellingen. De pastoor moest aalmoezen geven, “bezwaart met de bestiering van den armen”. Hij moet paters stationarissen logeren en andere die komen bedelen voor hun kloosters met de permissie van de bisschop. Hij moet de “landtdeken bij visitatie tracteren en logeren”. Reeds drie “reysen” heeft hij de Bisschop bij het vormsel moeten logeren en trakteren. De hele tiende van Weelde, overgebracht in het cahier van 1686, bedroeg 1253 gulden. Het was nog juist de waarde van toen ze verpacht was. Dit was de schuld van de sekretaris, die een “papenvijandt” was. Honderden jaren was de tiende minder verpacht geworden. De pastoors hadden verschillende jaren geen “genoegzame competentie” gehad. De tiende was merkkelijk beginnen te “augmenteren” in 1748 of 1749. Aldus kunnen wij vaststellen dat de pastoor voortdurend te klagen had over zijn inkomen en blijkbaar moest onderdoen voor zijn kapelaan, die zich zelfs kon verheugen in een zekere overvloed en aan de kerk heel wat kon voorschieten. Anderzijds zien wij zelfs dat de schout en de schepenen beroep doen op E.H. Van Lummen gewezen kapelaan, om hen van de middelen van de kapelanie, een lening af te staan van 200 gulden aan 3% om te gebruiken tot betaling der “Fransche contributie zo in de groote magazijnen als andersinds” alsmede tot betaling van de leveringen van de keizerlijke troepen.

6. Moeilijkheden met de prelaat van Tongerlo.

In de achttiende eeuw kwam het herhaaldelijk tot botsingen met de abdij van Tongerlo. Immers, de pastoor kon niet de nodige gelden bijeen brengen voor het onderhoud van zijn kerk en pastorie. Meermaals verzocht hij om steun van Tongerlo, die de tienden opstreek in Weelde. Wij komen verder terug op de feiten die zich daarrond voordeden. De toestand werd tamelijk ernstig in de tweede helft van de achttiende eeuw, wanneer een pastoor in zijn dagboek enkele “Reflectien” neerschreef: “Het leven is hier duur, zo schrijft hij, en wij kunnen de stad niet bereiken om wille van de grote afstand. Wij leven hier zeer eenzaam aan

de grenzen van Holland. De kerk heeft te weinig inkomsten en de uitgaven zijn te groot: miswijn, kostersloon, schuren, wassen, H.Olie halen, enz....” De “regeerders” hadden over honderden jaren reeds rekwesten ingediend om de kerk te repareren. De prelaat beloofde tussenkomst en wat geld, toegewezen op de tienden, maar het waren slechts kleine giften. De kerk kon slechts onderhouden worden door de kollekten en offers. Sedert tweehonderd jaar had Tongerlo geen contributie betaald. Aldus had Tongerlo meer dan 200.000 gulden ingetrokken, zonder de minste last te dragen. De pastoor zelf had de reparatie betaald tot 1753. De grote klok had 2 à 3 jaren niet meer kunnen luiden omdat “het bellefort” versleten was. In het jaar 1765 waren 3 grote vensters bijna helemaal uitgewaaid. Het dak was zodanig versleten dat het water overal doorsijpelde zelfs tot in het tabernakel. En als de pastoor zulks liet weten en verzocht om herstel, dan werd hij niet aanhoord. Op bevel van de prelaat kwamen dan de provisors Hermans en Jacobs bij pastoor Smeesters, maar zij deden niets. Enige weken later kwam ‘s morgens de provisor Hermans opnieuw. Hij zou mee naar de kerk gaan zien, want hij had glazenmakers meegebracht om de ramen te maken. De provisor beschuldigde de pastoor dan van te groot vertrouwen en weigerde het werk te beginnen, tenzij de pastoor zelf bijdroeg. De pastoor zegde de bijdrage toe, ingeval Tongerlo ook zou bijdragen in het herstel der pastorie. Dit alles bleef weer zonder gevolg. Drie jaren later op 30 september kwamen de pastoor van Poppel en de provisor Hermans terug en moesten vaststellen dat, in geval de kerk niet hersteld werd, de goddelijke diensten er niet meer konden geschieden. De pastoor moest dan zeggen wat hij kon geven. Men kwam overeen tot een bijdrage van een negende, hetwelk zij herleidden tot een achtste deel. Aldus werden de ramen hersteld, maar ook de muren, het dak en de toren waren in zeer “ruineuse” toestand. Daarbij was de pastorie vervallen en had de onderpastoor geen voldoende “competentie”. Met de “camerlinck” van Averbode ging de pastoor dan bij de prelaat van Tongerlo. Deze laatste wilde de zaak afhandelen langs de advokaten uit Brussel. Hierin kwam men overeen. De advokaten De Swerte en Baeten brengen dan advies uit. Zij getuigen dat de pastoor moet

bijdragen in “merkelijke reparatiën” aan kerk en pastorie indien hij meer inkomen heeft dan zijn uitgaven. Dit laatste werd vastgesteld op 800 gulden. Ondertussen echter scheen een persoonlijke vete ontstaan te zijn tussen de pastoor en de prelaat. Waarschijnlijk is deze het gevolg geweest van de financiële moeilijkheden. Op 20 februari 1760 immers schreef pastoor Smeesters aan de prelaat van Tongerlo een brief waarin hij getuigt dat hij begin oktober 1759 naar Tongerlo wilde komen, maar dat de 5e van die maand de provisor Van Weirt te Weelde op de pastorie kwam aankloppen en er 2 uur bleef. Deze laatste beloofde binnen de veertien dagen terug te komen om de hangende zaken der novalia en kerk te regelen. Hij kwam echter niet. De 12e februari was hij te Ravels geweest, maar niet te Weelde. Ondertussen had de pastoor vernomen dat de provisor in oktober in Weelde Straat geweest was en dat hij overnacht had bij het vee. Daar had hij van de gelegenheid gebruik gemaakt om argumenten in te zamelen tegen de pastoor, maar hem niets gezegd omtrent het bezoek. De pastoor gaat dan verder: “Ik heb nu al zolang gewacht: regel toch de zaken van de novalia en de kerk, want in mei komt de bisschop”. Hij beschrijft dan hoe ze hem beschuldigd hebben van nutteloze onkosten aan de kerk. “Dit is niet waar, schrijft hij, alles was nodig. Het geld kwam van de kapel, rondhalingen te Weelde en Antwerpen (300 gulden), het toegestuurde geld en de “ornamenten” heb ik gebedeld. Ze moeten mij loven in plaats van af te breken, meent hij”. En zijn besluit “Is ‘t wonder dat mijn gal in beweging komt?”

7. Morele toestand en levenspeil.

In het begin der achttiende eeuw kondigde zich een geleidelijke verzwakking aan van het morele en godsdienstige leven. Waar vroeger de nauwe samenwerking tussen het wereldlijk gezag en de pastorie symbool was van een kleine “res publica christiana”, werd de zeventiende eeuw gekenmerkt door een voortdurende strijd om redenen van financiële aard. Hierover spraken wij uitvoerig elders in onze inleiding. Deze verhouding bracht ook een gestadige verwijdering mee van de godsdienstige tradities onder de bevolking. Aldus zien wij regelmatig protesten indienen bij de pastoor over minder aangename toestanden. De

jeugd vooral leeft losser... In een niet gedateerd stuk uit de zeventiende eeuw, klaagt een onbekende pastoor van Weelde over het misbruik van de jeugd bij het afsterven van een "jonkman" of een "jonge dochter". Zij hebben namelijk de gewoonte aangenomen bij deze gelegenheden kransjes te houden, wat niet past bij de ongelukkige gebeurtenis. De pastoor gaat zover dat hij het bisschoppelijk gezag er wil invoeren. In een akte van 1793 geraakt het tot een dispuut tussen de pastoor en het gemeentebestuur, omdat dronkaards 's nachts op het kerkhof kwamen en er de put en andere zaken schonden. Hij besluit dan de put maar af te breken. Hier insinueert de pastoor op de drankmisbruiken. Maar de gemeente was ook niet vrij te pleiten van loomheid en slecht beheer. In de jaren 1750 immers kloeg de pastoor de schout en de schepenen aan wegens hun wanbeheer en slechte wil. De sekretaris was een "paepenvijandt". Wij stellen inderdaad vast hoe gebruiken veranderen. Karakteristiek voor de nieuwe mentaliteit is het feit dat in de statuten van de Sint Antonius gilde in het vijfde artikel wordt voorgeschreven, dat wanneer een gildelid sterft de familieleden 16

stuivers moeten betalen aan de oudste deken om het lezen van een mis voor de afgestorvenen te bekostigen. Rond 1700 wordt deze bepaling geschrapt en een nieuwe ingelast die voorschrijft dat men voortaan een halve ton bier moest geven voor de Confrerie. Het is dan ook vanaf de achttiende eeuw dat de rekeningen aandikken in de handboeken van de gilden wat betreft het verbruik van bier. Het is natuurlijk niet steeds mogelijk dat de pastoor over voldoende gezag beschikt om dergelijke gewoonten te voorkomen. Het geestelijk gezag speelt daarin echter een grote rol. Wij hebben het bewijs voor de hand dat er in die tijd wel eens een onderpastoor kwam die er zelfs geen beroep op kon doen. Op 10 augustus 1696 schrijft de pastoor Severinus Otgeri naar de sekretaris van de bisschop van Antwerpen en klaagt hij er over zijn onderpastoor, die volstrekt onbekwaam was voor zijn ambt. Hij heeft geen stem, kent geen noot muziek en kon niet fatsoenlijk de mis zingen. Deze zaken verwekken steeds een zekere hilariteit. Er moet dan ook een nieuwe komen. Waarmede de achteruitstelling van de parochie juist verband hield weten wij niet, maar

het is een feit dat in de 17e eeuw reeds Weelde van de eerste naar de derde rang was vervallen.

D. Wederwaardigheden in de achttiende eeuw

De Franse Revolutie hield de godsdienstige evolutie tegen. Er kwam een ommekeer in het sociale en religieuze leven, toen Thierrot op 5 februari 1797 de kerken te Ravels en Weelde deed sluiten.

E. Het geestelijk bestuur na 1801.

Weelde bleef onder het bisdom Antwerpen tot 1801. In dit jaar werd het aartsbisdom Mechelen gehergroepeerd en kwam Weelde onder nieuw toezicht. In 1825 werd Weelde, behorend tot het kanton Arendonk, ingedeeld bij de dekenij Geel en in 1837, deelde Mgr. Sterckx het bisdom Mechelen opnieuw in 24 dekenijen in. Weelde bleef echter nog onder Geel tot in 1873, wanneer het bij Turnhout werd gevoegd, waartoe het thans nog behoort.

F. Korte historie van de kerk en haar kunstschaten.

De Kerk van Weelde moet gesticht zijn ofwel heropgericht omstreeks 1260. Over haar wederwaardigheden in de 13e en 14e eeuw is ons niets bekend. Waar er in de vroegste akten slechts sprake is van een "capella", zien wij thans een merkwaardige toren. Het is vanaf de opbouw van deze toren dat de dokumentatie ons de geschiedenis van de kerk openbaart. De huidige kerk dateert van 1529. Zij bezit een prachtige toren die kan vergeleken worden met de torens van Hoogstraten, Sint Lenaarts, Rijkevorsel, enz... Reeds in de zeventiende eeuw waren herstellingen noodzakelijk en de pastoor liet dan ook niet na in een brief van 15 mei 1605 de abt van Tongerlo om zijn steun te verzoeken voor het herstel van de kerk. Hierbij herinnert hij aan een vroeger ingediende vraag (sept. 1604) om hem in ruil voor de grote tiende een redelijke subsidie te willen toekennen. Inderdaad, in 1605 werd het verzoek ingewilligd en de pastoor mocht dan een zekere som in ontvangst nemen. Helaas, in 1609 werd de pastoor opnieuw verplicht zich tot Tongerlo te wenden voor steun, want dit jaar werd de kerk geteisterd door een onweder. De toelage werd niet zo gemakkelijk verleend, want volgens het getuigenis

van pastoor Annaerts moest de kerk wel eens een beroep doen op de steun van de kapel: "Ecclesia multum debet Capelle" schrijft hij in zijn Manuale. Bij deze laatste aanvraag belooft Symon van Zon in een apostille eerst een officier te sturen om een verslag op te maken en de rekeningen na te zien, waarna dan het nodige zal gedaan worden. In 1649 werden er te Weelde zelf op de Hoogeindse Bergen vier klokken gegoten voor de kerk: de grote (Sint-Michiel), die van Onze Lieve Vrouw, die van Sint Jozef en de kleine klepklok. Om ze te betalen gebruikte men het geld van de kerk, de H.Geesttafel en dat van de omhalingen in de Sint-Janskapel. In 1650 bestelt Robert Lomberti, rector der kerk van Cortenbosch het altaar (ws. dat van O.L.Vrouw) aan Jan Berlande, schrijnwerker te Sint-Truiden voor 593 gulden 15 stuivers. Clanti van Sint-Truiden maakt het ijzerwerk voor 12 gulden 19 st. Het schilderen van het motief "Rosa mystica" kost 2 gl. 10 st. en dat van het O.L.Vrouwbeeld 37 gl. 10 st. Dit alles werd te Sint Truiden uitgevoerd. De prelaat van Averbode deed het altaar tot in Averbode brengen op zijn kosten. Een aantal landbouwers gingen het daar afhalen en kregen een verteer te Kasterlee, Geel, Averbode en Turnhout. Het schilderij "Hemelse Vader" boven het altaar werd door Jacques Nieuwlandt gemaakt voor 6 gl. 6 st. Vroeger stonden er op de toren vier torentjes, waarvan één zo erg in verval geraakte dat in 1662 een kollekte werd gehouden en een lening werd aangegaan voor het herstel. In 1680 kwam het tot een overeenkomst voor het maken van een nieuw altaar met Peter Dillen. Soms gebeurde het wel dat de pastoor veranderingen deed aan de kerk zonder het advies te vragen van de schout en de schepenen en dan kwam het tot niet aangename verhoudingen, zoals boven is uiteengezet. Op 9 november 1692 werd tussen de pastoor en Arnoldus Quellinus een overeenkomst gesloten voor het maken van de afsluiting rond de doopvont voor de prijs van 400 gulden. In 1693 is het werk klaar. In 1728 werd de nieuwe monstrans gemaakt door Jacop Smits, zilversmid te 's Hertogenbosch en in 1749 werd de laatste afbetaling gedaan voor de nieuwe kandelaren, vervaardigd door Alexander Fernandus. Een nieuw wieroekvat werd aangekocht in 1754. In 1759 werden nieuwe glasramen besteld, doch hiervoor had de pastoor nogmaals verzuimd de toelating te

vragen aan de schout en de schepenen met het gevolg dat er protest opging, waarop de pastoor in een antwoord verwees naar de overeenkomst van 20 april 1684, waarbij zulks toegelaten was. In 1770 werd een nazicht van de kerk noodzakelijk en de pastoor schreef een bedelbrief naar Tongerlo, maar er ontstond een twist tussen de provisor van Tongerlo en de pastoor omtrent de toelagen voor het herstel der kerk en pastorij. Deze twist werd opgelost door het advies van de advocaten, De Swerte en Baeten die bepaalden welke bijdrage de pastoor zelf moest leveren voor het herstel van genoemde gebouwen en voor het onderhoud van de onderpastoor. Alles verliep min of meer normaal tot in 1841 de grote ramp kwam. In een herberg nabij de kerk ontstond een twist tussen de herbergier en een bezoeker. Deze laatste had reeds een hele rekening te betalen, zodat de herbergier niet meer wilde inschenken. De verbruiker stak kwaadwillig de schuur in brand achter de herberg, zodat de vonken omhoog stegen en door de galmgaten de kerk binnendrongen. De spits vatte vuur en een groot gedeelte van de kerk werd vernield. De mooie torenspits werd dan vervangen door het huidige stompe torentje. In 1842 werden reeds de voorbereidselen getroffen voor het herstel. De plans lagen hetzelfde jaar klaar en het lastencohier kon reeds neergelegd worden. Na veel geschrijf kon in 1844 met de bouw begonnen worden. Het werk werd besloten met de nieuwe vloer in 1846. Een nieuwe orgel werd aangekocht in 1844. Ten slotte werd in 1887 de aanbesteding voor de oprichting van een kruisweg overgemaakt, terwijl Zijne Eminentie Kardinaal Sterckx, aartsbisschop van Mechelen in 1867 het nieuw beeld van Weelde's heilige Nicolaus Poppelius, plechtig had gewijd. Rond de kerk ligt het kerkhof. Dit was tot in 1860 met een haag omgeven. Dan werd er een stenen muur rond gezet, die er nu nog staat. Bij de inhaling van E.H.Jacobs werd de weg rond de kerk met stenen voorzien (1896). De voornaamste beelden die de kerk bezit zijn die van de H.Nicolaus Poppelius, Sint Anna, de H.Apollonia en Onze Lieve Vrouw, de H.Joannes en de H.Brigitta. Rond 1900 werd er in de Singel, dicht bij de kerk een kapelletje gebouwd ter ere van O.L.Vrouw, terwijl er reeds een stond op de Dijk ter ere van de H.Familie, en er werd een

opgericht bij het Laar (in 1953) eveneens ter ere van O.L.Vrouw.

G. De pastorijs.

In de zeventiende eeuw was de pastorijs op het Geeneinde gelegen, tot plots de mogelijkheid zich bood een betere ligging binnen het bereik van de kerk te verkrijgen. Het oude kasteel of het Hof ten Bergen was verdwenen en de grond met de Borch kwam te koop. Op 13 juni 1627 werd een overeenkomst bereikt en de verkoopakte van het hele goed werd ondertekend. Pastoor Zebrecht van Dungen (Sebertus Dungen) richtte er dan een pastorijs in. Dezelfde pastoor Dungen verkocht het volgend jaar op 21 maart aan Dierk van Hessel voor de erfgenamen van Juffrouw Ida van den Nieuwenhuize, de vrouw van jonker Godfried Dubsleins een cijns van 15 gulden per jaar (te betalen in 's Hertogenbosch) op de hofstede die stond op het hof. In 1631 werd overeengekomen dat het Hof, met het water errond en de Bogaard eigendom zullen zijn van de pastoor en er werd meteen overeengekomen dat hij ook over het water mocht planten. Daarmee was dus de pastorijs ingericht en zij bleef van dan af op diezelfde plaats tot nu. Of zij van de aanvang af zo comfortabel was als behoort, mogen wij niet beweren. Immers omstreeks 1772 lezen wij in een dagboek van een der pastoors dat het pastoreel huis gebouwd was en onderhouden werd door de pastoors. Het was daarom, zo schreef hij, dat het zo slecht en in 't eerst maar "quasi rustica casa" was. Ene of andere pastoor had wat bijgebouwd doch het gebouw was nog met stro gedekt. Ondanks het feit dat de toenmalige pastoor gedurende de 26 jaar van zijn bediening, jaarlijks gemiddeld 200 gulden uitgaf aan reparaties van kerk en pastorijs, toch is de pastorijs nog in zeer slechte staat en, gezien de hoge ouderdom (meer dan 100 jaar), waren voorzeker 2000 gulden nodig voor het herstel. Hij meende dat de grote tiendeheffers dat moesten bekostigen. Verschillende verzoekschriften werden aan de prelaten van Tongerlo en Averbode overgemaakt met het oog op het bekomen van steun voor het onderhoud van de kerk en de pastorijs. Door metser en timmerman werd op 10 april 1774 een attest opgesteld dat de pastorijs aan pastoor Smeesters op 20 jaar tijd meer dan 4000 gulden gekost had aan reparatiën. Dit werd als bezwarend feit

voorgelegd, doch in feite kwam er niet veel van verbetering, tot op 11 november 1865 de gemeenteraad de veranderingswerken goedkeurde voor de pastorijs. De hoeve, die verbonden was aan de pastorijs, werd verhuurd. Zo zien wij dat op 28 december 1785 pastoor Huysmans zijn stede verhuurde aan Joannes Van Eyndhoven en Anna de Bont. De huur bedroeg 76 gulden voor de hoeve, 15 gulden voor het Herman Noyes en 6 gulden voor een heiveld. Hij behield echter het recht de Borch (gracht) zelf te gebruiken en elk jaar 6 karren mest te mogen ontvangen voor zijn eigen hof. Thans is de pastorale hoeve verdwenen; op dezelfde plaats staat een nieuwe boerderij, maar als privaat bezit van een landbouwer. De pastorijs ligt thans nog op de berg en heeft een zeer rustiek karakter.

H. De Heilig-Geesttafel.

Onder de talrijke stichtingen speelt deze voorzeker een grote rol, tot aan de Franse revolutie. Enige tijd bestond zij naast de armentafel waarin zij later de voortzetting vond. Deze bestaat thans nog als "armenbestuur". Gramaye verhaalt dat zij door een zekere Joannes Cornelius en ten voordele van de armen voldoende begiftigd was. Waarschijnlijk moet zij reeds bestaan hebben vanaf 1453, vermits dat jaar "een geestelijk-weirelijk beneficie wordt opgeregt onder de bescherming van den H.Geest", hetzelfde beneficie als dat van Sint Antonius. De rekeningen van de Heilige-Geesttafel beginnen rond 1561 en lopen tot 1755. Het geld kwam bijeen door stichtingen en werd vooral geschonken door testamenten. Bijna in ieder testament staat een legaat vermeld ten voordele van deze tafel. Aldus moet haar werking zeer intens geweest zijn. Dit blijkt nog uit de talrijke toponiemen die op die instelling wijzen. Wij vermelden in ons glossarium negen toponiemen die alle bezittingen van deze tafel aanduiden, zij lagen op het Geeneinde en in de Eelsestraat. Daarnaast werden door landbouwers renten gesticht op goederen ten voordele van de Heilige-Geesttafel. Aldus sticht op 30 september 1554 een zekere Symons verschillende renten op zijn goederen ten laste van Jannen Mierdmans en ten voordele van de Heilige-Geesttafel, de kerk en de pastoor. Een soort boete kon ook wel eens in het voordeel van de tafel uitvallen. Zo lezen wij op 15 januari 1524

dat, als de beneficiant van de Sint-Jorisgilde niet aan zijn residentieplicht voldeed en "niet wettelijk belet zijnde zal veronachtzamen die misse te celebreren, hij alsdan zal gehouden zijn te betalen twee en halve stuiver te verkeer tot profijt van het fabriek ende van de Arme-Tafel. Ende ingeval van gene personale residentie dat alsdan de kerk en de Arme-Tafel meester desselfs emolumenten zullen trekken mits de conditie dat zij voor den geannecteerden last zullen gehouden zijn te zorgen". In 1649 wordt vermeld dat haar geld naast dat van de kerk en de Sint Janskapel gebruikt werd voor het gieten van vier klokken te Weelde. Haar aanzien blijkt uit het feit dat de Heilige-Geestmeesters steeds worden genoemd bij de aanhef van supplieken, die Weelde tot zijn Heren richt.

2. De Sint-Janskapel te Weelde-Straat.

Het is niet mogelijk uit te maken wanneer de eerste kapel in Weelde Straat werd opgericht. Wij zijn geneigd aan te nemen dat dit op het einde van de 12e eeuw, ofwel bij het begin der 13e eeuw gebeurd is. De geschiedenis van de kapel begint in de documenten met een akte van 1294. Daardoor schenkt Jacobus, deken van het Concilie van Hilvarenbeek, aan de abt van Averbode, Jan van Rotselaar, het jus patronatus van de "capella de Weeldt" met de macht een "vicarius" voor deze capella aan te stellen. Deze kapelaan krijgt 1/3 der tienden en opbrengsten der kapel, de overige twee derden der tienden komen aan de abdij ten goede. Deze "capella" zal zich ontwikkelen tot een zelfstandige kapellanie. In de 14e eeuw groeit de bevolking aan in het gehucht Weelde Straat. Het gevolg daarvan was, dat in 1347 op 25 maart Engelbertus, bisschop van Luik, de oprichtingsakte opstelt van de kapel van St.Jan te Weelde-Straat. Zoals blijkt uit deze akte lag er toen reeds een eigen kerkhof rond de bestaande kapel. Bij de vergrotingswerken der kapel in 1928 vond men op de kapelakker inderdaad resten van graven. Kinderen zonder doopsel (en foetus abortivi) werden er soms in 't geheim begraven. De gelovigen van de Straat woonden steeds de goddelijke diensten bij in de Sint-Michielskerk, wat in de winter soms niet gemakkelijk was, gezien de moerassige en overstroomde wegen. In een akte van 25 maart 1347 vonden wij dat, op verzoek

van de gelovigen van Weelde-Straat, Engelbertus, bisschop van Luik, en van Geraard de Rivo (Van den Oever), deken van het Concilie van Hilvarenbeek, aan Jan van Leuven, abt van Averbode en aan Broeder Walter, rector van de Sint-Michielskerk, de toelating geven om in de Sint-Janskapel in de Straat de goddelijke diensten te laten celebreeën door een “presbyter”, aangeduid door de rector van de Sint-Michielskerk. Maar aan deze “capella” zal geen “cura” (pastorij) verbonden zijn. Aan de priester-bedienaar wordt verboden op het kerkhof van de Straat begravenissen te doen of in de kapel de sakramenten toe te dienen zonder uitdrukkelijke toelating van de rector van de Sint-Michielskerk. Aldus werd in 1348 Joannes de Wikevorst, belast met de bediening van de kapel. Hendrik van Gierle, “investitus” van Weelde, stemt volkomen in met het besluit van de bisschop en laat dit weten in een brief van 1 mei 1350. De pastoor duidt elk jaar een priester aan voor de diensten. Later, als het inkomen groter is, voor langere tijd. Uiteindelijk werd in 1928 de vergroting van de kapel beëindigd en kreeg zij een “kapelaan” met vaste woonst. Het werd nu een zelfstandige parochie, toegewijd aan Sint Jan Baptist, met als eerste herder, zeer Eerwaarde Heer Louis Tubbax, de vroegere onderpastoor van Sint-Michiël. Van dan af worden ook alle bedieningen parochieel vanuit de kapel gedaan voor de inwoners van Weelde-Straat en haar onderhorige gehuchten.

B. Beneficiën.

Terwijl de bevolking aangroeide en de kapel van Sint Jan meer en meer belang kreeg, ontstonden er geleidelijk stichtingen, waardoor op bepaalde dagen en aan bepaalde altaren missen werden opgedragen. Op 9 februari 1473 werd “in de capella van h. Joannes Bapt. tot Welde opgeregd een geestelijk-weirelijk Beneficie onder de voorspraecke van de glorieuse ende alderh. Maghet Maria” door de bisschop van Luik, Ludovicus de Bourbon. De inkomsten worden jaarlijks in “loopen rogge” opgenomen uit de goederen van een tiental stichters. Het patronaat van dit beneficie behoort aan de abt van Averbode met de last van een mis per week. In 1572 verenigt bisschop Sonnius het beneficie van Sint Joris (Sint-Michielskerk) met dat van Sint Jan in de kapel en de beneficiën van

de H. Geest, de H. Antonius, de H. Catharina en de H. Barbara (Sint-Michielskerk) met dat van O.L. Vrouw in de Sint-Janskapel. Aldus kunnen de beneficianten gemakkelijker aan hun verplichtingen voldoen. In 1573 werd het altaar van O.L. Vrouw in de kapel opgericht. Voor de kapelaan brengt die ontwikkeling voordelen mee, maar voortaan heeft hij de strenge plicht, als bezitter van het beneficie, in Weelde te resideren, zoniet wordt het hem ontnomen. Om de twee weken wanneer ze rechtszitting houden moeten de schepenen op straf van boete de H. Mis bijwonen. Om de kapelaan nog beter te voorzien in zijn levensbestaan, verenigt Miraeus, bisschop van Antwerpen, op 3 april 1609, de altaren van de H. Antonius, de H. Barbara en de H. Gregorius in de Sint-Michielskerk met die van Sint Jan en onze Lieve Vrouw in de kapel. Daarvoor moest de kapelaan de vroegmissen lezen op zon- en feestdagen. Een beneficie, dat zeer veel bijval kende, was het zgn. “wit” Beneficie van Wouter van den Bergh. Hoewel het gesticht werd in de Sint-Michielskerk, toch kwam het ook de kapelaan ten goede. Uit een klein dokument behorende tot het kerkarchief van Weelde blijkt, dat indien de prelaat van Averbode een vereniging van de kapelanij met de pastorij zou willen verhinderen, de bisschop van Antwerpen “zwarte” mag aanstellen. Naar hun habijt werden de heren van Averbode “witten” genoemd en naar hun toga de seculiere priesters “zwarten”. Zo gebeurt het dat bij gebrek aan “witheren” of door de onwil van de abt, de bisschop seculiere priesters benoemt om de beneficiën en zelfs de parochie te bedienen. Wanneer nu Wouter Van den Bergh, oud burgemeester van Weelde op 12 november 1667 stichtingen van gelezen missen doet in de Sint-Michielskerk ter ere van O.L. Vrouw, en in de kapel ter ere van de H. Norbertus en de H. Brigitta, eist hij uitdrukkelijk als beneficiant een kloosterling van Averbode. Vandaar het “wit” beneficie. Hij voegt er aan toe dat deze fondatie niet met de pastorij noch met de kapelanie mag verenigd worden. Op 17 september 1668 schenkt Wouter Van den Bergh “...alios mille (1000) ad foundationem beneficie, quod vult esse regulare”. Later verschijnen nog verschillende giften aan dit beneficie, alle vastgesteld bij testament. De clause, vastgelegd door de stichter, zal echter niet steeds nagekomen worden, zoals blijkt uit de moeilijkheden opgerezen

in de jaren 1785-86 tussen de gemeente, de pastoor en de twee “witte en zwarte” beneficianten. Zoals blijkt uit de menigvuldige rentboekjes, handboeken en emolumenten sproten de inkomsten van de kapelanij vooral voort uit:

- een huisje te Weelde
- een weideke dat verhuurd was
- “nog een weyken”
- renten in graan onder Weelde en Ravels.

Die inkomsten moeten nogal belangrijk geweest zijn, vermits de Sint-Michielskerk soms werd geholpen door de kapel “Ecclesia multum debet capelle” schrijft pastoor Annaerts in zijn “manuel” Als reden geeft hij aan dat de parochiekerk bij de kapel geld geleend had om in haar eigen onderhoud en onkosten te voorzien.

C.Diensten van de kapelaan in de kapel.

Volgens het “Manuale R.Domini Vicarii Praemonstratensis in Weelde” moesten de volgende diensten geschieden (tot 1928).

1. De drie gefondeerde missen van Wouter van den Bergh, met een collecte voor Jacobus Keteleers

zielerust, die ook 200 florijnen tot dat inzicht schonk.

2. Elke dinsdag een gelezen mis ter ere van de H.Anna, tot inzicht van de pastoor voor zijn tafelonderhoud.

3. Elke maand een mis voor de zielen van Florus en bloedverwanten.

Verder is er op de zondag na het feest van St.Jan de Doper hoogmis en lof, ter gelegenheid van de kermis. Op H.Drievuldigheidszondag een hoogmis (zonder lof). Deze laatste zou, volgens de overlevering, geschieden tot nagedachtenis aan het H.Bloeddoek van Boxtel, dat in de St.Janskapel een dag en een nacht zou bewaard zijn bij zijn overbrenging van ‘s Hertogenbosch naar de Sint-Michielsabdij te Antwerpen in 1648. Op witte Donderdag blijft de kapel open van 12 tot 5 uur.

D. De inkomsten van de kapelaan voor 1928.

Tijdens de Franse overheersing en in het begin der negentiende eeuw gingen vele renten verloren, zodat van dan af tot 1928 de twee beneficiën der Sint-Janskapel in één versmolten waren, de

Kapelanie genaamd. Deze had dan de volgende inkomsten:

1. Het huis (met twee woningen) werd in 1896 verkocht voor 95 fr. Met dit geld kocht men de kapelanie-akker, die voor de duur van 9 jaar aan Fr.Haagen werd verhuurd voor 22 fr.
2. Een ander stuk land, het "boonland" genaamd, werd verhuurd aan een zekere Peeters voor 10 fr.
3. De kapel-akker, aan Rosalie Wouters verhuurd, bracht 7 fr. op.
4. Een som op het grootboek, die de opbrengsten uitmaakte van afgelegde renten, cijnsen, enz.

Tot 1928 moest de kapelaan, inwonend bij de pastoor op een half uur gaans van de kapel, aan de fundaties voldoen door de mis te lezen, in de kapel op alle maandagen, woensdagen en vrijdagen, uitgenomen op die dagen die onmiddellijk een heiligedag voorafgingen, ofwel indien hij door slecht weder "moraliter" belet was zover te gaan. Voor deze diensten kende de gemeente hem een som toe van 100 fr., die ze op haar rekening inschreef.

E. De kapel.

De oudste kapel was waarschijnlijk opgetrokken uit hout en leem. Voor 1928 stond er evenwel een kapelletje in baksteen. Dit dagtekende wellicht uit de 15e of 16e eeuw. Het was 19,50 m. lang en 6 m. breed. In de enige beuk stond een altaar, toegewijd aan Sint Jan Baptist. In 1729 plaatste men er een schilderij boven, dat te Brussel werd geschilderd door L.Grangé en aangekocht voor 50 gulden. Het stelde het doopsel van Jezus voor. In 1763 beval Hendrik Gabriel, bisschop van Antwerpen, de vensters van de kapel te vergroten omdat het er te duister was. Tevens werden dan de lindenbomen, die rond de kapel stonden, omgehakt en verkocht. Boven de ingang van de kapel werd in 1831 het venster toegemetseld. In een torentje, boven het hoogzaal prijken een klokje en een uurwerk. Deze bevinden zich er thans ook. In 1928 werden de twee zijbeuken aangebouwd. Hierbij spaarde men het oudste deel van de kapel, dat nu het koor vormt.

3. Het Gildeleven.

A. Het ontstaan der gilden.

Te Weelde bestonden drie gilden: de Sint-Antoniusgilde, de Sint-Jorisgilde en de Sint-Sebastiaansgilde. Over deze laatste konden wij geen historische gegevens inwinnen, doch van de twee andere bezitten wij nog de handboeken. De gilden hadden een ten dele godsdienstig, ten dele militair karakter, ten minste voor de 16e eeuw. Maximiliaan (1482-1519) gaf zijn goedkeuring tot het oprichten van twee schuttersgilden. Gramaye getuigt dat zij steeds deelnemen aan de processie van het H.Sacrament, ook in de woeligste tijden. Als sieraad, zo gaat hij verder, droegen zij witte roeden in hun rechter hand. Deze gilden werden gesticht door E.H.Walter Stouts, toenmalige pastoor van Weelde. Vermits in 1453 op 21 maart het altaar en het beneficie van de H.Antonius werden opgericht in de Sint-Michielskerk, kunnen wij vermoeden dat daarna de gilde is ontstaan. E.H.Stouts staat als eerste opgeschreven in de naamlijst. De Sint-Jorisgilde stamt uit dezelfde tijd en werd eveneens goedgekeurd door Keizer Maximiliaan. Het beneficie ter ere van Sint-Joris werd gesticht op 15 januari 1524. Het was een "geestelijk-weirelijck beneficie ..." Aldus kunnen wij ook hier het verband zoeken met de gilde van Sint-Joris.

B.Organisatie.

In iedere gilde was een "hoofdman", die gewoonlijk voor het leven gekozen werd. Hij was de eigenlijke meester. Na hem kwam "de Koning". Deze werd elk jaar opnieuw gekozen. Het was een eretitel. Bij de plechtige aanstelling werd hij omhangen met de platen en medailles die de schuttersgilde had weten te veroveren. De deken van de gilde had zo wat de funktie van de faktor in de rederijderskamers. Hij moest alles regelen betreffende de werkzaamheden en plechtigheden van de gilde. Hij had een onderdeken om hem daarbij te helpen. Verder waren er nog de klaroenblazer, de vaandrig en ten slotte de gewone leden. De gilden hadden hun speciale klederdracht. Wij weten b.v. dat in de Sint-Antoniusgilde, waar mannen en vrouwen toegelaten werden, de mannen een hoge zijden klak en een rode halsdoek droegen en de vrouwen een strikmuts en een gele halsdoek.

Jaarlijks hielden zij een groot gildefeest met feestmaal en eigen dansen. Zij luisterden van oudsher de processie op.

C. Bezigheid.

Naast het optreden in de processie, feesten en plechtigheden, verzekerden zij onderlinge hulp en ook gezelligheid bij samenkomsten. Wij bezitten nog de standregelen van de Sint-Antoniusgilde, waaruit wij echter niet veel kunnen afleiden. Daarnaast bestaat nog het oud gildeboek van deze Gilde met de lijsten van de leden, rekeningen, aankopen en de gekozen hoofdmannen. Het boek gaat terug tot in de 17e eeuw. In het jaar 1669 telde deze 22 leden. Ook van de Sint-Jorisgilde bestaat er nog een oud register uit de 18e eeuw, waarin de namen voorkomen van de eerste gildebroers. Hierin werden de rekeningen geschreven, korte verslagen over ruzies en onenigheden en vooral een lijst van diegenen die zich koning geschoten hadden. Hieruit blijkt dat dit een schuttersgilde was. De eerste koning wordt vermeld voor 1606. De lijst werd in 1717 uit een vroeger gildeboek overgeschreven. De eerste koning was Symon Havermans (1606), de tweede Jan Bartholomeus Goossens (1608), enz...In het jaar 1717 telde deze Gilde 48 leden. Nicolaes de Bont was toen hoofdman, terwijl Wouter Wilborts koning was en Adriaan Serfaassen deken met Joannes Koymans als onderdeken. Ook van de Sint-Jorisgilde bezitten wij nog de statuten. Hierbij bestaat nog de "condisie van de gulde van S.Joris" uit het jaar 1825 met de verdere voorschriften die ter plaatse zijn toegevoegd aan de algemene.

D. De Sint-Jorisgilde als schuttersgilde.

In deze historiek lijkt het ons interessant even aan te knopen bij de toponymie. Op één plaats te Weelde vinden wij een aantal toponiemen, die betrekking hebben op de schuttersgilden. Wij hebben hier te doen met de vroegere "wip" van de Sint-Jorisgilde. In Weelde-Straat, ligt een akker, die nu nog de "scheutboom" heet en vlakbij heeft de Papegaaiboom gestaan. Tegenover de Doelshoeven en de doelakker ligt de straat die nu nog de Doelstraat heet. Wij stippen in onze verklaringen bij de toponiemen meer details aan.

Wijze van bewerken

Bij het opstellen van dit werk hebben wij vooral als leidraad de 'Toponymie van Noorderwijk' (Helsen) genomen. Daarnaast lieten wij niet na ook een paar recente studies te raadplegen om er ons voordeel uit te halen wat betreft de methode. Hier vermelden wij vooral de 'Toponymie van Oudenburg' (Gysseling) en de 'Toponymie van Asse' (Lindemans). Onze inleiding is nogal breed uitgroeid aangezien wij tamelijk veel materiaal verzamelden, hetwelk wij niet graag ongebruikt lieten. Ze bevat naast een voorwoord, een geografische schets en een historisch overzicht. Wij behandelden bij voorkeur de wereldlijke en kerkelijke geschiedenis apart. Een groot bestanddeel van ons werk is het glossarium. Naar het voorbeeld van de hierboven genoemde werken namen wij de alfabetische ordening van het materiaal. Wij geven bij elke naam een korte beschrijving, voor zover ons dat mogelijk is. Deze beschrijving omvat een situering, een beschrijving van de aard der plaats (b.v. akker, weide) en folkloristische of historische gegevens. Voor de plaatsen waarvan de naam voortleefde tot nu hebben wij de huidige beschrijving gegeven. Elders geven we deze die we vonden bij de jongste bewijsplaatsen. Wij hebben, zoveel als mogelijk, de karakterisering uit de dokumenten overgenomen in onze bewijsplaatsen. De grenzen nemen we in ons glossarium over in één bewijsplaats, enkele gevallen niet te na gesproken, waar we meerdere grenzen geven. Bij voorkeur geven we "regenoten" [aanpalende eigenaars] uit de zeventiende eeuw. In de bewijsplaatsen onderstrepen we telkens de naam. Wij nummeren de onderscheiden namen, uitgenomen enkele, waar we het niet nodig achtten. Sommige bewijsplaatsen beschouwen wij als verkeerde lezingen. Wij duiden dit aan met (x). Wanneer in één bundel of één boekdeel een naam meermaals voorkwam in dezelfde vorm, duiden wij dit aan met "Passim". Soms duidt een naam op verschillende plaatsen. Wij duiden dit aan met Romeinse cijfers.

Ten slotte tekenden wij een kaart, waarop wij zo goed als mogelijk de namen situeerden. Sommige namen werden er voluit op geschreven, andere worden vermeld onder het volgnummer van het glossarium. Wij geven dan het vak, waarin een

naam te situeren is, op achter het lemma in het glossarium. Wij duiden de horizontale richting aan met letters en de verticale met cijfers (A-J; 1-17).

Alle leden van de Heemkundekring Nicolaus Poppelius krijgen bij dit nummer een afdruk van deze kaart zodat de besproken plaatsnamen kunnen worden gesitueerd op het grondgebied van Weelde (De redactie).

Glossarium

Wij laten hier de lijst van de bewijsplaatsen volgen met de volledige verklaring van een honderdvijftigtal namen. Wanneer een naam niet duidelijk, foutief of niet te lokaliseren is en daarbij geen betrekking heeft op een andere naam, wordt hij niet genummerd, maar krijgt hij een (x) vooraan. Sommige bewijsvormen worden tussen de bewijsplaatsen van bepaalde namen ingeschreven, hoewel zij onduidelijk of foutief zijn. Deze namen dragen het konventioneel teken (x) vooraan. Gemeenschappelijke verklaringen worden eventueel onder één lemma besproken. Het spijt

ons zeer dat wij voor de aanvulling van de bewijsplaatsen geen beroep hebben kunnen doen op de dokumenten uit de negentiende eeuw en enkele stukken uit de achttiende eeuw. Bij gebrek aan tijd moesten wij deze brok over het hoofd zien. Wij hebben ons dan tevreden gesteld met de gegevens die wij vonden op het gemeentehuis, en die toch ook uit de negentiende eeuw stammen. *Tussen haakjes wordt achter elke naam, waarvan wij de ligging kennen, het vak aangeduid, waarin de plaats gelegen is op de kaart.* Voor langere wegen, straten, banen, paden en waterlopen wordt het vak aangegeven waarin de weg vertrekt ofwel het vak, waarin het belangrijkste deel ervan gelegen is. Wanneer wij voor een bewijsplaats twee data schrijven, betekent dit dat wij hier te doen hebben met een kopie, waarvan de datum tussen haakjes geplaatst wordt, en die van haar origineel onmiddellijk daarvoor.

1. AA (1.8): 1626, aen de aa, S.R.11, fol.124 v.; 1639, maetkens beempt op dAa, S.R.12, fol. 162 r.; 1650, den Dyckbeempt geregenoot oosten aen erve Bols weduwe Aert Peeters westen de vrunte oft dyck zuyden de vrunt ende noorden de Aa,

S.R.13, fol. 159 r.; 1662, een beemt genaemt het geerblat geregenoot oisten d **Aa** westen de vrunt suyden Anthonis Jan Anthonis oft wel Jacob Wouters erve ende noorden Anthonie Wouter erve, S.R.14, fol.5 v.; 1680, Optten gebelaer oisten de vroente westen **d'A**, K.A.74, fol. 13 r.; 1681, aen den Hagschen Dyck alhier geregenoot oisten **d'Aa**, S.R.15, fol.83 r.; 1696, De gelycke erfgenamen Jan van Gestel legitime vendiderunt et transportaverunt Adriaen en Anthoni van Gestel et suis seeckeren parcheel erve genaemt de Kijffbemt gelegen alhier in de gerritblaederen oisten Adriaen Sledden cum suis en Adriaen Jan Cornelis cum suis, westen **d'Aa** suyden Adriaen, S.R.16, fol. 9r.; 1775, Aa, K.F.; 1787, eenen beempt genaemt Absolons bempt oost de heijde west **d'aa** zuyt Jan van Loon ende noort Cornelis Huyben ende J.B.Heir, K.A.77, fol.15v. Passim; 1910, Aa, Tax.1910, 3, blz.183; Aa, B,W,K,K2 Passim, M.K. *Een rivier die ontspringt aan de Stenenbrug en die in noordelijke richting langs Poppel naar Nederland vloeit, waar zij uitmondt in de Maas. In het Z. van Weelde vormt zij over een grote afstand de grens van Weelde met Ravels en Ravels-Eel en in het N. met Poppel. Zij neemt het water op in de oostelijke helft van het dorp en besproeit er de lage beemden, die op haar oevers verspreid liggen. De voornaamste bruggen over haar loop zijn: de Stenenbrug, Nollen Schoor, de Schootsebrug en de Hegsebrug. In de volksmond heet ze nagenoeg uitsluitend stroom.*

2. AALBOS: 1368, op lant aenden **alsboschs**, R.T.1368, fol.55v.; 1410, aenden **aelbosch**, C.B.T.1, fol.72v.; 1410, aenden **aelbosch**, R.T.1410, fol.63r.; 1417, aenden **aelbosch**, R.T.1417, fol.79v. *Wij hebben dit bos niet nader kunnen situeren.*

3. AALMANSBOCHT: (I.7.): 1442, op moers hoeve op **aelmans bucht** opten nuwen bucht, R.T.1442, fol.135v. *Een bocht op de Leemputten.*

4. AALST: (F.7.): 1368, op die Wildert aen **alst**, R.T. 1368, fol.55r.; 1394, ter **aelst**, R.Tong.14, fol.8r.; 1410, op die wildert aent **aelst**, C.B.T.1, fol.72v.; 1453, het **aelst**, K.A.67, IV, fol.2v.; 1571, **Aelst**, K.A.49, fol.4v.; 1629, op **daelste**, Rek. 75, fol.32r.; 1630, op d **aelsten** 4v.; 1629, op **daelste**, Rek.75, fol.22 r.; 1631, op d **aelst**, Rek.75, fol.

12r.; 1631, aen **d'Aelst**, C.B.48, fol.9r.; 1631, op d **aelste**, Rek. 75, fol.12r.; 1638, ut de **Aelste**, K.A.27, fol.11v.; 1641 uyt de **Aelsten**, K.A.152, fol.37r.; 1643, d **Aelst**, L.W.42, fol.44r.; 1680, stuck erve genaempt t **Aelst** wesende soo lant als dries gelegen alhier aen het Geeneynde tot Weelde geregenoot oisten Ghilpoon (?) Buycx erve westen, S.R.15, fol.70v.; 1682, **Aelste**, K.A.29, fol.15r.; 1682, uyt de **aelste**, K.A.30, fol.13v.; 1685, parceel erven genaemt **d'Aelst** geregenoot oisten Ghilponus (?) Buyx, S.R.15, fol.133r.; 17e eeuw, Philippus Buycx weduwe ende kinderen seecker parcheel ackerlant genaemt het **aelst** oisten Cornelis Balemans suyden de straet westen juff. De Roy ende noorden Cornelis Balemans, Z.W.41, fol.18v.; 1705, Item seecker parcheel erve genaemt het **Aelst** oist ende noorden Cornelis Balemans, suyden de straet, west juffrouwe De Roy ende voordere parcheelen, S.R.16, fol.193r.; 1724, een parcheel erven genaempt **d'Aalst** geleghen aent Laer alhier, oist Cornelis Baelemans ende Cappelans erven, weest jouffrouwe De Roye, zuyden s Heerenstraet ende noirden Cornelis Baelemans, S.R.18, fol.100r.; 1778, uijt de **aelste**, K.A.32, fol.20r.; 1910, **Aelst**, Tax.1910, 3, blz.183; de **Aelst**, W.7.D., K, ns.D.258-259; 1956, het **Aalst**, V. *Een partij akkerland tussen het Geeneinde en het Laar. Het is tamelijk verheven grond, die bijna uitsluitend gebruikt wordt voor bezaaiing.*

5. AALSTAKKER: (F.7.): 1681, haeren **Aelstacker**, S.R.15, fol.98r. *Een akker op het Aalst.*

6. AALSTBOCHT: (F.7.): 1643, Den **Aelsbocht**; L.W.42, fol.30r.; 1671, den **Aelstbocht** naest de gemeynstraet geregenoot oisten de heyrbaen oft gemeyn straet westen den Dries achter de schuer ende weerdeel zuyden de straet ende noirden d'erve van Jacop Huybrecht Keteleers, S.R.14, fol.185r.; 1680, opt lant aen **d'aelstbocht** oisten Mr.Michiel Verhyden nomine uxoris, westen ende zuyden syn selffs, ende noirden Coenraert Vermeiren erffgenamen dico Merten Goris erffgenamen, K.A.74, fol.33v. *Een bocht op het Aalst. Hij is gelegen langs de Baan Weelde Merksplas, op de draai die zij vormt rond de molen.*

7. AALSTBOS: (F.7.): 1442, aenden aelst bosch, R.T.1442, fol.145r. *Een bos, dat waarschijnlijk op het Aalst gelegen is.*

8. AALSTEDE: 1682, Aelstede, K.A.29, fol.15r. *Een voor ons niet verder bekend toponiem.*

9. AALSTPAD: (F.7.): Aelstpad, B.131. *Een pad dat van het centrum over het Aalst naar de Geeneindestraat loopt.*

10. AALSTSE HOEVE: (F.7.): 1632, de aelstse hoeve, S.R.12, fol.28r. *Een hoeve op het Aalst. Nu nog staat er een boerderij, doch ze dateert slechts uit de twintigste eeuw.*

11. AANSTEDEPAD: (F.9.): Aenstedepad, B.151. *Een pad in de Straatse akkers ten W. van de Koning-Albertstraat. De term "aanstede" komt veelvuldig voor te Weelde. Men duidt ermede de grond aan, die achter het huis gelegen is. Deze aanstede kan ofwel een hof zijn ofwel zaailand.*

12. AARD: 1619, Aertbrief van Welde, S.A.T.fol.1r.; 1697, Mitsgaders Aeckers, tonnen vaeten ende backen, stellingen hier op de Aert ende voorts alles het gene daer aen cleist, S.R.16, fol.39v. *Het is moeilijk in Weelde te spreken van "de Aart". In de huidige toponymie leeft de naam trouwens in 't geheel niet meer voort. Over een vroeger bestaande Aard hebben wij slechts één gegeven, nl. onze tweede bewijsplaats. Wel bezitten wij een "Aertbrief", waarvan slechts de kopij (door H.Lemmens, sekretaris) is gebleven. In deze brief wordt gesproken over de gemene aarden van Weelde en Poppel, en het betreft hier meer de grensscheiding die natuurlijk zeer onduidelijk werd op de aarden. Menige vete is hierdoor ontstaan (erf. Van Gorp Aard, blz.54). Zo moet het ook te Weelde geweest zijn. Wij kunnen evenwel aan de hand van het dokument vaststellen dat Weelde gemene aarden had langs de grens met Poppel, Baarle-Hertog en Ravels.*

In 1331 heeft hertog Jan voor beide dorpen een officiële akt opgemaakt met de inbezitstelling van de "vrouinte ende gemeijnte" aan de respektieve gemeenten. Daar deze brief slecht bewaard werd en "bij naer verrot ende bedorven" was, werd een

vidimus daarvan verleend in 1449. In 1619 vroegen de beide gemeenten opnieuw een officiële akt met de vernieuwing van de toewijzing. Aldus werd onder Albert en Isabella in het jaar 1619 een nieuwe studie gemaakt op het origineel dokument en een afschrift ervan gemaakt, waarin de tekst exhaustief werd opgenomen, behoudens twee woorden die onleesbaar waren. Aldus stellen wij vast dat in 1331 de gemene vroenten en aarden zich uitstrekten als volgt: notum facimus universis quod nos omnes communitates et vastinas nostras sita infra limites seu palos infrascriptos, videlicet a loco dicto de Gehulte usque Verschot, ad locum dictum ten Dilre inter Baerle et Welde, et ab illo loco usque Lervisfort, de Lervisfort usque Rovers, de Rovers usque Tuldele, de Tuldele usque Mirdermere, a ditto loco usque primum palum te Gehulte, bonis allodialibus monachorum de Tongerlo". De vlakten die gelegen waren op deze grenslijnen waren inderdaad "ad communes eorum usus pro certo privilegio decem librorum".

In de brief dan van 1331 zegt Jan III, dat hij zijn gemeente en woeste gronden, gelegen binnen verder vermelde grenzen en die niet afhangen van de jurisdictie van Tongerlo of van andere Heren, verkoopt aan de mensen van zijn heerlijkheden Weelde en Poppel en aan hun erfgenamen, en dat voor de prijs van tien oude tornoyse ponden, en de jaarlijkse cijns van drie oude tornoyse solidi. Zij mogen twee geschikte mannen uitkiezen om die gronden te verdelen en het gebruik ervan te regelen. Als vreemden het wagen om met hun kudden of op een andere manier er gebruik van te maken, dan mag de rentmeester van Herentals een warandemeester aanstellen, die op de vreemde dieren mag beslag leggen en een boete eisen van twintig zwarte solidi ten voordele van de Hertog. Ook Filips de Goede geeft aan de rentmeester van Turnhout macht "vosteren oft schutteren" aan te stellen, die vreemde lieden en dieren aangetroffen op de vroente- en gemeentegronden, mogen beboeten ten zijnen voordele met een "pene van twintich schellingen swerten tornoye".

De bedoelde gronden waren met palen afgebakend. E.P.H.Maes, die een zeer beknopte schets maakte van de Geschiedenis van Weelde, licht ons in omtrent het vruchtgebruik van die

gronden en de verplichtingen aangaande de gemeentedomeinen.

1. Op de wegen mochten allen eikelen rapen: niemand mocht die afschudden op straf van boete.

2. De vreemden op de gemeentegronden werden aangehouden.

3. Vanaf de zondag na Sinksen mocht men turf steken:

a) de ploegers (vrije grondbezitters): één dag (van zonsopgang tot zonsondergang)

b) de keuters (kleine pachters): een halve dag.

4. Wie voor een ander turf stak moest een bewijs hebben.

5. Het "sanden" (= het onderhoud van de gemeentewegen)

a) de ploegers moesten helpen met gespan, en drie mutsaards meebrengen.

b) de keuters moesten helpen met de spade.

6. Wie stenen bakte moest van iedere mout 100 stenen afstaan ten behoeve van de kerk of kapel.

7. Vlas mocht niet gerooit worden:

a) langs de wegen.

b) langs de verpachte visvijvers.

c) langs de Aa (ws. wegens de vis).

Dit overzicht licht ons in zekere mate in over de toestand in de eerste eeuwen onzer gekende geschiedenis en over de levenswijze. Voor verdere gegevens omtrent gebruik, levensvormen en voortbrengsten zie onze inleiding.

13. AART-HUIBSSTEDE: (F.7.): 1638, Aert Huyps stede gelegen aent Geeneinde tot Weelde, S.R.12, fol.139r. *Een hoeve op het Geeneinde.*

14. AARTSAKKER: (G.8.): 1632, den aerts acker, S.R.12, fol.27v.; 1643, Het Aerts ackerken, L.W.42, fol.31v.; 1665, genaemt den Aertsacker geregenoit oisten d'else straet westen Kiebooms erffgenaemen suyden den wyeacker ende de weduw ende kinderen Huybrecht Miertmans ende noorden nu Jan Lemmens erffgenamen, S.R. 14, fol.71r., Passim; 1692, den aerts acker, S.R.15, fol.246v. *Een akker in de Eelsestraat. Een vorming met de familienaam "Aarts", die zelf teruggaat op de voornaam "Aart".*

15. AARTSTRAAT: (G.8.): 1690, zuyden de Aerts straat, S.R.15, fol.208r. Vgl. Aartsakker, nr.14. *Ws. is dit een zijstraatje van de Eelsestraat.*

16. ABSOLONSBEEMD: (F.12.): 1643, Absolons beempt van Red is gecocht, L.W.42, fol.123r.; 1654, Absolons Beempt gelegen op Schoot geregenoot oosten Jaspar Moerlants erffgenamen westen Michiel Reniers zuyden de vrunt ende noorden de weduwe ende erffgenamen Adriaen Michielssen, S.R.13, fol.255v.; 1787, eenen beempt genaemt Absolons beempt oost de heijde west d'aa zuyt Jan Van Loon ende noirt Cornelis Huyben ende J.B.Heir, K.A.77, fol.15v. *Een beemd op de westerzijde van de Aa op het Schoot. De vorming gaat blijkbaar terug op een Psn., nl. "Absolon".*

17. ACHTERPOLDERSTRAAT: (F.11.): Achterpolderstraat, B.71. *Het straatje dat achter de Polder loopt naar de Zuid-Heikant.*

18. ACHTERSTE BEEMD: 1643, Den achtersten beempt Schoot daer de sijsie gaet, L.W.42, fol.30v. *Een beemd op de Aa. Vgl. Voorste Beemd. Ws. een beemd op het Schoot, die haar weerga vindt in de vermelde Voorste Beemd.*

19. ACHTERSTE BOCHT: (E.9.): 1368, Jan Molenpas aen die mere opten achtersten bucht, R.T.1368, fol.53r.; 1387, opten achtersten bocht, R.T.1387, fol.37v.; 1410, Jan Molenpas, aen die mere opten achtersten bucht, C.B.T.1, fol.69v.; 1417, Jan Molenpas, aende mere, opten achtersten bucht 12 d. pict., R.T.1417, fol.76r.; 1623, den ackerbocht oft achtersten bocht gelegen aende meer, S.R.11, fol.43v.; 1691, parcheel erven genaemt den achtersten bocht regnoitende oistwaert Peeter Caels erve westwaert Cornelis De Bont suydwaert Willen de Luter (?) ende noirden Juffrouwe de Roy, S.R.15, fol.214r. *Een bocht in de Meir. De naam veranderde in de 17e eeuw in akkerbocht (nr.44).*

20. ACHTERSTE BOCHTJE: 17e eeuw, Jan De Bie een parcheel dries ende lant genaemt het achterste buchtien oisten de straet, westen Anthoni Scheirders suyden Jan De Bie ende

noerden Joos Van Eyndoven ende Jan Jespers van de Venne erffgenamen, Z.W.41, fol.50v.

21. ACHTERSTE BRAAK: (D.11): 1643, d'achterste braeck, L.W.42, fol.111r. Ws. *een braak die ten opzichte van de Heibraak meer noordwaarts gelegen is. Het is alleszins een stuk in de Hegge. Voor de verklaring, zie Braak, nr.221.*

22. ACHTERSTE BROUWERS: (F.5.): 1643, Item eenen dries genaemt het achterste brouwers, L.W.42, fol.23v. *Wij ontmoeten een toponiem "Brouwers" vanaf 1631, gelegen ten Westen van het Brouwers Goor. Vanuit het Centrum gezien moet het Achterste Brouwers dan achter de Hoogeindse Berg liggen. Hier ligt wel een gedeelte zaaigrond op de lagere plaatsen. Mogelijk zou dit stuk hier bedoeld zijn.*

23. ACHTERSTE DRIES: 1680, parceel erven genaemt den achtersten dries geregenoot oisten s'heerenstraet zuyden des coopers ende noirden Jan van de Vent, S.R.15, fol.69v. *Een van de vele driesen die in de Weeldse toponymie voorkomen.*

24. ACHTERSTE GROTE AKKER: (G.8.): 1690, seeckeren acker genaemt den achtersten grooten acker geregnoot oisten t saijackerken ende weyacker, westen Marie Anna Hoppenbrauwers, zuyden Peeter Michielsens erffgenamen ende noirden 't straetken oft de heijstraet mitsgaders 't Hoyackerken, S.R.15, fol.209r. en v. *Een akker in de Eelsestraat.*

25. ACHTERSTE HAAGAKKER: (E.9.): 1680, Optten achtersten haeghacker nu wyde den geer oisten Adriaen Bols westen Peeter van de Water, zuyden Adriaen Bols ende noorden aende heyrbaen, K.A.74, fol.7r. *Vgl. Haagakkers, nr.542. Waar dit stuk oorspronkelijk akkerland was werd het later weide. Hier schijnt ook het toponiem Geer betrekking op te hebben. Vgl. dus met Geer, nr.417. Het stuk is een gedeelte van de Haagakkers.*

26. ACHTERSTE HANENBEK: (E.9.): 1643, den achtersten hanebeck, L.W.42, fol.56r. *Zie Hanenbek, nr.548 en voorste Hanenbek, nr.1707. Een driehoekig stuk land in de Meir.*

27. ACHTERSTE HOEVE: 1368, opt achterste hoeve, R.T.1368, fol.53v. *Een overigens onbekend toponiem.*

28. ACHTERSTE LAAR: (E.7.): 1692, aen het achterste Laer, S.R.15, fol.243v.; 1696, eenen acker genaemt het hooghlant gelegen alhier tusschen de conincxe (?) straet ende achterste Laer geregenoten oisten de gemeijnestraet westen Peeter Luytes met de syne suyden de weduwe ende kinderen Adriaen Van Gilse ende noorden 't goet, S.R.16, fol.5v.; 1698, in de stede mijnheer Daneel Van den Nieuwenhuyse gelegen alhier aen d'achterste Laer, S.R.16, fol.62r.; 1724, Item een parcheel erve genaemt het achterste Laer, oist de straet weest Gerit Adams, zuyden het hospitaal ende Frans Van Gils ende noirden d'weduwe van Hellemont, S.R.18, fol.110v.; 1737, op het achterste Laer alhier, S.R.20, fol.195r.; 1774, in het agter Laer, 61, fol.253r. *Het gehucht "Laar" wordt in twee delen verdeeld in betrekking tot de afstand ten opzichte van het Centrum. Men spreekt nu nog van de Voorlaar. De Achterlaar is uit de toponymie verdwenen sinds de negentiende eeuw. Vgl. Voorlaar, nr.1702 en voor de verklaring "Laar" nr.1000.*

29. ACHTERSTE PAULUS AARTS: (G.7.): 1745, parcheel erve genaemt het achterste Pauwels Aerts gelegen aen de Backxstraat geregnoot oost den Eerwaerden heere Jacobus Verheyden priester, weest ende suyt de vroent ende noort Marynis Sierman, S.R.22, fol.107r.; Agter Pauwls Aerts, B.23, 4; Agter Pauwls Aerts K. ns. D.176-222. *Evenals het Laar, zo ook wordt het Paulus Aarts verdeeld in twee onderscheiden gebieden: het Voorste- en Achterste Paulus Aarts. Vgl. Paulus Aarts, nr.1314, en Voorste Paulus Aarts, nr.1713.*

30. ACHTERSTE RUSSEL: (E.12): 1672, Item al noch d'achterste russel met het cuijbcken tot het loopken toe maer nijet tot het middelste haechcken, S.R.14, fol.200v.; 1672, d'achterste rustel met het cuijbcken tot het loopken toe, S.R.14, fol.200v. *Een gedeelte van het Russel. Het schijnt het Noord-oostelijk deel van het Russel te zijn, dat ligt tussen de Warandestraat en de Aa. Vgl. Russel, nr.1441, en Voorste Russel, nr.1714.*

31. ACHTERSTE VEN I: (E.9.): 1417, opten berch, op dat achterste venne, R.T.1417, fol.79v. *Een verdwenen ven in de Meir, gelegen bij de Berg, nu akkerland.*

32. ACHTERSTE VEN II: (D.11): 1674, parceil erven genaemt het achterste ven gelegen in de heibraeck alhier oisten des coopers ende gansenpoel, westen Peeter Hermans Kynder zuyden de koeijweyde by Merten Deens ende noirden Adriaen Damen, S.R.14, fol.249v. *Een verdwenen ven in lage weidelanden langs de Heesdijkse Loop in de Heibraak.*

33. ACHTERSTE VENNEKE: 1632, een heyvelt genaempt het achterste venneken, S.R.12, fol.27v.

34. ADAMS AKKERKE: 1647, ackerken genaempt Adams ackerken gelegen in de reijen geregenoot oisten Jan Huijbrechts erffgenamen erve, westen en de erffgenamen Geeraert Sebastiaens erve, zijden den ackerwech ende noorden de weduwe Geeraert Sebastiaens, S.R.13,

fol.81r. *Wij kunnen niet met zekerheid zeggen of dit toponiem behoort tot het grondgebied van Weelde, dan wel of het Poppels zou zijn. Het staat in een gemeenschappelijk register opgetekend als bezit van een inwoner uit Poppel, zonder verdere aanduiding.*

35. ADERVEN: (F.7): 1680, Opt aderven oisten Anthonis Daneel Kelders ofte straetien westen ende suyden desselfs Anthonis Kelders ende noerden Jesper Anthonis, K.A.74, fol.20v.; 1787, Wouter Dickens op d'adervenne, K.A.77, fol.20v. *Een ven op het Geeneinde. Het is nu verdwenen.*

36. ADRIAAN BROUWERSAKKER: (F.9): 1627, Scheijdinge en deijlinge van ende aengaende sluer eenen Acker genaemt den drijebos gelegen neffens den Kerckpat tot Weelde genaemt Adriaen Brauwens Acker, S.R.11, fol.202r. *Blijkbaar is dit toponiem het ekwivalent van de Driebos, nr.334.*

37. ADRIAAN DUNSBEEMD: (B.13): 1670, Adriaen Duns beempt gelegen inde hegge over

de Brugge geregnoet oisten de vrunt westen de brugh zuyden Miertmans ende, S.R. 14, fol.154r. *Een beemd aan de Heggebrug gelegen langs de Aa. Nu wordt hij gebruikt als zaailand. Deze beemd is tamelijk interessant voor de geschiedenis van de Aa. Hij is in de westelijke hoek zeer laag, zodanig dat de Aa daar over een afstand van een honderdtal meter haar loop verlegd heeft. De sporen van haar vroegere loop zijn nog gedeeltelijk zichtbaar.*

38. ADRIAAN LEMMENSSTEDE: (I.7): 1643, Michiel van de Water van Adriaen Lemmens stede, L.W.42, fol.6r. *Een hoeve op de Leemputten. De familie Lemmens, van wie een lid zijn naam gaf aan deze hoeve heeft een zeer grote rol gespeeld in Weelde. In de zeventiende eeuw is een zekere Henricus Lemmens (alias Lemnius) sekretaris geweest in de Vrijheid Weelde. Hij heeft zich vooral beijverd verschillende dokumenten over te schrijven, o.m. sommige waarvan het origineel thans niet meer bestaat. Zijn kopieën zijn nu belangrijke bronnen voor de plaatselijke geschiedenis.*

39. AFGEBROKEN STEDEKE: (F.7): 1453, item uijt haer afgebroken stedeke, K.A.67, IV, fol.3r.; 1684, De selve uijt haer afgebroken steden in de Koningkstraet, A.A.574, fol.37r. *Wij kunnen niet bevestigen of de twee bewijsplaatsen betrekking hebben op dezelfde plaats. Alleszins wijst de tweede op een verdwenen huis in de Koningstraat.*

40. AIDIGEM: 1404, dicto loco proprio Aydigem, V.R.9, nr.78, fol.1r. *Een verder onbekend toponiem, dat ws. gelegen is in de vroenten van Weelde langs de grenzen.*

41. AIERVENNEN: (I.7): 1609, op d'Aijervenne, A.T.Cart.G. fol.107r.; 1610, d'ajervennen, A.T.Cart.G. fol.107r.; 1622, int ayervenne, S.R.11, fol.25v.; Passim; 17e eeuw, Deselve een parcheel soo lant als wyde genaemt het ayer vennen in 2 posten oist suyden ende noorden de stroyackers, Z.W.41, fol.7r.; 1787, opden plasacker oost d'ayervennen zuyt den boterbempt noirt en west syn selfs, K.A.77, fol.20v. *Een laagte met enkele kleinere plassen op de*

Leemputten. Nu zijn zij praktisch bruikbaar gemaakt voor bebouwing. Men treft er o.a. ook de Boterbeemd aan, die wijst op laaggelegen land. We menen dat de naamgeving wel in verband staat met die van "Aderven" (nr.42). Wij vergelijken beide bij onze verklaringen achteraan.

42. AIERVENNEN GROES: (I.7): 1643, Item d'ajervennen groes 250 L.W.42, fol.8r. *Gezien de betekenis van Groes (= jeugdig gras) kan dit toponiem wel wijzen op nieuw geschapen weideland op de plaats waar vroeger het Aierven lag. Vgl. Aiervennen nr.41 en Groes, nr.486.*

43. AKKERBAAN: (E.9.): 1631, omtrent de groese oost d'ackerbaene, zuijt J.L.Luyten west den wascuyl noort de vroente, C.B.48, fol.14v. *Een veldweg die de Groesmeirstraat verbindt met de Koning Albertstraat.*

44. AKKERBOCHT I: (E.9): 1623, den ackerbocht oft achtersten bocht gelegen aende meer, S.R.11, fol.43v. *Deze plaats kunnen wij niet verder bepalen.*

45. AKKERBOCHT II: 1643, den Ackerbocht, L.W.42, fol.92r.; 1707, Item op een stuck bemts genaemt den Ackerboght oist Adam Scholappen nomine uxoris cum suis, westen ende zuyden Herman Coppens ende Aert Dircken Kinderen ende Jenneken Sledden, K.A.144 fol.6r.; 1787, d'ackerbocht oost de Kinderen Wouter Vermeiren zuyt Jan Coppens west den selven ende noirt syne nieuwerwen, K.A.77, fol.32v. *Deze bocht is gelegen in de Hegge.*

46. AKKERDRIES I: 1643, Item eenen dries genoemt den ackerdries groot 130 roeden, L.W.42, fol.5r. *Een akker op de Leemputten.*

47. AKKERDRIES II: (F.9): 1643, den ackerdries, L.W.42, fol.72v. *Een akker in Weelde-Straat. Ws. gelegen op de Dries.*

48. AKKEROORD: (F.6,7): 1669, acker genaemt de eckerhaert gelegen in de coninxstraet tot Weelde oisten ende zuyden d'erffgenaemen westen s'sheeren straet ende, S.R.14, fol.118r.; 1669, op sekeren acker ghe-naemt

het **ackerhoort** reghenoten oost, en suijden d' erf Coonraert Vermeeren, weste de heere straet noort Michiel Suijens, K.A.136, fol.5r.; Passim 1681, acker genaemt den **ackerhoort**, S.R.15, fol.80v.; 17e eeuw, de kinderen Michiel Staes eenen acker staende in twee parcheelen int aut meetboeck waer van d'een groot genaemt d'ackerhout dico genaemt **d'ackerhoort**, Z.W.41, fol.21r.; 1705, voor in **d'ackerhoorden** gelegen soo ende gelijk het selve aldaer, S.R.16, fol.197r.; 1724, genaempt de **ackerroet** geleghen als voor ende in reghnoette aldaer, S.R.18, fol.109v.; 1729, Item op ende ut het **ackerhort** oist Jenneken Cornelis Vaerts, weest s'heerenstraet, zuyden de kinderen Geerit Adams ende noirden de kinderen mijnheer Verheijden, S.R.18, fol.212r.; 1787, 7e coop een parcheeltien Lant gelegen ontrent de Coninckstraet genaemt **d'ackerroet**, oost de Kinderen Cornelis van Hijst, zuyt J.B.Bacx west de kinderen Jacobus Adriaensen ende noort het wolfstraetien, A.65, fol.303v.; 1787, een parcheeltien lant geleghen ontrent de Coninxstraet gemeynelyck genaemt **d'ackerroet**, regenotende oost de Kinderen Cornelis Van Heyst, suyt J.B.Bacx west de kinderen Jacobus Adriaensen ende, 61, fol.139v.; 1956, **Akkeroord**, V. *Een partij akkerland langs de Koningstraat op het Geeneinde. Het is meer verheven land naast het moerassige Brouwers Goor. Nu zijn er reeds enkele weilanden aangelegd.*

49. AKKERSTRAAT I: (E.12): 1621, **d'eckerstraet**, S.R.11, fol.8r.; 1662, ter plaetse genaemt het Stock regenoten noorden de **Ackerstraet**, S.R.14, fol.18v.-19r. *Een straatje op het Stok in de Hegge. Nu noemt men het Lochtenbergweg, nr.1093.*

50. AKKERSTRAAT II: (D.12): 1653, acker genaempt den dysteracker gelegen in hegge tot Weelde noorden **d'ackerstraet**, S.R.13, fol.244v.; 1662, eenen acker genaemt den Cauvoortsen Acker gestaen ende gelegen inde hegge westen Jenneken Cornelis Lenaerts, suyden Jenneken voorszeyde ende noorden aen **d'ackerstraet**, S.R.14, fol.27r.; 17e eeuw, Jesper Direx den dyssel acker noerden **d'ackerstraetken**, Z.W.41, fol.103v.; 1787, opt lant den desten acker oost de weduwe Hendrick Maes, west Jacobus Dickens zuyt hunselfs noirt **d'ackerstraet**, K.A.77, fol.14v. *Dit toponiem, in*

de Hegge gelegen, leeft nu nog voort in de vorm Akkerstraatje. Op het wegenplan heet het Kauwertstraatje (nr.828). Vgl. Akkerstraatje I, nr.56. Typisch voor deze weg is dat hij zeer laag gelegen is en als het ware door een rug loopt, vermits de akkers op zijn beide zijden naar buiten afhellen.

51. AKKERSTRAAT III: (G.9): 1646, aen het moleneynt westen **d'ackerstraet**, zuyden de heerbaene, S.R.13, fol.56v. *Een akkerstraatje op het Moleneinde.*

52. AKKERSTRAAT IV: (E.8): 1628, met noch eenen acker genaemt Bastiaen Pauwels gelegen noorden aen de gemeyn **acker strate**, S.R.11, fol.243r.; 1680, Op huys hoff genaempt Dircken aenstede oisten Peeters Peeter Hermans kinderen nieuw erve westen hens selffs zuyden Aert Peeters Vermeulen ende noorden **d'ackerstraet**, K.A.74, fol.6v.; 1684, gelegen alhier aen de Meer tot Weelde geregenoot d'Aenstede oisten de straet westen Jan de Bie ende Cornelis Kijnt als **d'ackerstraet**, S.R.15, fol.121r.; 1680, parceil erven genaemt het Meirbuchtken, geregnoot oosten des coopers, westen ende noirden **d'ackerstraet** ende zuyden d'Erfgenamen Wouter Van Den Bergh, S.R.15, fol.70r.; 1680, Opten bellensbucht oisten Jan Peeter Hermans kinderen westen Jan Van Horen zuyden den Kerckwegh ende noerden **d'ackerstraet**, K.A.74, fol.27v. *Een straatje in de Meir.*

53. AKKERSTRAAT V: (F.8): 17e eeuw, eenen acker genaemt de doerenbraeck geregenoot oisten aen erve der kinderen noirden **d'ackerstraet**, V.61, fol.59r.; 1787, noirt **d'ackerstraet** ofte processiewegh, K.A.77, fol.35v. *De weg die achter de burcht loopt en de Koning Albertstraat aan de oostzijde van de kerk met de Singel verbindt. Langs deze weg trekt van ouds de processie op de Kruisdagen. Nu heet hij Processieweg, nr.1372.*

54. AKKERSTRAAT VI: (E.9): 1653, den amper acker geregenoot oisten Jan Willemsen Van Liemde, westen d'Erffgenamen Jan Scheerders, zuyden **d'ackerstraet** ende noirden Jan Willemsen, S.R.13, fol.231r.; 1680, parceil erven genaemt den amperacker geregnoot oosten des coopers westen

AMBTENAARSWONINGEN.

GRENSSTATION BAARLE - NASSAU - WEELDE

Jan Peeter Vaerten, zuyden de ackerstraet ende noorden Anthoni Scheerders, S.R.15, fol.69v. *Een straatje in de Meir, dat ook Kerkstraat werd genoemd. Nu heet het Bochtstraatje (nr.176).*

55. AKKERSTRAAT VII: (E.10): 1667, den buytenbocht gelegen ontrent de heybraeck tegenover de wester ende zuijden d'ackerstraet, S.R.14, fol.90r. *Een straatje op de Heibraak.*

56. AKKERSTRAATJE I: (E.11): 1699, gelegen alhier aende hegge, oist Maria Anna Hoppenbrauwers, west d'ackerstraetien, suyden de winckels ende Cornelis Peeter de Bont ende noorden, S.R.16, fol.78r. *Een straat op de Winkels, nu de Winkelheistraat genoemd, nr.1791.*

57. AKKERSTRAATJE II: (D.12): 1669, in de hegge genaemt den Maesacker geregnit oisten Jan Cornelis ende Dielen Claessen, westen des coopers suyden d'ackerstraettien ende noorden des coopers, S.R.14, fol.119r.; 1956, Akkerstraatje, V. *Dit straatje, dat officieel "Kauwertstraatje" heet, werd vroeger ook*

Akkerstraatje genoemd. Vgl. nr.828 en de bemerkingen bij Akkerstraat, nr.50.

58. AKKERSTRAATJE III: (E.10): 1681, parceil erve genaemt den Betten gelegen alhier in de houbraeck tot Weelde neffens de heijrbaen geregenoot oisten Adriaen Bols alsoock zuyden tijskens acker westen Marten Deens oft d'ackerstraetken oft wech, ende noirden de heyrbaen, S.R.15, fol.96r. *Een straatje in de Hegge.*

59. AKKERSTRAATJE IV: 1681, Item op het cleyn plat ackerken oosten Wouter Van den Bergh erfgenamen, westen Jacob Aert Peeters, zuyden den Kerckwech en noirden d'Akkerstraetken, S.R.15, fol.88v. *Dit straatje kunnen wij niet met zekerheid terugbrengen op de kaart. Ws. is het een kleine veldweg in de Hegge, vermits Wouter Van Den Berg daar zeer vele bezittingen had in de 17e eeuw.*

60. AKKERSTRAATJE V: 1698, eenen acker genaemt Jaechuybesacker met het driesken daer

benefpens gelegen oist Adriaen Van Gestel cum suis, westen Aert Dircken weduwe en Kinderen coehers (?) te desen als oock zuyden noorden d'ackerstraetien groot 153 roeden volgens t'meetboek, S.R.16, fol.59r. *Ook dit toponiem is ons verder onbekend.*

61. AKKERSTRAATJE VI: (E.9): 1735, geleghen in de meir alhier weest seecker ackerstraetken, sijden smoerenackerken met meer andere ende noirden s'heerestraet, S.R.22, fol.6r.; 1664, parceel erve geheeten het blicl liggende by de schutsboom regenootende oisten Anna Mijnheer Hendrik Lemmens ende Peeter Bols westen Adriaen Bols erve zijden Heer Mijnheer Hendrix Kynderen erve ende noirden d'ackerstraetken, S.R.14, fol.59r. *Een straatje in de Meir, ook Blekstraatje genaamd.*

62. AKKERVENNEN: 1453, uijt de ackervenne; K.A.67, IV, fol.3v.; 1684, de Ackervennen sitis inde Meir, A.A.574, fol.53r. *Ws. enkele kleinere, nu reeds verdwenen, vennen in de Meir.*

63. AKKERWEG: 1647, ackerken genaemt Adams ackerken gelegen in reijen geregenoot oisten Jan Huijbrechts erffgenamen erve, westen de erffgenamen Geeraert Sebastiaens erve, zuyden den ackerwech ende noorden de weduwe Geeraert Sebastiaens, S.R.13, fol.81r.

64. ALENHOF: (F.7): 1452, staende westen aen den Alenhof ende aen der Beke ende tusschen erfenissen oft huysingen Henrick Maes aen de een zijde, ende aenden cleijnder straten op Weghe over den Driewech, A.K.178, fol.1r. *Een stuk op het Laar.*

65. ALPHENWEG: (B.8): Alphenweg, B.5. *Een weg die door de Bedafse Heide loopt in de richting van de Nederlandse gemeente Alphen. Omtrent deze weg wordt verhaald dat het Nederlandse leger langs hier zou zijn binnengevallen om dan verder op te rukken langs het Hoogeinde over het huidige vliegveld, waar het de toponiem kanonstraatje (nr.803) zou hebben nagelaten, om dan tenslotte het Ravels Kamp binnen te vallen.*

66. AMPERAKKER: (E.9): 14e eeuw, Obitus Elisabeth Goes, que legavit supra Amperacker, O.S.M. (K.68), fol.13r.; 1638, den amperacker, K.A.28, fol.30v.; 1643, Item de groes inde amperacker, L.W.42 fol.52r.; 1653, den amperacker geregenoot oisten Jan Willemsen Van Liemde westen d'Erffgenamen Jan Scheeders, zuyden d'ackerstraet ende noirden Jan Willemsen, S.R.13, fol.231r.; 1662, parceel erven genaemt den amperacker gelegen aende Kerckstraet by Nicolaes de Bie bocht metten dries daeraen gelegen, S.R.14, fol.14v.; 1680, parceel erven genaemt den amperacker geregnoot oosten des coopers westen Jan Peeter Vaerten zuyden de ackerstraet ende noorden Anthoni Scheeders, S.R.15, fol.69v.; 17e eeuw, Jan de Bie van den Amperacker soo dries als lant staende oist syns selffs west de kinderen Merten De Bie ende straetken, suyden de kerckstraet ende noorden Anthoni Scheeders, Z.W.41, fol.34r.; 1723, eenen acker ende weyde genaemt den amperacker geleghen in de meir alhier gereghnoot oist d'weduwe Frans Vermeiren weest s'heerenstraet, zuijt Peternella Kelders ende noirden des selffs, wesende S.R.18, fol.23r.; 1733, 9 coop amperacker, V.63, fol.263v.; 1742, Item den amperacker geregnoot oost ende noort Thieleman Van Eynthoven, weest Jan de Bie cum suis ende suyt de Kerckstraet, S.R.21, fol.77r.; 1796, 4e coop: den amperacker, A.65, fol.503v. *Een akker in de Meir, waarvan in de zeventiende eeuw een gedeelte in weide lag.*

67. ANET-VOGELAARSGOED: 1631, ut Anet Vogelaers goet, Rek.75, fol.14r.; 1632, ut Anet Vogelaers goet, Rek.75 fol.4r.

68. ANNEKENBEEMD: (F.10): 1770, Deselve eenen acker gelegen by de brantsbocht genaemt de molenbocht oostwaert Jochem Goossens west d'heer Schouteth Lemmens erfgenamen zuytwaert t'anneken bemdt westen weduwe Deens ende noorden den heren pat, A.65, fol.48v. *Een beemd langs de Moleneindse Loop in Weelde-Straat.*

69. ANSBOCHT: 1653, dries genaemt ans Bocht oisten Cornelis Huybers, S.R.13, fol.241r.

70. ANTHONISBOCHT: 1624, ut den Anthonis bocht, K.A.25, fol.14r. *Een bocht in de Meir.*

71. ARBEID ADEL: (F.7): 1956, Arbeid Adelt, U. *Een windmolen in het centrum. Deze molen werd gebouwd in 1850.*

72. ARENDONKWEG: (G.9): Arendonkweg, B.78. *De Baan die van de Grote Baan vertrekt in het Moleneinde en over Ravels-Eel naar Arendonk gaat.*

73. AVERBODES 'S GOED: (G.10): 1717, alsoo, Everbodes goet daer veel dicke eycke boomen staen, B.W.27, fol.1r.; 1787, op de stryloisen oost de straet naer de vont zuyt het mastbost van Everbode west het heyvelt van Jan Swolffs cum suis noirt het molenheyken, K.A.77, fol.23r. *Een van de gronden, waarop de abdij van Averbode tienden kon heffen (Vgl. Inleiding: Overzicht van de Kerkelijke Geschiedenis).*

74. BAAIAKKER: 1782, 12 en coop 8 bedden in den Baeyacker, V.67, fol.15v.

75. BAAIAKKER: 1387, die baechecker, R.T.1387, fol.37v.

76. BAALSE BEEMD: (E.13): 1631, baelssen beempt, S.R.12, fol.19r.; 1653, Baerten beemdeken gelegen alhier by stockt tot Weelde oisten den baerlsen beempt, westen Jan Symons ende Jacop Baerlmans noirden ende zuyden de gemeijn heijde oft vroente noirden t' stockt, S.R.13 fol.230v.; 1675, in den Baerlsen beempt, S.R.14 fol.259v.; 1678, Item d'lustveltken (?) rontom int Hendrik Schut behalve westen de erve Bols oisten mitsgaders de Baerlschen Beemt geregenoet oisten Bols westen Plyders, S.R.15 fol.32v.; 1684, Haren beemt onverdeylt gelegen alhier tot Weelde by Stockt geregnout oistwaert de vroente ofte heyde ende westwaert het voornoemt Stockt, suydtwaert den baelsen beemt ende noortwaert den beemt genaemt het Belleken, S.R.15 fol. 124v.; 1696, seecker lant genaemt de baelse bemt gelegen alhier opt Schoot gecommen van Michiel Bols oistwaert Bols cum suis west de kinderen heer Geraart Lenaert (?) suyden de vroente ende noorden stockt, S.R.16 fol.61-62; 1697, Den

Baelsen Bemt wordt vercoht, S.R.16 fol.22v.; Passim 1723, Item een parcheel weylant genaempt govers bempt geleghen voorschreven in regnoette oist Adriaen Backx weest de vrunt, zuyden den Baelsen bempt, noirden het Stoeck, S.R.18, fol.37v.; 1742, Item een helft van eenen bempt genaemt den Baelschen bempt aen den weesten cant geregnout noort het stock suyt d'overheyde, S.R.21, fol.71v. *Een beemd op de Aa ten oosten van het Stok. Hij ligt op de westenkant over een langere afstand langs de Aa dan op de oostzijde, waar hij grenst aan de bossen van de Overheide.*

77. BAAN NAAR SCHOOT: (E.10): 1631, teynde syne smalle reyt oost de baene naert schoot, C.B.48, fol.25r. *De weg van Weelde-Straat naar het Schoot. Nu wordt hij Lage en Hoogemierdeweg genoemd, nr.1008.*

78. BAANSE AKKER: (H.8): 1694, acker genaemt den baensen acker, S.R.15 fol.272v.; 1698, eenen acker genaemt den baensen acker gelegen alhier aen den Breyn oistwaert Hendrick Coolpers west Jan Van Limpt, zuyden Jan Schooffs ende noorden de vroente commerlois los, S.R.16, fol.55r. *Een acker op de Brein. Zie hieronder: Baanse Dries.*

79. BAANSE DRIES: (H.8): 1652, Item is denselven alnoch tot synder cavelle ende erfelijcheyt bevallen seecker eenen dries op de baen ontrent den coolpot gelegen genaempt den baenssen ofte breynssen dries, S.R.13, fol.213r. *Een dries op de Brein. Is er verband te leggen tussen "Baense" en "Breinse"? Vgl. Brein, nr.231.*

80. BAAN TURNHOUT-BREDA: (H.2): 1956, de Baan van Turnhout naar Breda V; Baen van Turnhout naer Breda, K, K2. *Deze baan gaat over Weelde-Statie en Baarle-Hertog en maakt een van de drie hoofdbanen uit, die door Weelde lopen.*

81. BAAN TURNHOUT-'S HERTOGENBOSCH: (I.8): Baen van Turnhout naer 's Hertogenbosch, K, K2.

82. BAAN TURNHOUT-TILBURG: 1956, Baan Turnhout-Tilburg, U.V. *Deze twee toponiemen wijzen op de Grote Baan (nr.514), die*

door Weelde-Straat loopt en een belangrijke verkeersweg uitmaakt voor internationaal transport.

82. BAAN WEELDE-MERKSPLAS: 1956, De Baan van Weelde naar Merksplas, V. De Baan Turnhout-Tilburg wordt vanuit Weelde Straat verbonden met de Baan Turnhout-Breda door deze baan, die dan verder naar Merksplas loopt.

83. BAARLEDIJK: (D.5): Baerledyk, B.55. *Deze hoger gelegen weg is een van de verbindingswegen tussen Weelde Centrum en Baarle-Hertog.*

84. BAARTENBEEEMDEKE: (E.12): 1653, Baerten beemdeken gelegen alhier by Stockt tot Weelde oisten den baerlsen beempt, westen Jan Symons ende Jacop Baerlmans noirden ende zuyden de gemeijn heijde oft vroente noirden t'stockt, S.R.13, fol.230v. *Een klein beemdeke op de Aa tegen de Baalse Beemd.*

85. BAIES: (F.6): 17e eeuw, Den selven eenen ackerken gecomen van bayes stede oist syns selffs zuyden ende westen A.Anthonis ende noorden t'bayes, Z.W.41, fol.15v.; 17e eeuw, Jacob Thomas huys hoff met den dries oisten de straet ofte heyrbaen suyden den lyndepols westen syns selffs ende noerden tstraetken ende t'bayes, Z.W.41, fol.15v. *Een partij akkerland op het Hoogeinde. Ws. is de naam in verband te brengen met de huidige familienaam Bayens. Deze naam bestond als familienaam in de zeventiende eeuw: b.v. we lezen in 't archief: "oisten aen Michiel Hendrick ende Cornelis Bayes".*

86. BAIESSTEDE: (F.6): 17e eeuw, Den selven een ackerken gecomen van bayes stede oist syns selffs suyden ende westen A.Anthonis ende noorden t'bayes, Z.W.41, fol.15v. *De Hofstede op het Hoogeinde waartoe het Baies behoorde. Zie hierboven, nr.85.*

87. BAKSBOSWEG: (G.6): Baxboschweg, B.95. *Een klein straatje op het Geeneinde.*

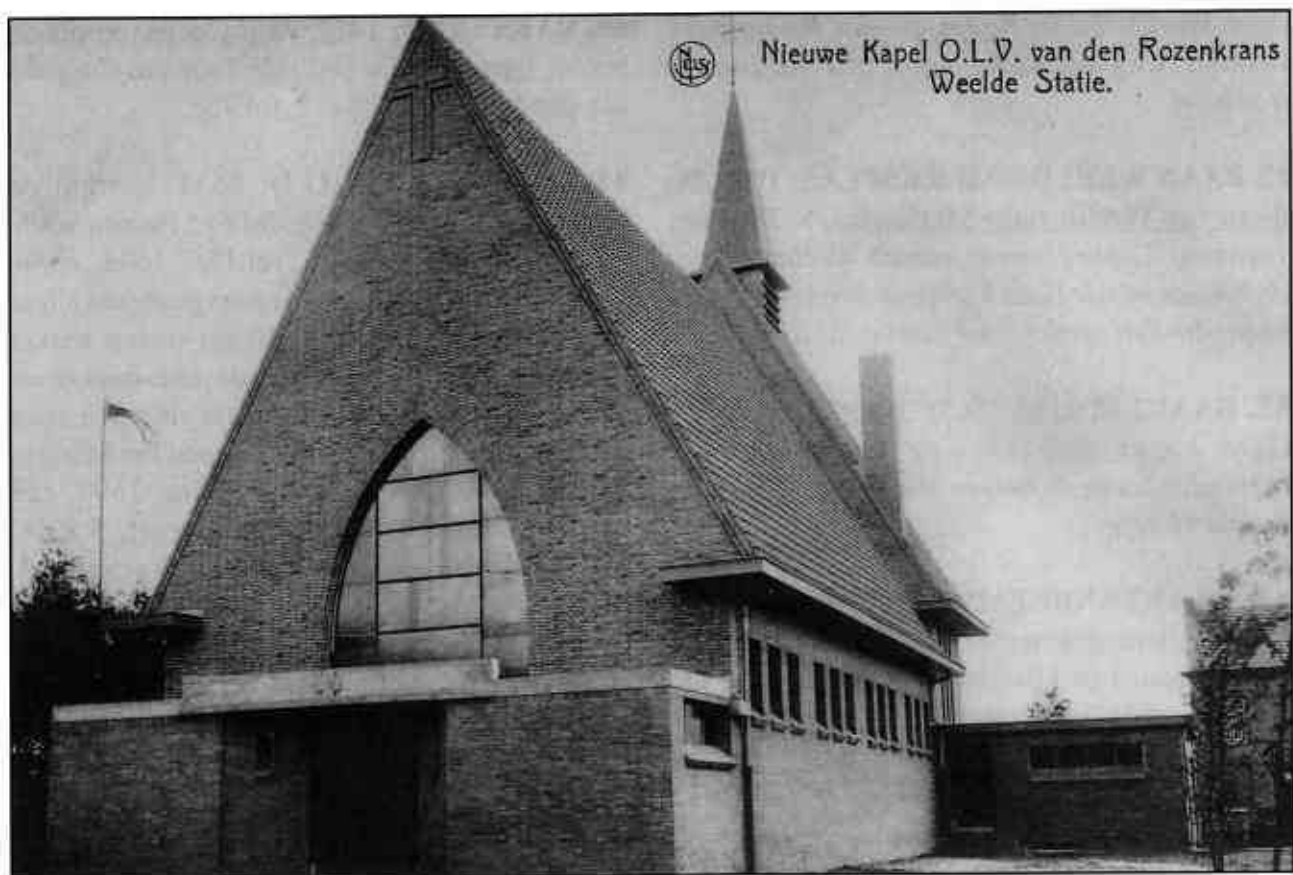
88. BAKSERVE: 1417, Alijt Coens, op doude hoeve, baes erve int een zide ende Jan Coppens aen dander zide, R.T.1417, fol.75r.

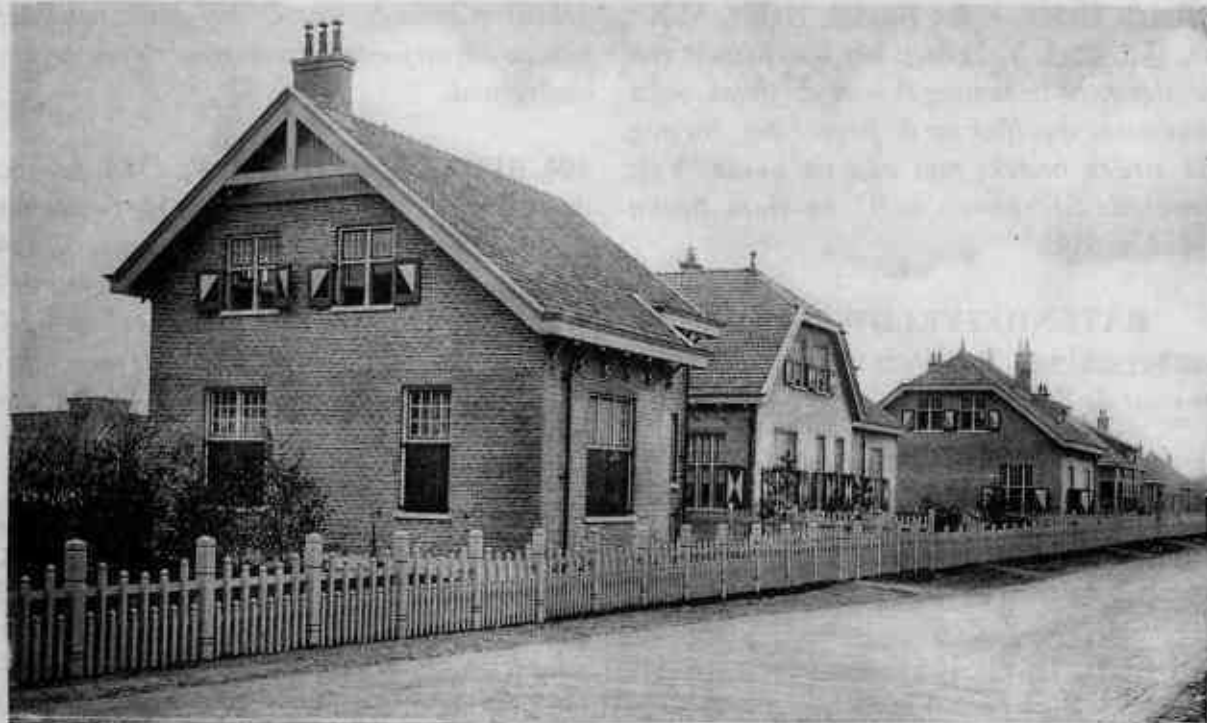
89. BAKSTRAAT: (G.7): 1631, ontrent de backstraet, C.B.48 fol.48, fol.6v.; Passim 1696, de Backsstraet, ALG.45, fol.18r.; 1696, seyne stede huysinge ende aengelegene goederen alhier by t'geeneynde ofte backxstraet oisten secker straetien alhier by t'geeneynde ofte backxstraet oisten secker straetien ende het rot voirt oist, west ende suyden de vroente ende noirden Jan Marinus Kinderen, S.R.16, fol.14r. Passim; 1699, een parcheel vrunte achter de Backstraet, S.R.16, fol.119v.; 17e eeuw, teynden de Backxstraet, M.B.43, fol.4r.; 1723, inde Backxstraet alhier, S.R.18, fol.36v.; 1745, parcheel erve genaemt het achterste pauwels aerts gelegen aen de Backxstraet geregnoot oost den Eerwaerden heere Jacobus Verheyden priester, weest ende suyt de vroent ende noort Marynis Sierman, S.R.22, fol.107r.; 1779, Joannes Baptist Joan Bax ontrent syn huysinge aende Bakstraet, V.H.28, fol.8r.; 1784, Peeter Wouters seventig roeden ontrent clyn tulder aende backstraet rondom wegen, V.H.28, fol.11r.; 1792, gelegen ontrent de backstraet, V.61, fol.88r.; Bakstraet B.69; Bakstraat, K.2. *De weg die van de Singel naar de Stenenbrug loopt en nu in de volksmond Leemputse Steenweg heet: zie nr.1035.*

90. BAKSTRAATS HEIKE: (H.7): 1801, Adriaen Wilmsen op het bakstraets heyken rondsom vrunte, groot 68 Roeden, M.E.44 fol.19v.; 1801, Adriaen Wilmsen op het Bakstraets heyken achtensestig roeden rondomme vrunte, V.H.28, fol.20r. *Een heike in de Bakstraat, ws. ongeveer in het midden van deze laatste op haar westenzijde gelegen.*

91. BAKSVENWEG: (I.7): Baxvenweg, B.102. *Een weg op de Groenendaal.*

92. BANSBOCHT: 1671, acker genaempt den bansbocht achter syn schuer geregnoot oisten syns selffs als oock noirden westen de gemeynstraet ende zuyden Hendrik Van Limpt met, S.R.14, fol.179v. *Een verder onbekende bocht.*

AMBTENAARS - WONINGEN.

GRENSSTATION. BAARLE - NASSAU - WEELDE.

93. BANTSBOCHT: 1630, den **bantsbocht** geregnoot oisten aen erve d'erffgenaemen Jan Swanen zijden aen erve des vercoopers westen aen erve mijnheer Hendrick Lemmens ende Dirck Deens erve ende noorden aen erve des voorseyde Dirck Deens erve ende noorden aen erve des voorseyde Dirck Deens, S.R.11, fol.282v. *Ook dit toponiem kunnen wij niet verder lokaliseren.*

94. BASTIAAN NOIESAKKER: 1692, **Bastiaens Noyes acker** ende daarvan gecommen, S.R.15, fol.246v.

95. BASTIAAN PAUWELS: (E.9): 1628, met noch seker eenen acker genaemt **Bastiaen Pauwels** gelegen aent gemeyn meerse straete alhier oisten aen erve mijnheer Jan Van Tulren (?) alias Lemnius, westen aen erve Cornelis Anssems ende zijden aen erve mijnheer Jan Lemmens ende noorden aen de gemeyn acker strate, S.R.11 fol.243r. *Een acker in de Meir.*

96. BASTIAANS AKKER: (F.9): 1643, **Bastiaens acker**, L.W.42, fol.31v.; 1674, **Bastiaens acker** gelegen alhier in de moleneijnse acker geregnoot oisten den moleneijtsen

kerckwech oft molenwech dico de Kynderen Adriaen Janssen Noyes westen het groot Goris competerende de voorszeyde Catharina Lemmens zuyden Cornelis Keymans ende, S.R.14 fol.242v.; 1677, Item is de selve alnoch bevallen eenen acker genaemt **Bastiaens acker** gelegen in de moleneijtsche acker geregenoit Jan de moler, S.R.15, fol.4r.; Passim. *Een akker op het Moleneinde, tussen de Eelsestraat en de Molenstraat.*

97. BATENEINDE: (D.5.6): 1631, den raepacker gelegen aent **Baeteneyndt**, S.R.12, fol.18v. *Het Bateneinde ligt achter het Hummels Hoek. Meestal bestaat het uit bos-, heide- en veengrond, met hier en daar een plekje kultuurland. Dit toponiem gaat ws. terug op de oorspronkelijke bezitter Hein Baten, die zijn naam aan de hele streek gaf. Vgl. Hein Baten Heiveld, nr.639 en Geeneinde, nr.410.*

98. BATENHEIDE: (D.6): 1773, Item eenen acker genaemt den maijen acker met twee heijvelden d'een genaemt **'t baten heijvelt** ende ander gelegen aen 't stockt, A.65, fol.58v.; 1910, **Baetenhey**, Tax.1910,3, blz.182.; **Baetenhey**, B.A.12, Passim; **Boeten hey**, B.2.4.; Passim;

Baeten hey, K. ns.A.613-622; **Batenheide**, B.S.**Baten Heide**, K.B.; **Baaten Heide**, M.K.; 1956, **Batenhei**, V. *Terwijl het Bateneinde een meer algemene benaming is voor de streek, wijst dit toponiem specifiek op de begroeiing. Nu nog is de streek bedekt met bos en heide. Vgl. Bateneinde hierboven nr.97 en Hein Baten Heiveld, nr.639.*

99. BATENHEIVELD WEG: (E.6): **Batenheiveldweg**, B.7. *Deze weg loopt over het Laar naar de Batenheide.*

100. BAVENBOSSEN: (I.7): 1956, de **Bavenbossen**, V. *Akkers op de Leemputten. Eertijds was heel deze streek begroeid met dennenbossen.*

101. BECH: (E.9): 1668, soo lant als dries genaemt den **Bech** ende d'Blich gelegen alhier in de Meyr tot Weelde geregnoit oisten aen erve der erffgenamen Jan Willemsen van Limde, westen ende noorden de voorszeyde kinderen ende erffgenamen Jan Willemsen van Limde suyden de weduwe en kinderen Frans, S.R.14, fol.111r.; Passim. *Een akker in de Meir.*

102. BED: (F.16): 1768, 't **bed**, K.2366; 1956, **bed**, V. *Een klein venneke in de Overheide.*

103. BEDAF: (B.8): 1442, **bondaf**, R.T.1442, fol.144v.; 1466, Peter Jan Cleys soon van **Bodaf**, R.T.1466, fol.187v.; 1647, gelegen alhier inde schriecken bij **bedaff**, S.R.13, fol. 83v.; 1673, gelegen alhier bij **Bedaff**, S.R.14, fol.233v.; 1775, **Bedaff**, K.F.; 1787, Sebastiaen Goossens op Hans Meeuws wouwer naest **Bedaf** rontomme in de heyde, K.A.77, fol.29r.; 18e eeuw, de nieuwen dijk tot de schrieken bij **Bedaf**, B.W.27, II, fol.2v. *Dit toponiem is gemeenschappelijk aan Weelde,*

Poppel en Baarle-Hertog. Het is een uitgestrekt gebied op de landsgrens. Op het gebied van Weelde bestaat het uit jonge kultuurgrond en een deel lage moergrond.

104. BEDAFSE HEIDE: (B.8): 1784, Amandus de Bont junior inde **bedafsche heijde** tweehondert zes roeden rontomme in de vroente, M.E.44, fol.10r.; 1956, **Bedafs Heike**, V. *Aldus wordt het gedeelte van het Bedaf genoemd, dat op Weelde gelegen is. Het toponiem wijst nog op de oorspronkelijke toestand van dit gebied. Zie ook Bedaf, nr.103.*

105. BEDAFSE LAAGTE: (A.8): **Bodafsche Leegte**, B.1.9; **Bodafsche Leegde** K.2.; **Bedafsche Leegt**, K.B.; **Bedafsche Leegte**, M.K.; 1956, **Bedafse Laagte**, V. *Dit is de laagte in de uiterst noordelijke hoek van Weelde, waardoor ook de Ossenvennenrivier vloeit. Deze laagte vormt het verlengstuk van de Oost-Schriekse Laagte. Zie ook: Bedaf, nr.103.*

106. BEDAFSE STRAAT: (B.8): **Bodafsche straat**, K2. *Deze weg heet ook Hoek van Bedaf: zie nr.687. Vgl. Bedaf, nr.103.*

107. BEDDEN: (F.7): 1638, den mep acker ofte **bedden** noirden de hooch aelsten, S.R.12, fol.139v.; 1643, den **bedden**, L.W.42, fol.62r.; 17e eeuw, De weduwe Adriaen Oomen een dries genaemt de **bedden** oist Merten Deens suyden haer selffs westen de kinderen Willem Vermeulen ende noerden huns selffs, Z.W.41, fol.54v. *Een stuk akker en driesland gelegen op het Geeneinde. De akker wordt ook eenmaal Mepakker (nr.1149) genoemd.*

Wordt vervolgd

Tijdschrift 'De Drie Goddelijke Deugden'
Afgiftekantoor: 2380 Ravels1
Redactie, samenstelling en lay-out:
Marc Vermeeren,
De Meerkens 10, 2382 Poppel

Verschijnt 3-maandelijks
Verantwoordelijke uitgever:
Laurent Woestenburger,
Beatrijs v. Nazarethln. 2, 2382 Poppel